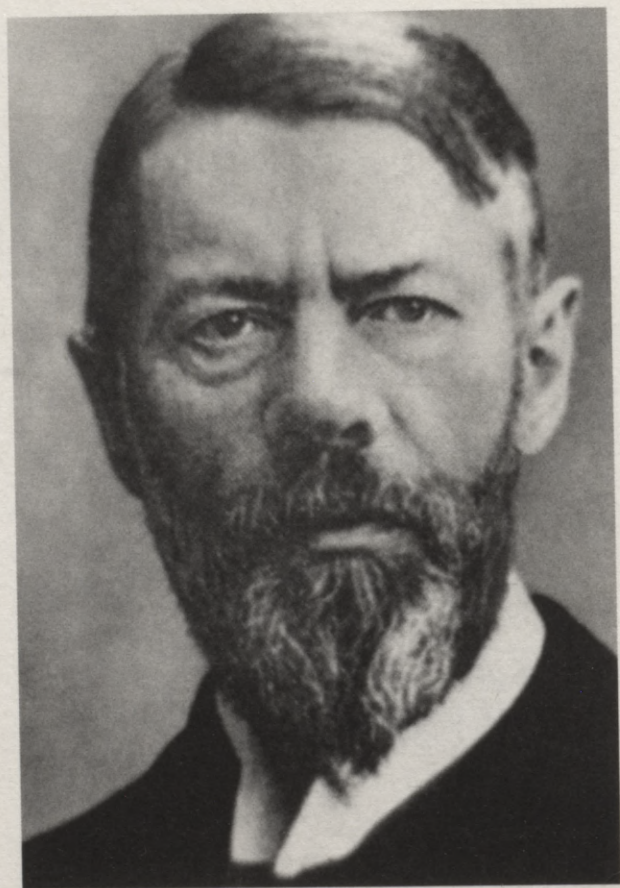

MAKSS VĒBERS

POLITIKA
KĀ PROFESIJA
ZINĀTNE
KĀ PROFESIJA

MAKSS VĒBERS

POLITIKA
KĀ PROFESIJA
ZINĀTNE
KĀ PROFESIJA

2002-4
36

L

MAKSS VĒBERS

POLITIKA
KĀ PROFESIJA
ZINĀTNE
KĀ PROFESIJA

Arņa Kluiņa tulkojumā

IZDEVNIECĪBA AGB*

Max Weber. *Politik als Beruf*. München und Leipzig. Verlag von Duncker & Humblot. 1919
Max Weber. *Wissenschaft als Beruf*. München und Leipzig. Verlag von Duncker & Humblot. 1921

© IZDEVNIECĪBA AGB*, izdevums latviešu valodā, 2002
Krišjāņa Barona ielā 31, Rīgā, tālr. 7280464

MAKSS VĒBERS

POLITIKA KĀ PROFESIJA ZINĀTNE KĀ PROFESIJA

Atbalstot šo izdevumu, sabiedrisko attiecību aģentūra
«Mediju tilts» aicina lasītājus uztvert politiku kā profesiju

IZDEVNIECĪBA AGB*

Redakcijas direktore	Gunta Branta
No vācu valodas tulkojis	Arnis Klūinis
Zinātniskais redaktors	Jānis Krūmiņš
Literārā redaktore	Gunta Lejniece
Māksliniece	Anita Inša

SATURS

7 ARNIS KLUINIS PRIEKŠVārds.
LATVIJA PIEPILDA MAKSA VĒBERA PRAVIETOJUMUS

27 MAKSS VĒBERS
POLITIKA KĀ PROFESIJA

91 ARNIS KLUINIS PASKAIDROJUMI

99 MAKSS VĒBERS
ZINĀTNE KĀ PROFESIJA

133 ARNIS KLUINIS PASKAIDROJUMI

ARNIS KLUINIS

PRIEKŠVārds.
LATVIJA PIEPILDA
MAKSA VĒBERA
PRAVIETOJUMUS

Vācu ķeizarvalsts sabrukumu savai tapšanai izmantojusi Latvijas Republika ir ilgi iztikusi bez pamācībām, kuras jaunās vācu valsts veidotājiem deva turienes zinātnes un sabiedrības spīdekļis Makss Vēbers. Pagāja Latvijas valsts nominālās pastāvēšanas 82 gadi, līdz šejienes politiķiem beidzot tika piedāvāts viņu profesijai nepieciešamo zināšanu minimums valsts valodā, t. i., priekšlasījums «Politika kā profesija»*. Šī grāmata ir Maksa Vēbera darba «otrais lasījums», ja patapinām mūsu valsts Saeimā bieži lietotu terminu, jeb cits tulkojums. Pirmo reizi latviešu valodā šeit publicēta Maksa Vēbera lekcija «Zinātne kā profesija».

Latvijas valsts politisko interesentu grupu darbības kopīgais rezultāts rāda, ka Maksam Vēberam ir piemitušas pareģa spējas. Īsta paredzējuma piepildījumam vienlīdz palīdz gan cilvēku neziņa par to, ka par viņu nākotni jau ir pastāstījis, piemēram, kāds Makss Vēbers 1919. gada janvārī Minhenē, gan zinošo cilvēku pūliņi izdarīt tā, lai paredzējums nepiepildītos.

SLAVAS RAKSTS EDUARDA OŽIGANOVA SUNIM

Lielai daļai tagadējo Latvijas politiķu liktenis deva iespēju uzklaut daudzus Maksa Vēbera novēlējumus jau tad, kad vēl nebija ne tagadējās Latvijas Republikas, ne arī politiskās darbības un politiskās karjeras iespēju, bet toties bija Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes (LVU) Vēstures un filozofijas fakultāte un pasniedzējs Eduards Ožiganovs. Šis cilvēks 70. un 80. gados uzskatījās vienā no Padomju Savienības nomalēm – it kā bija kaut ko nogrēkojies Mas-

kavā, bet varbūt aprēķinājis, ka Latvijas PSR viņam pienāksies daži labumi, ar kuriem valsts toreiz materiāli stimulēja piederību «padomju tautai». Šā jēdziena reālais saturs bija cilvēki, kuru dzīvesvieta nesakrita ar viņu dokumentos uzrādītās tautības piederīgajiem atvēlēto teritoriju. Šādiem cilvēkiem tika dotas priekšrocības amatu un atalgojumu sadalē. Augstskolās un pētniecības iestādēs nodarbinātos cilvēkus dalīja pēc viņu tiesībām lasīt tekstus svešvalodās un dažkārt tikties ar attiecīgās nozares ārzemju (turklāt tikai noteiktu valstu) speciālistiem, tiesībām publicēt zinātniskus darbus noteiktos izdevumos u. tml. Padomijas represīvais aparāts pamatoti pieņēma, ka privilēģētu cilvēku izspiegošanai un baidīšanai var veltīt salīdzinoši mazāk spēka, jo cilvēki paši baidīsies zaudēt saņemtos labumus.

Jādomā, ka E. Ožiganovam bija nepieciešami visi šie aprēķini un manevri, lai Rīgā uzrakstītu un publicētu tādu monogrāfiju* par Maksu Vēberu, kuru vismaz Krievijā dēvē par «lielisku» vai «nepārspētu»** arī tagad, kad lielākajā daļā bijušās padomijas M. Vēbera ķengāšanas uzdevums ir pārvērties par M. Vēbera slavināšanas modi. Eduarda Ožiganova grāmata sniedz ticamu priekšstatu par M. Vēbera zinātniskajiem darbiem, kuri ir ieguvuši socioloģijas zinātnes pamatpētījumu statusu. Šo darbu vērtību vēl jo vairāk ceļ tādas atziņas, ka «Makss Vēbers ne tikai nodibināja socioloģiju. Viņš to vēl pārdzīvos»***.

Eduards Ožiganovs atstāja Latviju, ieguvīš šeit filozofijas zinātņu doktora grādu pēc Padomijas nomenklatūras, kas doktoram deva daudz augstāku statusu nekā tagad Latvijā vai M. Vēbera laikā Vācijā.

* Ожиганов Э. Н. Политическая теория Макса Вебера. – Р., 1986.

** Макс Вебер, прочитанный сегодня. – СПб., 1997. – с. 49.

*** Cit. no: Šuvajevs I. Vēbera aicinājums // Vēbers M. Politika kā profesija un aicinājums. – R., 1999. – 5. lpp.

Tāds doktors bija kaut kas vidējs starp tagadējo Latvijas Zinātņu akadēmijas locekli un panākumiem bagātu sportistu, kuram Latvijas valdība regulāri piešķir prēmijas. Eduarda Ožiganova teksts, protams, atbilda formālajiem atalgojuma saņemšanas nosacījumiem. Viņa grāmatā varam lasīt, ka no M. Vēbera, «kurš pretendē uz «politisko reālismu», varētu gaidīt arī dziļāku varas sociālās struktūras analīzi»*, ka M. Vēbers piekopj «mistifikācijas ar «racionalitāti»**», un pats ir «politiski tuvredzīgs», ko «noteica viņa šķiriskie un ideoloģiskie aizspriedumi»***.

Tādi teicieni tika veidoti pēc noteiktiem šabloniem – no Melnās jūras līdz Baltajai jūrai un no Klusā okeāna līdz Atlantijas okeānam rakstos un lekcijās tā teica par jebkuru nemarksistu filozofu, literātu vai politiķi. Šeit aprakstītajā laika periodā, kura apzīmēšanai var izmantot Leonīda Brežņeva – ilglaicīga Padomijas vadītāja (1964–1982) uzvārdu, negatīvu vērtējumu izteikšana bija rituāls, kas gandrīz neko neliecināja ne par kritikas objektu, ne par vērtētāju un viņa domām. Atkāpes no šiem paraugiem atļāvās daži plānprātiņi, kuri intrigu, birokrātisko procedūru un vienkārši pārpratumu dēļ noturējās «darbā» jau nosauktajā mācību iestādē. Bet turpat strādāja arī daži tādi, M. Vēbera vārdiem runājot, «meistari dzīves futbolā» (125. lpp.), kuri bija izveidojuši ārējos un iekšējos priekšnosacījumus, lai vienu otru lekciju nolasītu tā, it kā viņu «dvēseles glābiņš ir, lūk, šajā rokraksta vietā pareizi izteikts domu gājiens» (107. lpp.), nevis komunistiskās ideoloģijas priekšraksti par to, ko domāt un ko teikt. Eduards Ožiganovs izmantoja lekcijas, lai izmēģinātu dažnedažādus

* Ожиганов Э. Н. Политическая теория Макса Вебера. – Р., 1986. – С. 38.

** Turpat, 98. lpp.

*** Turpat, 114. lpp.

variantus M. Vēbera teorētiskā mantojuma aptveršanai un atrastu pareizos vārdus, kuri ir lasāmi viņa grāmatā*.

POLITISKO INTERESENTU REKRUTĒŠANĀS LATVIJĀ

Nu jau vairāk nekā desmit gadu Latvijā nav ne okupantu varas, ne viņu ieviestās komunistiskās ideoloģijas, bet – nav arī pareizo vārdu ne mūsu dvēseļu glābšanai, ne politisko un saimniecisko problēmu risināšanai. Piemēram, atsauksim atmiņā tos, kuri tika un tiks ieteikti Saeimas vēlēšanām. Cik daudzus no viņiem atzīst kaut cik nozīmīgas sabiedrības grupas un cik drīz pēc vēlēšanām zūd arī tās cerības, kas mazliet vairāk nekā pusei balstiesīgo liek piedalīties vēlēšanās? Un kāds – «jā» vai «nē» ir mūsu vārds Eiropas Savienībai, pirms tā vēl nav pati atsaukusi solījumu mūs pievienot? Ak, lamāsim vēl ļaunos komunistus, kuru lielākā nekrietnība, kā tagad izrādās, ir tā, ka viņi gadu desmitiem ilgi ļāva mums sapņot par Paradīzi, kas iestāsies līdz ar viņu pazušānu no zemes virsas kaut vai ierobežotā pleķītī Latvijā!

Sava daļa atbildības par tagadējo situāciju Latvijā jāuzņemas arī tiem 70. un 80. gadu censoņiem, kuri 80. un 90. gadu mijā pēc okupantu aizvākšanās ar LVU izdotiem vēsturnieku un filozofu diplomiem kabatās aizpildīja varas vakuumu. Viņu vidū (šo rindu rakstīšanas brīdī) ir valdības, lai arī hroniski pusizjukušas valdības vadītājs Andris Bērziņš un viņa ministri – Indulis Bērziņš, Jānis Krūmiņš un

* LVU nebūt neatvēlēja spekcursus Maksa Vēbera darbu studēšanai. Eduards Ožiganovs uzņēmās, piemēram, paskaidrot jauniešiem par «ideoloģiskās cīņas saasināšanos» (tā bija reakcija uz ASV prezidenta Ronalda Reigana kārtējo aizrādījumu kādam no Leonida Brežņeva pēcteciem par ālēšanos Afganistānā), kas reāli notika tā: viņš gari un plaši izstāstīja jaunumus no sava suņa dzīves (Eduarda Ožiganova bijušie studenti ir parādā šim sunim piemiņas rakstu krājumu), pārgāja pie prātojumiem par Maksa Vēbera attiecībām ar suņiem un tad pie visa cita, kas saistībā ar Maksu Vēberu tobrīd nodarbināja viņa darbu pētnieku.

Vladimirs Makarovs, ir partijas «Tēvzemei un Brīvībai»/LNNK līderis (vai tikai formālais līderis, «ikona»?) Māris Grīnblats, ir sociāldemokrātu Saeimas frakcijas vadītājs Egils Baldzēns, ir daudzi augstāki un zemāki ierēdņi un vēl citi dalībnieki politiskajā procesā, kuru lomu izpētei Makss Vēbers atvēl daudz vietas lekcijā «Politika kā profesija». Starp viņiem ir arī šo rindu autors, kurš – tā vismaz pašam šķiet – **neuzskata** avīžpapīru, uz kura viņš katru dienu apcer citu cilvēku izdarītās nejēdzības, par noderīgu materiālu, no kura uztaisīt «nevainības jostu», kas nošķir rakstu autoru no aprakstītajiem notikumiem, vai arī savelt gudrības un tikumības kalnu, no kura mērīt citu cilvēku zemo intelektu un netikumus.

LVU skolotie vēsturnieku un filozofu diplomu īpašnieki tomēr nav dominējošā grupa Latvijas Republikas politiskajā sistēmā, un šīs sistēmas mazspēju nevar izskaidrot ar filozofiem pierakstāmu muldo-nību. Starp citām grupām labi pamanāmi ir ārsti, kuri pilnībā izmanto priekšrocības, ko priekšvēlēšanu cīņā dod viņu balto virsvalku «vicināšana»; augļus ir nesusi kādreizējās Latvijas Lauksaimniecības akadēmijas Mehanizācijas fakultātes politika, atlasot un gatavojot puišus kolhozu priekšsēdētāju karjerai; savi argumenti pretenzijām uz varu atradās «sportistiem» un – vēl jo vairāk – juristiem, kā arī bijušajiem (esošajiem?) čekistiem un ārzemju latviešiem...

Latvijas politisko interesentu grupu darbības kopīgais rezultāts ļauj runāt par M. Vēbera pareģa spējām. Nez vai kādam ir iespējams vēl precīzāk par Maksu Vēberu aprakstīt deviņdesmitos gadus Latvijā. 1919. gadā viņš rakstīja: «Vecās *ikdienas* kārtība atjaunojas pēc emocionālās revolūcijas, kad tās sapņu prinči un paši sapņi vai nu izgaist, vai – kas vēl svarīgāk – kļūst par politisko izpildītāju un sīkpilsoņu nodeldētām frāzēm. Tāda apvēršanās ir jo drīzāka cīņā par

ticību, kuras *vadoņi* ir revolūcijas pravieši. Kā tas pārvaldes aparātam pieder, šeit iztukšojoties un sašķeloties, notiek dvēseļu proletarizācija panākumu nosacījuma – disciplīnas dēļ. Ticības pravieša līdzgaitniekiem pēc varas sagrābšanas ir viegli kļūt par savas ideoloģijas pensionāru grupu.» (87. lpp.)

STĀSTI PAR POLITIĶU UN ZINĀTNIKU «IZGĀŠANOS»

Šos vārdus sacīja 54 gadus vecs cilvēks, kura apskaužami spožā karjera zinātnē šķita vedam arī politisku sasniegumu virzienā pēc vācu ķeizarvalsts sabrukuma 1918. gada novembrī. Kuri tad, ja ne viņš un citi gudri, godīgi, ar zinātniskajām un politiskajām zināšanām apveltīti, saistībā ar veco režīmu nekompromitēti cilvēki lai uzņemtos aizpildīt varas vakuumu?

Tā nu Makss Vēbers tūdaļ kļuva par Vācijas Demokrātiskās partijas līdzdibinātāju, par Heidelbergas Strādnieku un zaldātu deputātu padomes locekli un par ekspertu 13 cilvēku komisijā, kura rakstīja jaunu konstitūciju. Bija paredzētas iespējas viņam piedāvāt augstus posteņus Vācijas izpildvarā. Bet tieši tad Makss Vēbers metās akadēmiskajā darbā pēc pārdesmit gadu pārtraukuma, kas sākās pasliktinoties viņa veselībai ap 1897. gadu.

Socioloģijas profesora pienākumus viņš uzņēmās 1918. gadā Vīnē*, bet no 1919. gada līdz mūža beigām bija politekonomijas profesors Minhenē, šā darba dēļ atsakoties no kandidēšanas uz

* Šeit izdoto lekciju saturs sasaucas ar vienu no skaidrojumiem par to, kāpēc M. Vēbers aizvietoja politika karjeru ar pasniedzēja karjeru: «Kamēr Vāciju vajāja «Apokalipses rēgs» (tā teica Tomass Manns), t. i., nenovēršamas katastrofas priekšnojautas, tikmēr Austrija dzīvoja salīdzinoši mierīgi un Austrijas kultūrā kā vienmēr valdošā ironija, enerģija un valdzinājums droši sargāja ierasto dzīves kārtību.» Sk.: Макс Вебер, прочитанный сегодня. – СПб., 1997. – С. 26.

Nacionālo sapulci, kur viņam kā politiķim pienāktos aizstāvēt savu viedokli par jauno konstitūciju. Maksa Vēbera (pa)redzējums par revolūcijas gaitu ļauj spriest, ka viņa zinātniskais un akadēmiskais darbs it kā vislabvēlīgākajā politiskās karjeras pavērsšanās brīdī bija sekas un glābiņš iekšējai nespējai veidot šādu karjeru.

Protams, ka M. Vēbera atrašanās Demokrātiskajā partijā – kā jebkurā partijā – lika viņam pastāvīgi piedalīties ķildās, t. i., partijas un valsts darbam piemērotu cilvēku atlases mehānismā, kura pozitīvo aspektu atzīšana (64.–65. lpp.) nekādi nenožīmē, ka viņš gribēja un varēja gūt panākumus šajā atlasē. Viņš vienmēr mēģināja visu paredzēt tik tālu uz priekšu nākotnē, ka viņa prāts esot paralizējies viņa aktivitāti, jo viņš vienmēr nonāca līdz nākotnes nelaimes saskatīšanai katrā lēmumā, kas vien varētu tikt pieņemts.* Atliek tikai piekrist Latvijas ārlietu ministram Indulim Bērziņam, ka politiķim jārikojas gluži pretēji: «Praksē tiek taustīts, taustīts, taustīts, līdz atrodas kaut kas noderīgs, un tad – ak! – izrādās, ka tur vēl ir arī teorija... Ļoti korekti izsakoties, to var nosaukt par pragmatisku pieeju. Algoto zinātnieku izgāšanās ir vispārēja un Rietumos lielāka nekā šeit.»**

Bet tieši tādā pavērsienā Maksa Vēbera nespēja veidot politisko karjeru padara viņu pievilcīgu kā nepārspējamu gudrinieku, kura darbos vienmēr var atrast norādījumu: «Vai tad es jums jau neteicu, ka tāda un tāda rīcība slikti beigsies?» Tas nosaka modi runāt par Maksa Vēbera biogrāfiju kā iepriekšnolemtas izcilības pazīmju kopumu un viņa darbos meklēt aforismus – jebkurā laikā un vietā lietojamus teicienus, nevis zinātniski noskaidrotus faktus un cēloņsakarības.

* Гайдено П. П., Давидов Ю. Н. История и рациональность. – М. 1991. – С. 96–97.

** Bērziņš I. Mūsu problēmas nerisina pat Ļevs Gumiljovs // Jūrmala. – 1992. – 1. oktobris – 8. lpp. Tajā laikā Indulis Bērziņš bija sastapies ar Rietumiem un turienes zinātni, pildot LR Augstākās padomes Ārlietu komisijas priekšsēdētāja pienākumus.

KĀRLIS EMĪLS MAKSIMILIĀNS VĒBERS

ir dzimis 1864. gada 21. aprīlī Erfurtē. Drīz vien ģimene pārcēlās uz Berlīni, kur ģimenes galvam – viņa tēvam – bija darbs pilsētas pārvaldē un Nacionālliberālās partijas deputāta vieta gan Prūsijas landtāgā, gan Vācijas reihstāgā.

Jaunais Makss Vēbers ir studējis tieslietas, vēsturi, politekonomiju un filozofiju Heidelbergā, Strasbūrā un Berlīnē. Viņš beidza studijas ar maģistra darbu «Par tirgotāju biedrību vēsturi Viduslaikos» (1889), un zinātniskā karjera sākās ar doktora disertāciju «Senās Romas agrārā vēsture un tās nozīme valsts un civiltiesībās» (1892).

Kopš 1888. gada M. Vēbers bija Sociālās politikas savienības biedrs un tās uzdevumā 1891. un 1892. gadā veica empīriskus pētījumus par muižnieku un zemnieku attiecībām Austrumprūsijā. Šīm attiecībām tika veltītas vairākas publikācijas*. Jau ar šiem darbiem M. Vēbers ieguva sabiedrisko zinātņu spīdekļa slavu, kuras pārtapšanu straujā akadēmiskajā karjerā varbūt tiešām veicināja viņa radniecība ar politiskās un universitāšu elites darbiniekiem. Pasniedzēja darbu M. Vēbers sāka 1892. gadā Berlīnes universitātē, bet pēc pāris gadiem kļuva par politekonomijas profesoru Freiburgā un no 1897. gada – Heidelbergā. Paralēli tika aprobētas M. Vēbera politiskās ambīcijas. No 1893. gada līdz 1899. gadam viņš atradās Pannģermānisma savienībā un no 1896. gada līdz 1903. gadam – Nacionāli sociālajā savienībā.

No Maksa Vēbera personiskās dzīves notikumiem jāmin viņa laulības 1893. gadā ar Mariannu Šnitgeri (1870–1954), kuras rosība

* Latviešu valodā daži fragmenti no tām atrodami žurnāla «Lauksaimniecība» 1992. gada 1. un 2. numurā, 5.–6. lpp.; oriģināls: Weber M. *Gesammelte Aufsätze zur Social- und Wirtschaftsgeschichte*. – Tübingen, 1924. – S. 463–466, 471–473.

publicistikas druvā atgādina par Aspaziju.* Maksa Vēbera strīdam ar tēvu 1897. gadā sekoja tēva nāve. Dēla veselība pasliktinājās tādā mērā, ka uz ilgu laiku** bija jāpārtrauc pasniedzēja darbs.

Kad vēlāk vairākas universitātes piedāvāja M. Vēberam profesora vietas, viņš laipni attiecās, lai nekas netraucētu, viņa paša vārdiem runājot, «sniegt īstās atbildes vispirms sev» (74. lpp.). Makss Vēbers uzdrošinājās pārskatīt jautājumus par sociālo zinātņu pastāvēšanu un savas atbildes uz tiem pakāpeniski publicēja galvenokārt divos turpinājumizdevumos, kuros viņš darbojās arī kā līdzizdevējs un redaktors – «Sociālo zinātņu un sociālās politikas arhīvā» (no 1903. gada) un «Logos» (no 1910. gada). No 1904. gada «Arhīvā» tika drukāts M. Vēbera darbs «Protestantiskā ētika un kapitālisma gars»***, ko dažkārt nepamatoti uztver kā «visu Vēberu».

Tajā pašā gadā M. Vēbers apmeklēja ASV, kur referēja par Vācijas agrārajām problēmām un guva iespaidus, kas liek par sevi manīt gan grāmatā «Politika kā profesija», gan «Zinātnē kā profesija». Nākamajos gadus viņš lielā mērā veltīja Krievijai, saskatot paralēles Krievijas impērijas un vācu ķeizarvalsts perspektīvās****.

1909. gadā M. Vēbera darba kārtībā ir piedalīšanās Vācu sociologu biedrības dibināšanā, bet 1913. gadā viņš laida klajā savas socio-

* Pateiksimies Mariannai Vēberei par formulējumiem attiecībā uz problēmām, kuras mūsdienu sievietēm (un vai tikai sievietēm?) ir jārisina tikpat smagi un atbildīgi kā pirms 100 gadiem: «Tikai atteikšanās no tāda darba, kura motīvs nav (vai galvenokārt nav) materiālā patstāvība, bet gan iekšējs «aicinājums» («Beruf»), t. i., pats par sevi izvēlēts uzdevums, kura pildīšanu uzliek sirdsbalss, rada īsto morālo problēmu, jo arī ārēji veiksmīgā un iekšēji bagātā laulībā tas ved uz sāpīgu upurēšanos, uz savas personības noliegšanu un dvēseles dārgumu ierakšanu zemē.» Sk.: Beruf un Ehe. Die beteiligung der Frau an der Wissenschaft. – Zwei Vorträge von Marianne Weber. – Berlin, 1906. – S. 13.

** Ar pētījumiem par M. Vēbera ģimenes dzīvi un ārlielības dzimumsakariem Latvijā dalās Igors Šuvajevs: Šuvajevs I. Vēbera aicinājums // Vēbers M. Politika kā profesija. – R., 1999. – 11.–17. lpp.

*** Fragmenti latviešu valodā «Kultūras Fonda Avīzes» 1991. gada novembra (14.) numura 13. lpp.

**** Latviešu valodā ir publicēti fragmenti no viņa 1906. gada darba «Krievijas pāreja uz šķietamo konstitucionālismu» // Atmoda. – R., 1991. – 19. februāris. – 5. lpp.; oriģināls: Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. – Tübingen, 1906. – Bd. 23. – S. 393–399.

loģijas cilvēku darbības jēgu «saprotošās socioloģijas» veidošanas programmu*, pie kuras pildīšanas viņš pats ķērās, pirmām kārtām pētot pasaules reliģiju vēsturi kā pašu galveno cilvēka saprātam pieejamo jēgas formu krātuvi**. Tām veltītie apcerējumi parādījās «Arhīvā» no 1916. līdz 1919. gadam***.

Pasaules kara sākumā Makss Vēbers parādīja lojalitāti savai valstij un tautai, strādājot par ierēdni kara slimnīcu pārvaldē. Drīz vien karš piespēlēja Maksam Vēberam daudz atbilstošāku lomu – karš veda uz katastrofu vācu valstis un padarīja Maksu Vēberu par nepārspējamu valsts sairšanas pareģi, hronistu un dalībnieku. Diez vai kāds vēl bez Maksa Vēbera 1918. gada novembrī pamanīja, ka Vācijai nu ir jācīnās par to, lai visu pasauli nesadala ASV un Krievija – lai nenotiktu tas, kas pēc trīsdesmit gadiem patiešām līdz ar Vācijas sadalīšanu notika****.

Valsts sabrukums pavēra ceļu M. Vēbera īsajai politiskajai karjerai gan partijā, gan vācu paveida «strādnieku un zaldātu» deputātu padomē, gan jaunas valsts konstitūcijas radīšanā. Līdzās šiem formālajiem pieturas punktiem ir arī liecības par intensīvu Maksa Vēbera saziņu ar cilvēkiem, kuri uzņēmās galveno politisko atbildību par Vāciju. M. Vēberam tika dota iespēja kalpot Vācijas ārpolitiskajām interesēm. 1919. gada maijā viņš piedalījās Parīzes Miera konferencē un vasarā kļuva par kārtējās organizācijas līdzdibinātāju – tā bija Heidelbergas apvienība tiesiskās politikas aizsardzībai, kuras

* Weber M. Über einige Kategorien der verstehenden Sociologie // Logos, 1913. – Bd. IV. – Heft 3.

** Гаиденко П. П., Давидов Ю. Н. История и рациональность. – М., 1991. – С. 98.

*** Daži fragmenti par vasaras saulgriežu maģiju «Atmodā Atpūtai»: 1991. gada 19. jūnijā 5. lpp. un 1992. gada 17. jūnijā 26. lpp.; oriģināls: Weber M. Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie. III Das antike Judentum. – Tübingen, 1921. – S. 202–207, 233–240.

**** Par to M. Vēbers ir rakstījis kādā vēstulē, kuras adresāts to publicēja pēc Pirmā pasaules kara: Schulze-Gaevernitz G. v. Max Weber als Nationalökonom und Politiker // Hauptprobleme der Sociologie. Erinnerungsgabe für Max Weber. – München und Leipzig, 1923. – S. XXI–XXII.

praktiskais mērķis bija pierādīt, ka Vācija nav vienīgā vainīgā par pasaules kara izraisīšanu.

Kara gados M. Vēbers kļuva arī par spilgtu un aktīvu publicistu. Atsākot pasniedzēja darbu, viņš centās ļoti krasi nodalīt skolotāja un sabiedriskā darbinieka lomas, šādas rīcības pamatojumu un pieredzi plaši izklāstot priekšlasījumā «Zinātne kā profesija».

No Demokrātiskās partijas M. Vēbers aizgāja 1920. gada maijā, kad neredzēja jēgu tās uzdevumam piedalīties kādā starppartiju komisijā, kurai bija jāspriež par Vācijas pārveidošanu atbilstoši sociāldemokrātu prasībām.

M. Vēbers no nevēlamiem uzdevumiem mēdza atrunāties, sūdzoties par sliktu veselību. Viņš mira pēc gripas un plaušu karsoņa 1921. gada 14. jūnijā Minhenē.

MAKSS VĒBERS PIEDĀVĀ «SAPROTOŠO SOCIOLOĢIJU»

Vai M. Vēbera pārgrā nāve glābj viņa piedāvāto ideālo tipu koncepciju no loģiskas pretrunas? Proti, M. Vēbers apgalvoja, ka sociālo zinātņu pamatjēdzieni esot ideālie tipi – ne hipotēze par realitāti, bet hipotēzes veidošanas virziens, ne īstenības attēlojums, bet līdzeklis šādam attēlojumam*. Bet kāpēc tad viņš neliek lietā savus līdzekļus? Vai viņš to nespēja savu slimību, pasaules kara un nāves dēļ, vai arī tie vispār nepalīdzēja viņam, nepalīdz nevienam citam un vispār nepelna «līdzekļu» godu?

Latvijā 80. gadu vidū tika atmaskots kāds M. Vēbera cienītājs Andris Rubenis, kuram tajā laikā, «lasot grāmatas par vēsturi, nešaubīgi

* Weber M. Die «Objektivität» sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis // Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. – Tübingen, 1904. – Bd. 19. – S. 64–65.

skaidrs ir viens: cilvēki nekad tā nav dzīvojuši, domājuši, rīkojušies, kā tajās attēlots*». Drīz vien kāds anonīms un modrs biedrs publiski uzrādīja, ka A. Rubenis īstenībā pārstāsta M. Vēberu un mēģina to slēpt, citējot bariņu mazāk bīstamu autoru (M. Vēbera vietā Augustīnu Svētlaimīgo, Ponciju Pilātu, J. V. Gētes sacerēto Mefistofeli un Fjodoru Dostojevski)**». No toreiz iespējamā soda par šādu rīcību A. Rubeni glāba politisko režīmu maiņa, pēc kuras viņš kļuva par vietējā mērogā ražīgāko autoru «grāmatām par vēsturi». Diez vai šīm grāmatām atradīsies daudz lasītāju, kuri tās pērk, lasa un atstāsta (māca) citiem ar mērķi uzzināt tikai to, kā tad cilvēki *nav* dzīvojuši dažnedažādos vēstures periodos.

Jebkurš vēstures grāmatu autors var noraidīt apvainojumus fikciju producēšanā, norādot uz to, ka viņa sacerējums pilnīgi atbilst noteiktai cilvēku rīcībai – citu vēsturnieku rīcībai, sacerot tekstus, kuri katrā nākamajā grāmatā tiek citēti vai pārstāstīti. Pietiek ar pacietību, savācot 1000 citātus par jebkuru tēmu, lai vācēja iegūtu zinātnisko grādu tikpat labi vēstures kā matemātikas zinātnēs un zinātnieka darbu kā iztikas līdzekļu avotu; pietiek aptaujāt 1000 Latvijas iedzīvotājus, lai tas tiktu uzskatīts par apmaksājamu un avīzēs aprakstāmu veikumu u. tml.

Vēbers & Co ar ideālo tipu jēdzienu protestē pret cilvēku sazināšanās imitāciju pašpietiekamās tekstu valstības godināšanas rituālos. Izejai no tās M. Vēbers piedāvā savu saprotošo socioloģiju «kā patstāvīgu zinātnisku disciplīnu, kurai izskaidrojoši jāsaprot sociālā darbība un jāatklāj tās norises cēloņsakarības»***.

* Rubenis A. Mēs vēsturiskās apziņas spoguļi // Literatūra un Māksla. – 1984. – 30. nov. – 4. lpp.

** Greizā spoguļi // Cīņa. – 1985. – 20. marts. – 2. lpp.

*** Brockhaus Enzyklopedie. Neunzehnte, völlig neubearbeitete Auflage. – Mannheim, 1994. – S. 659.

SOCIĀLĀS DARBĪBAS IZZINĀMĪBAS NOSACĪJUMI

Sociālā darbība ir tāda cilvēku «izturēšanās, 1) kuras jēga no rīcības subjekta viedokļa tiek samērota ar citu (cilvēku) izturēšanos, 2) kuras norisi regulē šī orientācija uz citiem un 3) kura ir izskaidrojama kā saprotama atbilstīgi subjekta paredzētajai jēgai»*. Maksa Vēbera pieticība izziņas iespējamo rezultātu novērtējumā sakņojas Imanuela Kanta filozofijā, pieskaņojot sociālās darbības izzināmību Imanuela Kanta nosacījumam par jutekliskās pasaules izzināmību: šī pasaule ir «nezināmais», «tomēr es izzinu to tādu, kāds tas ir man, proti, attiecībā uz pasauli, kuras daļa es esmu»**. Tā vienkārši nav sociālā darbība, kuras veicēja pasaulē nav atdota «daļa» nevienam citam. Ja darbība tiek samērota kaut ar viena cita cilvēka izturēšanos, ciktāl šis cits atkal orientējas uz citiem, tad veidojas savstarpējas saprašanas ķēdītes visā cilvēces pastāvēšanas ilgumā un zemeslodes plašumā. M. Vēbers pieļauj iespēju, ka «sociālās zinātnes» pratīs parādīt šādas cilvēku darbības koordinācijas loģiku tik neatvairāmi, ka tā būtu jāpieņem pat ķīniešiem, kaut gan pilnā mērā tas neesot izdarāms***.

«Ideālais tips» karājas kā Damokla zobens virs šā uzdevuma: vēsturnieki, lūk, ne pa vienam, ne kopā nespējot aprakstīt kādu notikumu tā, kā tas kādreiz noticis – bet kurš tad to spēj?! Kurš prātīgs cilvēks liks galvu ķīlā, ka šajā galvā var ietilpt visas ziņas par kaut vienu viņa piedzīvojumu un ka viņš spētu tās darīt zināmas citiem?

* Weber M. Über einige Kategorien der verstehenden Sociologie // Logos, 1913. – Bd. IV, Heft. – S. 255.

** Kants I. Prolegomeni. – R., 1980. – 115. lpp.

*** Weber M. Die «Objektivität» sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis // Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. – Tübingen, 1904. – Bd. 19. – S. 31, 64–65.

Kura dabiskā vai mākslīgā valoda spēj cilvēkam piedāvāt tik daudz vārdu, lai viņš šīs zināšanas secīgi formulētu vispirms sev pašam? Vai atradisies klausītāji praktiski bezgalīgai vārdu virknei? Nav jābrīnās, ka lielākā daļa informācijas pazūd sazināšanās ķēdēs, bet gan jāceļ brīnuma godā šo ķēžu pastāvēšana un Dievs kā tāda brīnuma avots. Kamēr Dievs ir dzīvs, nav jākaunas no sazināšanās kā rituāliem, uz kuriem neattiecas Maksa Vēbera ģirgāšanās, ka «vienprātība» neko neliecina par «prātu».*

Maksa Vēbera laikā populārs bija Kārļa Marksa izveidotais kristietības nereliģiozais surogāts, kas attiecīgā Dieva vietā lika proletariātu. Tā esamība esot kaut kas īpašs un tāpēc tā neizveido nekādas maldīgas apziņas formas, neko tādu, kas būtu vienas šķiras īpatnībām atbilstīgas ilūzijas. Īstā esamība šeit producē pareizo apziņu, kurā vairs nav nekādu saziņas problēmu. Citkārt to atrisinājumam kā galvenā tiek izvirzīta prasība, lai cilvēki piederētu vienai tautai.

Ar saziņas ķēžu uzturēšanu vienādi labi tiek galā gan «ķīniešu» Dievs un «vāciešu» Dievs, gan afišēto dievu pulks un K. Marksa maskētais Dievs. Bet M. Vēberam nākas konstatēt, ka saprašanās starp viņiem (viņu pielūdzējiem) ir tikai tik daudz, lai varētu noliegt cits citu.

Makss Vēbers veltīja savu mūžu viņu cīniņu izpētei, un priekšlasījumi par politiku un zinātnei ir šo cīniņu aprakstu konspekti. No kāda gan skatpunkta viņš raudzījās uz šiem cīņiem? Vai arī viņš ir kāda Dieva karadraudzes loceklis, vai varbūt tomēr vērotājs, kurš kaut daļēji saprot dažādu dievu piekritējus un kuru var saprast viņi, tādējādi – ak, brīnumu brīnums! – saprotot arī viens otru?

* Weber M. Über einige Kategorien der verstehenden Sociologie // Logos, 1913, – Bd. IV, Heft. – S. 292.

MĒRĶIS PRASA, BET NEATTAISNO LĪDZEKĻUS

Savus darbus Makss Vēbers piesaka kā turpinājumu jaunkantiešu Bādenes skolas, konkrēti H. Rikerta pētījumiem loģikā, kur zinātnei pieejamās dievu projekcijas tika apzīmētas par vērtībām. Tās atrodoties savā valstībā ārpus īstenības valstības, un «tikai šīs divas valstības kopā veido kaut ko tādu, kas pelna, lai to sauktu par pasauli»*.

Sociālā darbība ir uz vērtībām orientēta darbība. Līdzīgi kā Immanuelam Kantam nācās bieži atkārtot, ka cilvēka priekšstatīšanas spējas nav viņa maņu orgānu darbība, ko pēta psihologi un fiziologi, Maksam Vēberam nācās atgaiņāt psihologus no sociālās darbības, lai kristalizētu «sociālo zinātņu» mākonī socioloģiju.

Sociālā darbība nav tas pats, kas attiecības starp cilvēkiem, kurās sociālā darbība bieži ietērpjas. Lai nu psihologi paliek izskaidrot un sakārtot šīs attiecības, bet sociologa skatam paveras darbība «virs barjerām» (pie jaunkantiešiem skolotā krievu dzejnieka Borisa Pasternaka formulējums), kur to nosaka tikai mūsu brīvā griba, t. i., vērtību izvēle: «Empīrisko brīvību vislielākajā mērā mēs izjūtam tajās darbībās, kuras mēs novērtējam kā racionālas, tātad veiktas bez fiziskiem un psihiskiem «spaidiem», bez kaislību «afektiem» un bez «nejaušas» spriešanas spēju aptumšošanās, bet gan skaidri apzinoties «mērķi» un savu zināšanu, t. i., pieredzes doto likumu mērā piemeklējot tā sasniegšanai atbilstīgus līdzekļus.»**

* Rickert H. Vom Begriff der Philosophie // Logos. – 1910/1911. – Bd. I. – S. 11. Maksa Vēbera pašnovērtējums par balstīšanos uz H. Rikerta pētījumiem ir izteikts 1904. gada publikācijā: «Kas pazīst moderno loģiku, no kuras atzīmēšu tikai Vindelbanda, Simmela un – attiecībā uz mūsu mērķiem jo īpaši – Heinriha Rikerta darbus, tas tūlīt pamanīs, ka būtībā mēs balstāmies uz tiem.» Sk.: Weber M. «Die «Objektivität» sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis // Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. – Tübingen, 1904. – Bd. 19. – S. 23.

** Weber M. Kritische Studien auf dem Gebiet der kulturwissenschaftlichen Logik // Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. – Tübingen, 1906. – Bd. 22. – S. 198.

Makss Vēbers uzsver, ka par cilvēka brīvi izvēlēto mērķi diskutēt sociologs nav tiesīgs. Ja sociologs grib cita cilvēka mērķi vērtēt un noraidīt, uzskatot to par nereālu, par kaitīgu u. tml., tad viņš izsakās nevis kā zinātnieks, bet gan kā otrs cilvēks.

Priekšlasījumos «Politika kā profesija» un «Zinātne kā profesija» Makss Vēbers izvirza prasību zinātnei, lai tā sniedz cilvēkiem pārskatu ne tikai par viņu mērķiem atbilstīgajiem līdzekļiem, bet arī lai nenoklusētu to, ka it kā vienlīdz labi mērķi var prasīt līdzekļus, kuri ir vērsti pret kādu no šiem mērķiem: «Ja jums ir noteikta nostāja, tad jums ir jālieto zinātnes norādīti *līdzekļi*, lai īstenotu savu pozīciju dzīvē. Starp šiem līdzekļiem droši vien būs arī tādi, kādus jūs labprāt noraidītu. .. Ar šādām problēmām ir jāsastopas arī «tehniskajam izpildītājam», kuram tāpat regulāri jāizlemj pat labu mazākajam ļaunumam vai tam, kas tikai nosacīti ir labs. Viņi redz tikai vienu vienīgu lietu – jau uzdotu *mērķi*. Bet tieši mērķis ir tas, kas *ārpus* mūsu iztirzājuma, ja tas attiecas uz patiešām «pēdējām» problēmām.» (126.–127. lpp.)

Sociologs drīkst izteikties tikai par citu cilvēku darbības atbilstību vai neatbilstību viņu izvēlētajām vērtībām. «No ļauna un laba atziņas koka baudījuša kultūras laikmeta liktenis ir spēja atzīt, ka pasaules jēgu mēs nevaram atklāt savos pētījumos, lai cik arī pilnvērtīgi tie būtu, bet ka tā mums pašiem ir jāspēj radīt, ka «pasaules uzskats» nekad nav izziņas procesa *rezultāts* un ka augstākie ideāli, kuru vārdā mēs darbojamies, visos laikos ir izpaukušies tikai cīnīnā ar citiem ideāliem, kuri citiem cilvēkiem ir tikpat svēti, kā mums – mūsējie.»*

* Weber M. Die «Objektivität» sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis // Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. – Tübingen, 1904. – Bd. 19, – S. 30, 64–65.

Ideāltipiskā gadījumā zinātne un tieši M. Vēbera izlolotā saprotošā socioloģija kļuva par cilvēka brīvības nosacījumu, ja tā spētu cilvēkam pateikt «ko viņš var un (dažkārt) ko viņš grib paveikt»,* cīņā par savām vērtībām. Ar ideālā tipa raksturojumu attiecināšanu uz mācību par ideālajiem tipiem M. Vēbers spoži atvairā visus pārmetumus, kuri izriet no acīmredzamajiem faktiem par saprotošās socioloģijas ierobežotajām iespējām izskaitļot pareizos mērķu sasniegšanas līdzekļus. Proti, M. Vēbers taču nekad nav pierakstījis realitāti ideāltipiskajai situācijai, kurā pats cilvēks zina, ko viņš dara, bet sociologs drīkst likt vienlīdzības zīmi starp cilvēka un viņa darbības saprašanu.

LATVIEŠU (NE)DARBU DIEVS

Cilvēka darbība parasti izstiepjas laikā kā darbs, pienākumi, profesija u. tml. Bet M. Vēbers prata savērpt ģeniālu darbu «Protestantisma ētika un kapitālisma gars» no kādā statistikas tabulā pamānītiem skaitļiem, kas rādīja, ka dažās pilsētnieciskās profesijās M. Vēbera laika Vācijā dominē protestanti pretstatā katoļiem. Tiem tikuši senāk izveidotie darbības veidi, par kuriem varēja teikt mūsdienu Latvijā bieži atkārtotos vārdus, ka zemnieka darbs neesot profesija, bet gan dzīvesveids. Makss Vēbers sāka pētīt saikni starp vācu protestantismu Mārtiņa Lutera dotajā veidolā un kapitālistisko attiecību rašanos un uzdūrās vārdam, kuru viņš lika abu šeit sniegto priekšlasiņu nosaukumos – «*Politik als Beruf*» un «*Wissenschaft als Beruf*».

Mūsdienu vācu valodā ir pavisam parasts vārds «*rufen*» ar latvisko nozīmi «saukt, aicināt», kas būtu pavisam viegli pārveidojams par

* Weber M. Die «Objektivität» sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis // Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. – Tübingen, 1904. – Bd. 19. – S. 27.

lietvārdu «sauciens», «aicinājums». Tagadējie vācieši ar to neaizraujoties, bet tā darījis Bībeles tulkotājs Mārtiņš Luters, kurš šo vārdu izmantoja divos dažādos kontekstos: gan lai apzīmētu «aicinājumu» ne sadzīves situācijā, bet tieši Dieva aicinājumu, gan arī cilvēka nodarbošanās apzīmēšanai. Pirmā nozīme latviešu Bībeles tekstos skan tā: «Jo raugait, brāļi, savu aicināšanu, ka nav daudz gudru pēc mīessas ..»; «..raugait, brāļi, savus aicinātos, nav tur taču daudz pasaules gudro ..» (1. Kor. 1:26)*; «.. tādēļ, brāļi, darbojieties, lai jūsu aicināšana un izredzēšana jo stipra paliek ..»; «Tādēļ, brāļi, centieties jo vairāk kļūt stipri tajos darbos, uz ko esat aicināti un izredzēti ..» (2. Pēt. 1:10). Otro nozīmi M. Vēbers atrod apokrifos, konkrēti Sīraka gudrības grāmatā, kuras vācu tulkojums katoļiem liek palikt «pie sava darba», bet luterāņiem – pie sava «aicinājuma». Latvijas **luterāņu** Bībele attiecīgajā vietā saka tā: «Sataisi savu sirdi, un esi pastāvīgs ..» (Sīr. 2:2), kuru par atbilstošu grieķu oriģinālam novērtēja arī katoļu profesors Paskals M. Jerumanis**.

Ar žilbinošu slalomu pa senajām un jaunajām valodām un pa Svēto rakstu izdevumiem Makss Vēbers parāda***, kā «*Beruf*» jēdziens kļūst par centru protestantu dogmai, ka īstais līdzeklis Dievam tīkamai dzīvei nebūt nav pasaulīgās tikumības atnešana mūka askēzē, bet tikai un vienīgi pasaulīgo pienākumu pildīšana atbilstīgi tai situācijai, kādā indivīds ir nokļuvis****. Protams, ka arī šajā gadījumā M. Vēbers dod pietiekami daudz atrunu un precizējumu, lai pavisam un nekompetenti ļaudis sacītu, ka pēc Maksa Vēbera

* Tulkojuma pirmais variants Latvijā tika lietots Maksa Vēbera laikā (1877. gada izdevums Jelgavā), otrais ņemts no Bībeles 300 gadu jubilejas izdevuma (Rīga, 1988), kurā apokrifi nav pārtulkoti.

** Rīgas metropolijas Romas katoļu garīgā semināra profesora Paskala M. Jerumaņa autogrāfs.

*** Weber M. *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*. – Tübingen, 1978. – S. 65–66.

**** Weber M. *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*. – Tübingen, 1978. – S. 69.

kapitālismu ir izveidojis protestantiskais gars un šo garu – izvēle viena vārda tulkojumā.

Jau 16. gadsimtā «*Beruf*» ieplūda laicīgajos tekstos un ieguva to nozīmi, ko arī latvieši apzīmē ar «profesiju». Šis vārds ir nācis no latīņu valodas un sākotnēji attiecās uz Romas pilsoņa pienākumiem, tai skaitā uz pienākumu deklarēt ienākumus. 1940. gada latīņu vārdnīca kā pirmo nozīmi šim vārdam uzrāda «atzīšanu, atklāšanu», bet kā otro – «nodarbošanos, amatu, arodu»*. Latviešu valodas vārdnīca 1987. gadā šo vārdu skaidro kā tādu «pamatdarbu», kas «prasa izglītību, sagatavotību»**. Latviešu valoda pazīst «profesionālo» godu vai atbildību. Šādi akcenti padara «profesiju» par atbilstīgu vārdu M. Vēbera iztīrītajam «*Beruf*».

No mīta par latviešiem nevar izņemt viņu darba tikumus un no latviešu vēstures – dažkārt sastrādātas trakas lietas pēc Dieva vai velna aicinājuma.

* Bišēviņš E., Švarcbahs R. Latīniski – latviska vārdnīca. – R., 1940. – 372. lpp.

** Latviešu valodas vārdnīca. – R., 1987. – 650. lpp.

MAKSS VĒBERS

POLITIKA KĀ PROFESIJA

Priekšlasījums, kuru noturēšu pēc jūsu vēlēšanās, daudzējādā ziņā un neizbēgami sagādās jums vilšanos. No sarunas par politiķa profesiju jūs gluži nevilšus gaidāt, ka cilvēks paudīs savu viedokli par politiskās dzīves jaunumiem, taču tie tikai nobeigumā dos mums gluži formālu iegānu dažiem secinājumiem par politiskās rīcības ietekmi kopējā cilvēku dzīves vadīšanā. No priekšlasījuma mums nāksies pilnīgi izslēgt visus jautājumus par to, *kāda* politika šodien ir jāpiekopi un – tālāk – kādam ir jābūt tās saturam. Šie jautājumi neattiecas uz atbildi par to, kas vispār ir un ko var nozīmēt politika kā profesija. Un tagad – pie lietas!

Ko mēs saprotam ar politiku? «Politika» ir ļoti plašs jēdziens par jebkāda veida vadīšanu. Mēs varētu runāt par banku diskonta likmju politiku, arodbiedrību streiku politiku, pilsētas vai pagasta pašvaldības skolu politiku, kādas biedrības valdes politiku, vadot šo biedrību, un, visbeidzot arī par gudras sievas politiku, ietekmējot savu vīru. Dabiski, ka tik daudzas nozīmes mēs šovakar neaplūkosim. Mēs mēģināsim aptvert tikai to, kas attiecas uz *politiskās* savienības vadīšanu, kas tagadējos apstākļos nozīmē *valsts* vadīšanu un līdzdalību tādā vadīšanā.

Bet kas kalpo par izejas punktu socioloģiskam «politiskās» savienības iztirzājumam? Kas ir «valsts»? Tā neļauj sevi socioloģiski definēt pēc valsts paveikto uzdevumu uzskaitījuma, jo gandrīz nav iespējams atrast tādu uzdevumu, kuram kaut kur un kaut kad nebūtu pielikusi savu roku arī kāda politiska savienība; bet, no otras puses, nav arī tāda darba, ko veiktu *tikai un vienīgi* politiskās savienības (tātad – šobrīd valstis) vai to vēsturiskie priekšteči. Moderno valsti no socioloģijas viedokļa visdrīzāk var atšķirt pēc tā specifiskā *līdzekļa*, kuru valsts izmanto tāpat kā jebkura politiska savienība: tā ir fiziska

vardarbība. «Katra valsts tiek balstīta uz vardarbību,» savulaik teica Trockis Brestļitovskā¹. Un tā patiešām ir. Ja mēs iedomājamies tādu sociālo ainu, kurā vardarbībai nav vietas, tad ir zudis arī pats valsts jēdziens un tad ir iestājusies «anarhija»* šā vārda tiešajā nozīmē.

Nav runas par to, ka vardarbība būtu normālais un vienīgais līdzeklis valstij, bet īpatnējais gan tas gan ir noteikti. Tieši valsts un vardarbība ir nonākušas līdz intīmai tuvībai. Agrāk vardarbību ikdienišķi piekopa visdažādākajās savienībās, sākot ar dzimtām. Tagad mēs varam teikt, ka vienīgi valsts ir tāda cilvēku kopība, kura noteiktā apvidū (un teritorijā ir valsts pazīme) ar panākumiem pretendē uz *legitīmas fiziskās vardarbības monopolu*. Raksturīga mūsdienu pazīme ir tā, ka visas citas savienības vai atsevišķas personas iegūst tiesības uz fizisku vardarbību vien tādā mērā, kādā valsts no savas puses dod viņiem šīs tiesības.

Valsts ir vienīgais avots «tiesībām» uz vardarbību. Tāpēc mēs definēsim «politiku» kā centienus iegūt kādu daļu varas vai izmainīt varas sadalījumu vai nu starp valstīm, vai starp cilvēku grupām vienā valstī.

Lai kundzības uzņēmums varētu nepārtraukti pārvaldīt, tam ir nepieciešama, no vienas puses, tāda cilvēku rīcība, kas tiek orientēta uz paklausību šiem leģitīmajiem varas pretendentiem, un, no otras puses, tas pats var radīt sev paklausīgu rīcību, izrīkojoties ar fiziskas vardarbības veikšanai nepieciešamajiem elementiem – pārvaldes štābu un materiālajām lietām.

Uz to būtībā norāda arī valoda, dažus jautājumus apzīmējot par «politiskiem» jautājumiem, ministru vai ierēdņi – par «politisku»

* An arche (grieķu val.) – bez valdības.

darbinieku, kādu lēmumu – par «pieņemtu politisku motīvu dēļ». Visos šajos gadījumos ir domāts, ka jautājums, lēmums vai ierēdņa rīcība ir izskaidrojama ar varas pārdalīšanas, saglabāšanas vai sagrābšanas interesēm. Kurš piekopj politiku, tas cīnās par varu – par varu vai nu kā līdzekli citu (gan ideālistisku, gan egoistisku) mērķu sa-
sniegšanai, vai arī par varu kā tādu, par valdzinājumu, ko tā dod. Valsts un tās priekšteči citu politisko savienību veidā ir uz leģitīmas (tas nozīmē: par leģitīmu atzītas) vardarbības balstīta vienu cilvēku kundzība² pār citiem cilvēkiem. Ar savu pastāvēšanu tā liek pakļautajiem cilvēkiem atzīt valdītāju autoritāti. Kad un kāpēc viņi to dara? Kāds ir šīs kundzības iekšējais attaisnojums un uz kādiem ārējiem līdzekļiem tā balstās?

Sākumā runāsim par kundzības iekšējo attaisnojumu – tādā par tās trijiem principiālajiem *leģitimitātes* balstiem. Pirmais balsts ir «mūžīgi bijušā» autoritāte, ko rada kopš sirmas senatnes ierastie, negrozāmi ievērotie un tālab svētie senču tikumi: tā izveidojas «tradicionālā» kundzība patriarha vai vecā kaluma firsta izpildījumā. Nākamo kundzības veidu rada neikdienišķas personības *izredzētības* (*Gnadengabe, Charisma*) autoritāte, kura nosaka padevību un uzticēšanos kādas noteiktas personas atklāsmei, varoņdarbiem vai citiem vadoņa cienīgiem veiciem; tā ir izredzēto kundzība, ko realizē pravietis vai – politikas sfērā – karavadonis, ievēlēts diktators, liels demagogs vai partijas līderis. Un, visbeidzot, ir iespējama «legalitātes» kundzība, kuru rada ticība legālo likumu nozīmībai un racionāli izveidotas noteikumu sistēmas pamatotai «kompetencei»; tā ir orientācija uz pakļaušanos likumā noteiktām saistībām; tā ir kundzība, ko realizē tagadējie «valsts kalpotāji» un visi pārējie viņiem līdzīgie šīs varas nesēji.

Saprotams, cik iedarbīgi ir tie baiļu un cerību – baiļu no maģisko spēku un šīs pasaules vareno atreibības, cerību uz atalgojumu šajā vai viņā saulē – motīvi, kuri dzīvē līdz ar visdažādākā veida interešu apmierināšanu nosaka padevību. Par to pēc brīža. Bet tad, ja mēs jautājam par šīs padevības leģitīmo pamatojumu, tas vienmēr galu galā izrādās kāds no trim nosauktajiem «tīrajiem» tipi. Priekšstatiem par varas leģitimitāti un tās iekšējo pamatojumu ir ļoti liela nozīme kundzības struktūras izveidošanā. Šie tīrie tipi dzīvē ir sastopami visai reti. Šodien mēs nenodosimies tīro tipu reālā savijuma, savstarpējo pāreju un kombināciju izpētei, jo tas attiecas uz vispārējo valsts teoriju. Šoreiz mūs visvairāk interesē otrais no dotajiem tipi – kundzība, kas pamatojas uz pakļauto cilvēku ticību viņu vadoņa personiskajai izredzētībai. Šeit vispilnīgāk atklājas «Beruf» augstākā nozīme. Pakļāvība praviēša, karavadoņa vai liela tautas sapulces un parlamenta demagoga izredzētībai nozīmē, ka personīgi viņš ir iekšēji «aicināts būt par vadoni ļaudīm, ka viņam pakļaujas viņa, nevis paražu un likumu dēļ. Viņš patiesi dzīvo savas «lietas» labad un «dzenas pēc sava darba»³, ja vien viņš nav aprobežots un uzpūtīgs acumirkļa laimes luteklis. Viņa personas un viņa īpašību dēļ viņam seko mācekļi, svītas vai partijiskie līdzskrējēji. Itin visās vietās un laikos, kādus vien mēs zinām, ir pastāvējušas divas vissvarīgākās figūras: šamanis un praviētis, no vienas puses, karavīru un noziedznieku bandas vadonis – no otras. Bet tikai Rietumos ir sastopams kaut kas tāds, kas vairāk attiecas uz mūsu sarunu, proti, brīvā «demagoga» *politiskā* vadonība, kurai pamatu deva tikai rietumzemes. Tā sākās līdz ar Vidusjūras pilsētvalstu kultūru, un vēlāk izauga līdz ar parlamentāro partiju vadoņiem, kādiem radās vieta tikai rietumu konstitucionālajās valstīs.

Pēc «aicinājuma» radies politiķis nekur nav vienīgais dalībnieks uzņēmumā, kas cīnās par politisko varu. Ļoti liela loma šeit ir tiem palīgspēkiem, kurus viņš var izmantot. Ar ko sāk politiski valdošās aprindas, apliecinot savu varu? Tāds jautājums attiecas uz visām trijām politiskās kundzības formām – uz tradicionālo kundzību gluži tāpat kā uz legālo un «izredzēto».

Gluži dabiski, ka vadības štābs, kurš reprezentē politiskās pārvaldes uzņēmumu un uzņēmumu vispār, pakļaujas vadonim ne tikai triju norādīto leģitimitātes apsvērumu dēļ. Tē ir vēl divi līdzekļi, kas apelē pie cilvēku personiskajām interesēm, proti, materiālais atalgojums un sabiedriskais pagodinājums: vasaļu lēņi, patrimoniālo* ierēdņu muižas, tagadējo valsts kalpotāju algas no vienas puses – bruņinieku gods, kārtu privilēģijas, respekts pret ierēdni – no otras, lūk, ir alga. Bailes to zaudēt rada galējo un izšķirošo pamatojumu vadības štāba locekļu solidaritātei ar vadoni. Tās pamato arī «izredzēto» vadonību: vai nu militārais gods un kara laupījums, vai arī «spoils»** – pakļauto ekspluatācija, monopolizējot ierēdņu vietas, politiski nosacīta peļņa un pagodinājumi demagoga sekotājiem.

Jebkuras vardarbīgas kundzības uzturēšanai, gluži tāpat kā saimnieciska uzņēmuma uzturēšanai, ir nepieciešami noteikti materiālie resursi. Visas valstu iekārtas var sadalīt atkarībā no tā, vai pārvaldes štāba – ierēdņu vai citādi nosauktu cilvēku, ar kuru palīdzību vadonis rēķinās, rīcībā ir viņiem privāti piederoši pārvaldes līdzekļi, kas varētu būt nauda, ēkas, kara materiāli, transports u. tml., vai arī vadības štābs un vadības līdzekļi ir «šķirti» tādā pašā ziņā, kādā modernā kapitālistiskā uzņēmuma strādnieki un kalpotāji ir šķirti no ražošanas

* *Patrimonialis* (latīņu val.) – mantojums.

** *Spoils* (angļu val.) – laupījums, peļņa.

līdzekļiem. Tātad – vai nu vadība paliek pašam varas īpašniekam un viņš to īsteno ar savu kalpu, pārvaldnieku un uzticības personu palīdzību, neatdodot tam ne tiesības, ne materiālos līdzekļus, kurus viņi lieto, vai arī visi kļūst par īpašniekiem. Tāda atšķirība ir noteicama visos pagātnē bijušajos pārvaldes organizācijas veidos.

Politisko savienību, kurā materiālie pārvaldes līdzekļi pilnīgi vai daļēji atrodas pārvaldes štāba locekļu īpašumā, sauksim par «kārtu» savienību. Vasalis, piemēram, lēņa līgumā apņemas no savas kabatas apmaksāt pārvaldes un tiesas spriešanas izdevumus izlēņotajā apgabālā un pats sarūpēt karam nepieciešamo ekipējumu un proviantu; tāpat rīkojas viņa vasaļi. No tā izriet, ka lēņu kunga vara balstās tikai uz personisku uzticības līgumu, kā arī uz to, ka lēņu īpašums un vasaļa sabiedriskā goda «leģitimitāte» rodas, nosaucot viņa kungu.

Bet itin visur, raugoties līdz pašiem senākajiem politiskajiem veidojumiem, mēs atradīsim tādu vadīšanu, ko veic kungs personiski, izmantojot viņa klētīm naturālā un naudas veidā atalgotus cilvēkus – vergus, pārvaldniekus, dienestļaudis un svītu, ar kuru palīdzību viņš mēģina saglabāt savās rokās pārvaldi, ko viņš apmaksā no savas kabatas, t. i., no viņa īpašumu ienākumiem izveidot no viņa personiski atkarīgu, no viņa klētīm un mantu kambariem apbruņotu un apgādātu karaspēku. Kārtu savienības kungam palīdz vadīt no viņa materiāli neatkarīga aristokrātija, ar kuru viņš dalās savā varā, bet otrajā gadījumā viņš izmanto piedzīvotājus un plebejus, izmanto tādu ļaužu šķiras, kam nav pilnīgi nekāda īpašuma un sociālā statusa, kuras materiālā ziņā ir «piekaltas» kungam un kuras nevar konkurēt ar kungu, stāvēt uz kāda no varas pakāpieniem. Visas patriarhālās un patrimonālās kundzības formas, sultānu despotijas un birokrātiskās valsts

organizācijas ir jāieskaita otrajā tipā, kuram birokrātiskā, t. i., racionāli veidotā modernā valsts pieder vislielākajā mērā.

Itin visur modernās valsts attīstība norisinās tādējādi, ka valdnieki atsavina pārvaldes varu no viņiem līdzās esošajiem «privātajiem» pārvaldes varas nesējiem – pārvaldīšanas un kara vešanas līdzekļu īpašniekiem, finansiālo iespēju un politisko priekšrocību baudītājiem. Šis process kopumā ir pilnīgi paralēls kapitālistiskā uzņēmuma evolūcijai, kas itin visur iespēj patstāvīgos ražotājus. Galu galā mēs redzam, ka modernajā valstī izveidojas tikai viens centrs, kas pārzina visu politiskās ietekmes līdzekļu lietošanu. Neviena ierēdnis atsevišķi vairs nav tās naudas īpašnieks, kuru viņš izdod, un nav to ēku, uzkrājumu, ražošanas rīku un kara līdzekļu īpašnieks, ar kuriem viņš rīkojas. Tātad šodienas «valsts» realizē – tas ir svarīgi, lai definētu šo valsti, – konsekventu vadības štāba (tā ierēdņu un izpildītāju) nošķiršanu no materiālajiem līdzekļiem. Šis attīstības pēdējā fāze, kas norisinās mūsu acu priekšā, ir politisko līdzekļu un, līdz ar to, politiskās varas ekspropriatoru ekspropriācijas sākums. Revolūcija veic šo uzdevumu vismaz tādā mērā, kādā bijušo augšslāņu vietas ieņem vadoņi, kuri savas tiesības komandēt politiskās vadības štābu un rīkoties ar materiālajiem vadīšanas līdzekļiem iegūst varas uzurpācijas vai vēlēšanu ceļā un, tādējādi atvasina – vienalga, cik pamatoti, – savu leģitimitāti no pārvaldāmo cilvēku gribas. Paliek vēl cits jautājums, vai uz šāda, vismaz šķietamu panākumu pamata izdosies turpināt šo ekspropriāciju arī kapitālistiskajā uzņēmumā, kura vadīšana, par spīti tālejošām analogijām, savā būtībā norit pēc gluži citiem likumiem nekā politiskā vadīšana. Par to mums šodien nav daļas. Šeit es iztīrāju tīri *jēdzienisku* konstatējumu, ka modernā valsts ir hierarhiska savienība

34 kundzības īstenošanai, kura noteiktā teritorijā ir monopolizējusi

leģitīmu fizisko vardarbību kā kundzības līdzekli un šim nolūkam pārņēmusi savu vadītāju rokās materiālos pārvaldīšanas līdzekļus, kuri agrāk piederēja dažādu kārtu locekļiem, un tādējādi aizvietojuši viņus ar pārvaldes piramīdas pašu virsotni.

Šāds politiskās ekspropriācijas process ar mainīgām sekmēm norisinās visās pasaules valstīs, un tā rezultātā patlaban valdnieku dienestā atrodas gan «politiķi pēc aicinājuma», gan ļaudis, kuri – atšķirībā no harizmatiskajiem vadoņiem – *iestājas* politisko vadītāju dienestā bez nodoma ieņemt kungu vietas. Viņi ļauj valdniekiem sevi izmantot valdnieku cīņā ar kārtu pārstāvjiem un par to saņem ne vien materiālos labumus, bet arī ideālo dzīves jēgu. Rietumzemju specifika ir tāda, ka *tikai* šeit *otrās* grupas profesionālie politiķi kalpo ne tikai valdniekiem. Pagājušos laikos viņi bija visnozīmīgākais politiskās varas un ekspropriācijas instruments.

Pirms mēs aplūkosim tuvāk šo profesionālo politiķu grupu, ir nepārprotami jānorāda uz apstākļiem, kuri nodrošina tās eksistenci. Ar politiku nodarbojas tie, kuri piedalās varas sadalīšanā starp politiskajiem veidojumiem un tāpat šo veidojumu iekšienē; ir gluži vienalga, vai cilvēkus par politiķiem padara apstākļi, vai viņiem tā ir blakusnodarbošanās, vai pamatnodarbošanās un atalgojuma gūšanas veids. Mēs visi esam «apstākļu radīti politiķi» tai brīdī, kad iemetam urnā vēlēšanu biļetenus vai citā līdzīgā veidā izpaužam savu gribu (piekrītot vai protestējot «politiskā» sapulcē, uzstājoties ar «politisku runu u. tml.), ar ko vairumam cilvēku tiek izsmelta viņu saskare ar politiku.

Politiku kā blakusprofesiju šodien piekopj partijiski izveidoto politisko organizāciju vadošo orgānu locekļi un uzticības personas, kuri, kā likums, iesaistās darbā tikai nepieciešamības gadījumos un

kuriem šis darbs neklūst par viņu dzīves galveno saturu nedz materiālā, nedz ideālā ziņā. To pašu var teikt par valstu un citu organizāciju padomnieku korpusu, kurš veic savas funkcijas tikai pēc pieprasījuma. Tāpat vairums mūsu parlamentāriešu ar politiku nodarbojas tikai sesiju laikā. Pagātnē šādi cilvēku slāņi ietilpa noteiktās kārtās, kuru locekļiem piederēja militārie vai citu pārvaldei nepieciešamie līdzekļi, kā arī personiskas tiesības tos lietot. Lielākā daļa no viņiem stāvēja tālu no tā, lai ziedotu savu dzīvi tikai vai galvenokārt politikai, t. i., lielākā mērā, nekā to prasīja apstākļi. Viņi izmantoja savu kundzību galvenokārt rentes vai cita veida ienākumu gūšanai un stājās politisko savienību rīcībā tikai tad, kad viņu kungs vai viņu kārtas locekļi sevišķi pieprasīja iesaistīties politikā. Tieši tāpat nāca daļa no tiem palīgspēkiem, kurus valdnieks iesaistīja cīņā par politiskā privātuzņēmuma radīšanu, ar kuru izrīkoties varēs tikai viņš. Ar šādiem iesaukumiem valdnieks komplektēja lielu daļu no saviem padomniekiem, kuri nāca no dažādām korporācijām, senākos laikos no *Curia*⁴. Bet viņš, protams, nevarēja iztikt tikai ar šādiem, no gadījuma uz gadījumu sapulcinātiem cilvēkiem, amatieriem. Viņam vajadzēja arī štābu, kas sastāvētu no cilvēkiem, kuru dzīve ir veltīta tikai un vienīgi dienestam, tātad no *pilnīgiem* profesionāliem. Tās, no kurienes valdnieks ņēma šādus izpalīgus, lielā mērā noteica topošā dinastiskā politiskā režīma struktūru un pat vēl vairāk – noteica arī attiecīgās kultūras veidolu kopumā. Pirmās vajadzību pēc šādiem spēkiem izjuta tās politiskās savienības, kuras bija vai nu politiski pilnīgi tikušas vaļā no valdnieka varas, vai arī to krietni ierobežojušas, – tā sauktās «brīvās» komūnas; viņu «brīvība» nenozīmēja to, ka tajās vispār nepastāvētu varmācīga kundzība, bet gan to, ka varas autoritātei nebija nekāda tradicionāla (pārsvarā reliģiski iekrāsota) pamatojuma. Vēstu-

riski šādas komūnas parādījās tikai un vienīgi Rietumos, kur Vidusjūras kultūras loka pilsētas kļuva par politiskām savienībām. Kā tad šajos gadījumos izskatījās tie, kuriem politika kļuva par *pamatprofesiju*?

Pastāv divi veidi, kā politiķim piekopt savu amatu. Viņš var dzīvot politikai (*für*), vai dzīvot «no» politikas (*von*). Šāds sadalījums nekādā ziņā nav absolūts. Parasti viens cilvēks piekopi abus šos veidus vai nu – vismaz – ideālā, vai – visbiežāk – arī pavisam materiālā nozīmē. Kurš dzīvo politikai, tas atrod tajā savas dzīves *iekšējo* satvaru: vai nu kā baudu no iegūtās varas, vai arī balstot savu garīgo līdzsvaru un pašcieņu apziņā, ka kalpošana viņa dzīves «lietai» piešķir šai dzīvei *jēgu*. Ar tādu iekšējo jēgu dzīvo ikkatrs nopietns cilvēks – gan savai lietai, gan arī no tās. Robežšķirtne te meklējama daudz dziļāk, t. i., ekonomikā. Proti, no politikas dzīvo tas, kurš cenšas padarīt politiku par stabilu savu *ienākumu avotu*, bet politikai dzīvo tas, kurš necenšas to izdarīt. Tādējādi katram, kurš grib dzīvot politikai šo vārdu ekonomiskajā nozīmē, valdošo privātīpašuma attiecību apstākļos ir jāspēj izpildīt pavisam triviāls nosacījums, ka normālos apstākļos viņš ir neatkarīgs no ienākumiem, kurus varētu dot politika. Tātad viņam ir jābūt pārtikušam vai jāieņem tāds stāvoklis, kas dod pietiekamu ienākumu apjomu. Ārpus šīm normālajām attiecībām dzīvo karavadoņa svīta vai revolucionāro ielu cīņu varoņi, kuriem saimniekošanas nosacījumi ir vienaldzīgi. Visi viņi dzīvo no nodevām, laupīšanas, konfiskācijām un kontribūcijām, starp kurām ir arī nenodrošinātu maksāšanas līdzekļu uzspiešana ar varu.

Parasti gan politikā iesaistītam cilvēkam ir jāiztieks ar paša resursiem. Bet ar to prasības vēl nav galā. Viņam ir jābūt tik «aizvietojamam» pie savu ienākumu avota, ka šo ienākumu gūšana vairs nav

atkarīga no spēka un domāšanas, ko personīgi viņš velta ienākumu gūšanai. Šādus ienākumus var saņemt kā renti, ja tā neprasa nekādu darbu. Tādu zemes renti senāk saņēma muižnieki, bet tagad – lielgruntnieki. Antīkajā sabiedrībā un viduslaikos to varēja iegūt arī par vergiem vai dzimtļaudīm, bet mūsdienās – no vērtspapīriem. Ne strādnieks, *ne* – tas ir ļoti jāievēro – uzņēmējs (vēl jo vairāk – modernais uzņēmējs) nevar attālināties no savu ienākumu avota. *Rūpnieks* ar to ir saistīts vēl ciešāk nekā lauksaimnieks, kura darbam ir sezonas raksturs. Rūpniekiem parasti ir par grūtu pat uz laiku atraities no sava darba. Tikpat maz to var atļauties, piemēram, ārsts, un jo labāks un sekmīgāks ārsts viņš ir, jo mazākas viņa politiskās iespējas. Tīri tehnisku iemeslu dēļ vieglāk tas paveicams advokātam, kas tieši tāpēc spēlē nesalīdzināmi lielāku, dažkārt pat galveno lomu starp politiķiem. Šo kazuistiku mēs neturpināsim, bet izdarīsim dažus secinājumus.

Lai valsti vai partiju varētu vadīt ļaudis, kuri dzīvo tikai politikai un nevis no politikas šo vārdu ekonomiskajā nozīmē, politisko vadītāju aprindas ir jākomplektē «plutokrātiskā» veidā. Bet līdz ar to netiek apgalvots pretējais, proti, ka plutokrātiski veidotie politiskās vadības slāņi *nemēģinās* dzīvot arī no politikas, nemēģinās izmantot politisko kundzību savu ekonomisko interešu apmierināšanai. Par to nemaz nevar ieminēties – nav tādu politiķu, kuri to nedarītu. Tiek teikts tikai tas, ka tāds profesionālais politiķis nav piespiests uzreiz pārvērst naudā savus politiskos sasniegumus, ar ko nodarbosies tie, kuriem trūkst līdzekļu. Bet teiktais nenozīmē, ka trūcīgais politiķis tikai vai galvenokārt nodarbosies ar politikas izmantošanu savas rociņas paplašināšanai un pilnīgi nemaz nedomās vai maz domās «par lietu». Nekas nebūtu nepatiesāks par šādu pieņēmumu. Turīga cil-

vēka rūpes par savu ekonomisko drošību ir – apzināti vai neapzināti – kļuvušas par viņa dzīves pamatvirzienu. Konsekvents un aprēķiniem svešs politiskais ideālisms ja ne vienīgi, tad vismaz pa lielākai daļai nāk no tās sabiedrības daļas, kuras savas trūcības dēļ nekādi neturas pie esošās ekonomiskās kārtības; it sevišķi tas attiecas uz neikdienišķajiem, tātad uz revolucionārajiem periodiem. Teiktais nozīmē tikai to, ka *nephlotokrātisks* politisko darbinieku (vadoņu un viņu svītu) rekrutēšanas veids kā savu pašsaprotamu priekšnoteikumu paredz nodarbošanos ar politiku kā regulāru un nozīmīgu ienākumu avotu. Politika var būt vai nu «goda» amats, kuru izpilda, kā jau mēs teicām, «neatkarīgi», t. i., turīgi cilvēki, kuri galvenokārt pārtiek no procentiem; vai arī politika kļūst pieejama mazturīgajiem, kuri tad saņem atalgojumu. No politikas dzīvojošais profesionālais politiķis var tikt uzturēts vai nu ar «mācītājmuižu»⁵, vai ar ierēdņa algu. Viņa ienākumi rodas vai nu kā atskaitījumi no viņa ievāktajām nodevām, tai skaitā no dzeramnaudām un kukuļiem kā šādu ienākumu formāli nelegālo paveidu, jeb viņam ir stingri noteikta alga naudā vai natūrā, vai tas viss kopā. Viņš kļūst līdzīgs tādām uzņēmējām, kādi senāk bija kondotjēri un amatu nomātāji vai pircēji; kāds mūsdienās ir amerikāņu «Boss»⁶, kurš savus izdevumus traktē par kapitāla ieguldīšanu vēlākai peļņas gūšanai līdz ar viņa ietekmes palielināšanos. Vēl citos gadījumos viņš saņem cieta algu kā redaktors un partijas sekretārs, tagadējais ministrs un ierēdnis.

Senāk tipiskais atalgojums, ko saviem atbalstītājiem deva valdnieki, uzvarējušie iekarotāji un partiju vadoņi, bija zemes lēnis, dāvinājums vai muiža; līdz ar naudas attiecību izplatīšanos šai virzienā sāka dominēt nodokļu vākšanas tiesību piešķiršana. Šodien pieņemtais atalgojums ir dažnedažādie amati partijās, avīzēs, arodbiedrībās,

slimokasēs, pašvaldībās un valsts darbā – tos visus piešķir partiju vadīti par uzticīgu kalpošanu. Itin *visas* cīņas starp partijām ir ne vien cīņas par lietīšķajiem mērķiem, bet arī par tiesībām komplektēt kadrus. Visas sadursmes starp partikulizācijas un centralizācijas tendencēm Vācijā galvenokārt izraisa jautājums par to, kur – Berlīnē, no vienas puses, vai Minhenē, Karlsruē, Drēzdenē – no otras, tiks pieņemti lēmumi par iecelšanu darbā. Partija tās izspiešanu no amatu dalīšanas uzņem daudz sāpīgāk nekā tās pasludināto mērķu noraidīšanu. Partijiska prefektu maiņa Francijā vienmēr nozīmē daudz vairāk un sacel lielāku troksni nekā grozījumi valdības programnā, kuri bieži vien ir tikai frazeoloģiski. Ir tādas partijas Amerikā, kuras pēc viņu kādreizējo pretrunu izzušanas⁷ ir kļuvušas tikai par «vietu mednieku apvienībām» un kuru lietīšķās programmas mainās atkarībā no iespējām savākt vēlētāju balsis. Spānijā līdz pat pēdējam laikam divas lielās partijas⁸ fabricēja «vēlēšanas» tā, lai ar šo vēlēšanu palīdzību konvencionālā veidā nomainītu viena otru un katra no tām sarūpētu sev amatus. Spānijas kolonijās gan tā saukto «vēlēšanu», gan tā saukto «revolūciju» gadījumos runa ir tikai par «valsts sili», no kuras vēlas baroties uzvarētājs. Šveicē partijas māk draudzīgi vienoties par proporcionālu amatu sadalījumu. Daži šejienes «revolucionārie» konstitūciju projekti, piemēram, pirmais Bādeni paredzētais, vēlējās attiecināt šo sistēmu uz ministru vietām un traktēja valsti līdz ar visām tās amatpersonām kā muižu izlēņošanas iestādi. Visvairāk par to bija sajūsminājusies Centra partija⁹, kuras programma Bādenē paredzēja neņemt vērā vēlēšanu rezultātus un veidot proporcionālu ierēdņu pārstāvniecību starp konfesijām. Līdz ar vispārējās birokratizēšanās ietvaros augošo ierēdņu skaitu un augošo pieprasījumu pēc ierēdņu vietām kā *nodrošinātas pārticības* iespējām visās partijās pastip-

rinās partiju aktīvistu tendence uzlūkot partiju par līdzekli šo iespēju iegūšanai.

Bet pretstatu minētajām tendencēm rada modernās ierēdniecības attīstība par savās specialitātēs ilggadīgi izglītojušos augsti kvalificētu garīgā darba spēku, ko integrē augsti attīstīts savas kārtas *goda* kodekss. Bez šāda kodeksa pār mums vējotu šausminošas korupcijas un vispārējas mulķības draudi, un arī tīri tehniskā ziņā būtu apdraudēta valsts aparāta darbība, kuras nozīme tautsaimniecībā, it īpaši tās sociālajā aspektā, aizvien pieaug un pieaug. Amerikas Savienotajās Valstīs «*Civil Service Reform*»¹⁰ ir izbeigusi to diletantismu pārvaldē, ko ASV piekopa simti tūkstošu laupītājpolitiķu, ieskaitot pastniekus, kurus nomainīja ik pēc katrām prezidenta vēlēšanām, neļaujot tiem strādāt visu mūžu. Šādu attīstību noteica pārvaldes tehniskās vajadzības, kuras nevarēja ignorēt.

Eiropā ierēdņu specializācija parādījās jau pirms piecsimtciem. To aizsāka itāļu pilsētas un sinjorijas, kā arī normāņu iekarojumu rezultātā radušās monarhijas. Izšķirošais solis tika sperts valdnieku finanšu sistēmā. Ķeizara Maksa¹¹ veikto pārvaldes reformu gaita atklāj to, ar kādām pūlēm ierēdņi galēja posta un turku kundzības apstākļos atstādināja firstus – tolaik joprojām galvenokārt bruņiniekus – no darbības finanšu sfērā, kur viņu diletantisms bija vismazāk paciešams. Kara tehnikas attīstība noteica profesionālo virsnieku, bet izsmalcinātas tiesvedības parādīšanās – speciāli izglītotu juristu rašanos. Šajās trijās sfērās profesionālie ierēdņi galīgo uzvaru attīstītajās valstīs guva 16. gadsimtā. Tādā mērā, kādā patvaldnieku absolūtisms uzveica kārtas, valdnieki deleģēja savus pienākumus profesionālajiem nozaru ierēdņiem, bez kuriem patvaldnieki nebūtu tikuši pie uzvaras.

Vienlaikus ar specialitātēs skolotās *ierēdniecības* veidošanos kā grūti nošķirama nianse iezīmējās arī «vadošie *politiķi*». Pats par sevi saprotams, ka visos laikos un visā pasaulē valdniekiem ir bijuši padomnieki ar būtībā izšķirošu ietekmi. Austrumos sultānu vajadzēja attālināt no personiskas atbildības par valdības darbības panākumiem, tāpēc kā tipiskā figūra tur radās lielvezīrs. Rietumos diplomātija Kārļa V un Nikolo Makjavelli¹² laikā pirmo reizi kļuva par *apziņāti* izkopjamu mākslu, ar kuras iztīrīšanu humanitārās izglītības adepti apliecināja savu piederību iesvaidīto pulkam un par kuru lielā mērā jāpateicas Venēcijas diplomātiskās sarakstes publikācijai¹³. Līdzīgi rīkojās pēdējā Ķīnas sadalīto valstu perioda¹⁴ humanitāri izglītotie valstsvīri.

Nepieciešamība *visu* politiku formāli koncentrēt viena valstsvīra rokās neatgriezeniski un neizbēgami radās līdz ar konstitucionālisma attīstību. Arī pirms tam ik pa laikam par valdnieku padomniekiem uzradās tādas personības, kuras īstenībā drīzāk bija valdnieku vadītājas. Tomēr valsts iestāžu organizēšana visur, arī visattīstītākajās valstīs, notika pa citu ceļu – radās *koleģiāla* valsts augstākā pārvaldes iestāde. Teorētiski vienmēr, bet praktiski aizvien mazākā mērā tās sēdes vadīja pats valdnieks, kurš pieņēma galīgo lēmumu. Aizvien vairāk slīgstot diletantismā, valdnieks mēģināja nepadoties neizbēgami pieaugošajam ierēdņu kompetences spiedienam un paturēt virsvadību savās rokās, izmantojot koleģiālo sistēmu vairākuma un mazākuma argumentu, pretargumentu un pamatoto prasību noskaidrošanai, un – galvenais – līdzās oficiāli augstākajiem valsts ierēdņiem pulcinot ap sevi uzticības personas – «kabinetu», kas nodeva viņa lēmumus Valsts padomei vai kā citādi nosauktam augstākās varas orgānam. Tādā veidā itin visur norisinājās slēpta cīņa starp nozaru ierēd-

niecību un patvaldību. Šo stāvokli grozīja parlamentāro partiju vadoņu tīkojumi pēc varas. Visdažādākie nosacījumi vismaz ārēji noveda pie viena un tā paša rezultāta, bet tajā ir manāmas arī atšķirības.

Vācijā un citur, kur dinastijas vēl aizvien paturēja reālo varu, valdnieka un ierēdniecības intereses sasaistīja cīņā pret parlamenta pretenzijām uz varu. Ierēdņi bija ieinteresēti, lai vadošos, t. i., ministru posteņus ieņemtu viņu aprindu cilvēki, kas pavēra iespēju viņu karjerai. Valdnieks bija ieinteresēts saglabāt iespēju iecelt ministrus pēc saviem ieskatiem un izvēlēties tos starp sev tieši padotajiem ierēdņiem. Abas puses bija ieinteresētas pretstatīt parlamentam vienotu politisko vadību – aizstāt koleģiālo vadību ar ministru šefu. Bez tam monarham vajadzēja atrast formālu ieganstu atrasties ārpus partiju cīņām, un viņam to sniedza viena viņu piesedzoša atbildīga persona, kura uzstājās parlamentā, apkaroja to un stājās sakaros ar partijām. Visi šie apsvērumi darbojās vienā virzienā – parādījās viens profesionāls vadošais ministrs.

Vēl krasāka parlamentārās varas koncentrēšanās ap vienu personu notika Anglijā un citur, kur parlaments guva virsroku pār monarhiem. Šeit «kabinets» ar parlamentāro vadoni priekšgalā pastāvēja kā likumos neminētas, bet īstenībā izšķirošas politiskās varas – vairākuma *partijas* – komiteja. Partijas neveidoja oficiālos koleģiālās vadības orgānus, kuri tādā gadījumā nevarēja būt īstie varas nesēji. Valdošajai partijai, lai tā spētu noteikt kārtību valstī un īstenot lielus ārpolitiskus pasākumus, bija vajadzīgs kaujasspējīgs un partijas patieso vadītāju sastādīts uzticams veidojums – kabinets. Attiecībās ar sabiedrību, sākot ar paša parlamenta aprindām, tai bija vajadzīgs viens par visiem lēmumiem atbildīgs vadonis – premjers. Angļu sistēma deva parlamentāri veidotu ministriju paraugu visam kontinen-

tam, kamēr Amerikā un tās ietekmē esošās demokrātiskās valstīs veido heterogēnu sistēmu – tur tiešas tautas nobalsošanas rezultātā uzvarējušās partijas vadonis vada paša ieceltu ierēdņu aparātu un tikai budžeta un likumdošanas jautājumos viņam ir saistoša parlamenta piekrišana.

Politikas pārvēršanās par «uzņēmumu», kurš prasa skološanos tagadējo partiju izveidotajās varas izcīnīšanas metodēs, nosaka sabiedrisko funkcionāru sadalīšanos divās, gan ne savstarpēji noslēgtās, tomēr viegli identificējamās grupās: vieni ir nozaru ierēdņi, bet otri – politiskie ierēdņi. Piederību politiskajiem ierēdņiem nosaka tas, ka viņi tiek iecelti atbilstīgi varas sadalījumam starp politiskajiem spēkiem un kuru katru brīdi var tikt atcelti. Tā notiek ar prefektiem Francijā un viņiem pielīdzināmiem ierēdņiem citās zemēs. Šie ierēdņi ir pilnīgs pretstats «neatkarīgajiem» ierēdņiem, kuri pilda tiesnešu funkcijas. «Politisko» ierēdņu grupa Anglijā izceļas ar to, ka stingri ievērotas konvencijas dēļ viņiem ir jāšķiras no saviem amatiem parlamenta vairākuma frakcijas un tātad kabineta maiņas gadījumos. Vislielākajā mērā ar atlaišanu no amata ir jārēķinās tiem ierēdņiem, kuru kompetencē ir nodrošināt «iekšējo pārvaldi», kuras politiskais aspekts ir «kārtības», t. i., pastāvošo kundzības – pakļautības attiecību saglabāšana. Prūsijā Putkamera¹⁵ rīkojums ar disciplinārsodu palīdzību panāk, lai šādi ierēdņi «pārstāv valdības politiku». No šādiem ierēdņiem veidots aparāts, tāpat kā prefekti Francijā, tika izmantots vēlēšanu rezultātu iespaidošanai.

Vācu sistēmas atšķirīgā iezīme ir tā, ka šeit vairums politisko ierēdņu tiek pielīdzināti nozaru ierēdņiem tādā mērā, kādā viņiem visiem iespējas saņemt amatus ir atkarīgas no akadēmiskajām studijām, eksāmenu rezultātiem un iepriekšējas izdienas noteiktos poste-

nos. Šīs modernās ierēdniecības pazīmes pie mums neattiecas vien uz politiskā aparāta vadītājiem, t. i., uz ministriem. Jau vecā režīma laikos kultūras ministram nevajadzēja pašam būt beigušam kādu izcilu mācību iestādi, bet viņa darbinieki tika pieņemti tikai tad, kad bija nokārtojuši noteiktus eksāmenus. Atbilstoši izglītots referents vai padomnieks Althofa¹⁶ vadītajā Prūsijas izglītības ministrijā par savas sfēras īstajām tehniskajām problēmām, kā tas pats par sevi saprotams, zināja nesalīdzināmi vairāk nekā viņa šefs. Anglijā nebūt nebija citādi. Tādējādi parastais darbinieks izrādījās spējīgākais ikdienas jautājumu kārtotājs. Šāda sistēma nebūt nav nesaprātīga. Ministrs ir tieši *politisko* varas attiecību reprezentants, kurš uztur šīs attiecības, apstiprinot viņam padoto darbinieku priekšlikumus un dodot viņiem attiecīgas politiskas direktīvas.

Glūži tāpat notiek privātajā uzņēmumā. Tā īstais «suverēns» – akcionāru sapulce – uzņēmuma darbību var ietekmēt tikpat maz, cik ierēdņu pārvaldītā «tauta». Akcionāru sapulces izveidotā un banku diriģētā uzraudzības padome spēj dot ekonomiskās direktīvas un izvēlēties pārvaldniekus, bet pati nav spējīga tehniski pārvaldīt uzņēmumu. Šajā ziņā nekādus jauninājumus nav parādījusi pašreizējās revolucionārās valsts struktūra, kuras absolūtie diletanti ar ieroču palīdzību ir ieguvuši varu un vēlas izmantot skoloto ierēdņu galvas un rokas savu pavēļu izpildīšanai. Grūtības viņiem nerada šāda sistēma, bet kas cits, ko neaplūkosim.

Toties mēs interesēsimies par to, kādi ir profesionālo politiķu – vadoņu un to svītu locekļu – tipi. Laika gaitā tie ir mainījušies un arī joprojām ļoti daudzveidīgi. Mēs jau atzīmējām, ka profesionālie politiķi sākotnēji parādījās valdnieku dienestā tad, kad šie valdnieki cīnījās ar kārtām. Palūkosimies, ko valdnieki iesaistīja savā dienestā.

Cīņai pret kārtām valdniekam vajadzēja izmantot tos politikai nodarīgos cilvēkus, kuru izcelsme nesaistījās ar kārtām. Kā pirmie ir jānosauc garīdznieki Priekšindijā un Indoķīnā, budiskajā Ķīnā, lamaiskajā Mongolijā un gluži tāpat kristietības pārņemtajos apvidos viduslaikos. Viņi bija izmantojami tālab, ka mācēja rakstīt. Itin visur, importējot brahmaņus, lamas vai bīskapus par saviem politiskajiem padomniekiem, ķeizari, valdnieki vai hani vadījās no apsvēruma, ka tādējādi pārvaldes darba veikšanai viņi iegūs raksttūnācētājus, kuri ir izmantojami pret aristokrātiju. Vismaz tie garīdznieki, kuri ievēroja celibātu, atradās ārpus normālo politisko un ekonomisko interešu iedarbības un, pretēji lēņu kalpiem, nekrita kārdinājumā atkarot no sava kunga politisko varu un nodot to saviem pēcnācējiem. Garīdznieku kārtas specifiskā īpatnība nošķīra viņus no kungam piederošajiem pārvaldes līdzekļiem.

Ļoti līdzīga ļaužu grupa bija humānisti, t. i., izglītotie literāti. Bija laiki, kad prasme runāt latīniski un rakstīt grieķiski ļāva cilvēkam kļūt par valdnieka padomnieku un, galvenais, par viņa politisko apsvērumu izklāstītāju. Tas bija humānistu izglītības pirmais uzplaukums, kad firsti dibināja «poētikas» katedras. Eiropā tā bija īslaicīga parādība, kuras atbalsis vēl joprojām ir jūtamas mūsu izglītības sistēmā, bet politikā tā neatstāja dziļākas sekas. Citādi ir Austrumāzijā. Ķīnas mandarīns ir (labāk teikt, ka sākotnēji viņš bija) aptuveni tas pats, kas mūsu Renesanses humānisti – literāts, kurš apguvis sensenu laiku rakstu pieminekļus un par to nokārtojis eksāmenu. Lasot Li Hun Džana¹⁷ dienasgrāmatu, jūs redzēsiet, ka viņš lepojās galvenokārt ar to, ka sacer dzejoļus un ir kaligrāfijas meistars. Šāds slānis ar savām Ķīnas antīkajā laikmetā attīstītajām tradīcijām nosaka Ķīnas likteni kopumā, kuram laikam gan līdzinātos arī mūsu dzīve, ja mūsu

humānistiem būtu pavērušās kaut niecīgas iespējas noteikt mūsu likteni.

Trešais slānis bija galminieki. Kolīdz valdniekiem izdevās atņemt dižciltīgajiem viņu kārtas politisko varu, tā valdnieki iesaistīja dižciltīgos savā galmā un izmantoja politiskajā un diplomātiskajā dienestā. Krasās izmaiņas mūsu izglītības sistēmā, kuras tika piedzīvotas 17. gadsimtā, ir izskaidrojamas ar to, ka dižciltīgie galminieki nomainīja humanitāros literātus profesionālo politiķu dienestā pie valdniekiem.

Šo ļaužu ceturtnā kategorija ir specifiski anglika. Tie ir sīkmuižnieki un pilsētu patriciāts («*gentry*»^{*}, kā viņus tur dēvē). Šo slāni valdnieki sākotnēji aicināja cīņai pret baroniem un nodeva viņiem «*selfgovernment*»^{**} amatus, bet pēc tam nokļuva aizvien lielākā atkarībā no viņiem. Šis slānis noturēja savus amatus un izmantoja to dotos ienākumus savās interesēs. Viņi pasargāja Angliju no birokratizācijas, kas piemeklēja visas kontinentālās valstis.

Piektais slānis ir sastopams tikai Rietumos, pirmām kārtām Eiropas kontinentā, un tam ir ārkārtīga nozīme šo zemju politiskajās struktūrās kopumā. Tie ir universitātēs diplomētie juristi. Nekur citur tik skaidri neizpaužas romiešu tiesību ietekme tajā veidā, kādu lietoja vēlīnā, birokratizētā Romas valsts. Juristu klātbūtne vispār revolucionarizē politisko darbību, ar šo revolūciju saprotot virzību uz racionālu valsti. Tās attiecas arī uz Angliju, kur daudzskaitlīgā nacionālo juristu cunftē spēja pretoties romiešu tiesību ieviešanai. Visā pārējā pasaulē mēs neatradīsim neko tamlīdzīgu. Juridiski racionālās domāšanas piemēru kopums indiešu mīmānsas skolā¹⁸ un antīkās

* *Gentry* (angļu val.) – zemākā muižniecība.

** *Selfgovernment* (angļu val.) – pašvaldības.

juridiskās domāšanas atvasinājumi islāmā nespēja nodrošināt racionālas tiesiskās domāšanas pārsvaru pār teoloģiskās domāšanas formām. Galvenais, ka tiesas procedūra nepakļāvās pilnīgai racionalizācijai. Tās racionalizācija notika tikai pēc tam, kad itāļu juristi pārņēma romiešu jurisprudenci, kuras unikālo dabu noteica tās rašanās, pilsētvalstij pārāugot par pasaules impēriju, kad vēl Viduslaiku pandektisti un kanonisti¹⁹ sastādīja «*Usus modernus*» un kad nobrieda no juridiskās un kristiāniskās domāšanas rezultātā dzimušās, bet vēlāk sekularizētās dabisko tiesību teorijas. Juridisko racionālismu visbūtiskāk reprezentē sekojošas grupas: itāļu pilsētvalstu maģistrāti, Francijas karaļu juristi, kuri radīja formālus senjoru kundzības atspēkošanas līdzekļus, kanonisti un dabisko tiesību garā domājošie koncilīarisma²⁰ teologi, kontinentālo valstu valdnieku galma juristi un diplomētie tiesneši, dabisko tiesību pasniedzēji un monarhomahi Nīderlandē, Anglijas kroņa un parlamenta juristi, Francijas parlamenta *Noblesse de Robe*²¹ un, visbeidzot, franču revolūcijas laika advokāti, bez kuriem absolūtisma rašanās ir tikpat maz iedomājama kā revolūcija. Kurš izstudēs Francijas parlamentu debates vai Ģenerālštatū «*Cabiers*»²² laikā no 16. gadsimta līdz 1789. gadam, tas visur tur atradīs vienu un to pašu – juristu garu. Ja jūs pētīsiet franču Konventa locekļu profesionālo izcelšanos, tad jūs tur atradīsiet (lai gan šis orgāns tika radīts vienlīdzīgu vēlēšanu ceļā) vienu vienīgu strādnieku, dažus uzņēmējus un milzīgu skaitu visdažādāko nozaru juristu. Citos apstākļos vispār nevarētu pastāvēt tā gaisotne, kurā dzīvoja šie radikāļi un tika izvirzīti viņu projekti. Modernais advokāts un modernā demokrātija nozīmē vienu un to pašu. Advokāts kā patstāvīgas kārtas loceklis darbojas tikai Rietumos: te viņš racionalizācijas ceļā attīstījās no ģermāņu formalizētajā tiesvedībā paredzētā «aizstāvības teicēja».

Advokātu ietekme Rietumu politikā kopš partiju parādīšanās nav nekāda nejaušība. Partiju piekoptais politiskais uzņēmums ir kompanjonisms, un drīz jūs uzzināsiet, ko es ar to gribu teikt. Tieši advokāta pienākumi sekmīgi nokārtot kompānijas lietas. Šai ziņā viņš pārspēj jebkuru «ierēdni», par ko mums kara laikā lika pārliecināties ienaidnieka propagandas pārākums. Advokāts var balstīties uz loģiski vājiem argumentiem, lai novestu līdz uzvarai «sliktu» lietu, ja dara to tehniski «labi», un gluži tāpat viņš ved uz uzvaru loģiski stipri argumentētu, tātad «labu» lietu – ja dara to tehniski «labi». Bet mēs esam piedzīvojuši to, ka ierēdnis ar savu «slikto» vadīšanu pārvērš «labu» lietu par «sliktu» lietu. Tagadējās politikas noteicošais līdzeklis ir publiski izrunāti vai nodrukāti vārdi. To lietošana ir advokāta, nevis ierēdņa darba lauks: nozares ierēdnis nav un saskaņā ar savu būtību nevar būt demagogs, bet gadījumos, kad viņš šādas funkcijas tomēr uzņemas, viņš kļūst par ļoti sliktu demagogu.

Mūsu vecā režīma būtība bija tāda, ka īsts ierēdnis saskaņā ar savu profesiju nedrīkst nodarboties ar politiku, bet gan *nepartijiski* pārvaldīt. Tas attiecās arī uz politiskajiem ierēdņiem vismaz oficiāli un vismaz tajos gadījumos, kuri neaizskāra pastāvošās kārtības vitālās intereses. *Sine ira et studio**: ierēdnim savā postenī vajadzēja darboties bez dusmām un aizspriedumiem. Viņš nedrīkstēja darīt tieši to, kas vienmēr un visur ir jādara politiķim, vadonim un viņa svītai – nedrīkstēja *cīnīties*. Parteiskums, cīņa, kaislības – *ira et studium*** – ir politika, pirmām kārtām politiskā *vadoņa* darbības elementi. Politika un ierēdņa darbība ir pakārtota dažādiem – absolūti pretējiem – *atbildības* principiem. Ierēdņa gods prasa, lai viņš būtu spējīgs izpildīt arī

* *Sine ira et studio* (latīņu val.) – kad kaislības nevalda.

** *Ira et studium* (latīņu val.) – dusmas un kaislības.

tādu priekšniecības pavēli, kura viņam šķiet kļūdaina, un, par spīti sa-
 viem uzskatiem, nekur nenovirzīties no šīs pavēles, it kā tā izteiktu
 viņa paša pārliecību. Atbildību par šo rīcību viņš atstāj tam, kurš pa-
 vēlēja. Bez šādas augsti tikumiskas un pašai izliektas rīcības pārval-
 des aparāts sabruktu. Turpretī politiskā vadoņa, pirmām kārtām
 valsts vadītāja, gods ir absolūta viņa un tikai viņa atbildība par to, ko
 viņš dara, – atbildību par to viņš nevar un nedrīkst uzvelt kādam
 citam. Tieši tikumiski pilnvērtīgākās ierēdņu dvēseles ir pašas sliktā-
 kā un bezatbildīgākās šā vārda politiskajā izpratnē, tāpēc tās rada
 tikumiskā ziņā vispagrimušākos politiķus, kādus mēs diemžēl vēl jo-
 projām sastopam pašos atbildīgākajos posteņos: tas ir tas, ko es saucu
 par «ierēdniecības kundzību». Šis nejēdzīgās sistēmas vērtējums no
 politiskā, t. i., no sasniegumu viedokļa nenožīmē to, ka mēs liekam
 kauna traipu uz ierēdniecības mundiera. Bet atgriezīsimies vēlreiz
 pie politisko figūru tipiem.

Līdz ar konstitucionālas valsts un – vēl jo būtiskāk – demokrātijas
 nodibināšanos, par vadošo Rietumu politiķa tipu kļuva «demagogs».
 Lai nejaukā pieskaņa, kas nāk līdzī šim vārdam, neļauj mums aizmirst
 to, ka pirmais šā titula nesējs ir Perikls, bet ne Kleons²³. Gan bez
 amata, gan atrodoties savā vienīgajā vēlētajā vecākā stratēģa amatā –
 tāpat pretēji antīkajai demokrātijai, kur amatus parasti ieņēma lozē-
 šanas rezultātā, – Perikls vadīja Atēnu tautas suverēno sapulci. Mo-
 dernais demagogs tāpat šim nolūkam izmanto savas runas, kuru
 kvantums, kaut vai tikai priekšvēlēšanu cīņas gaitā, ir mežonīgi liels,
 taču pat to pārspēj viņa drukāto vārdu straume. Demagoga «sugas»
 galvenais pārstāvis tagad ir publicists un pirmām kārtām *žurnālists*.

Šajā uzstāšanās reizē ir pilnīgi neiespējami kaut vai tikai ieskicēt
 50 modernās politiskās žurnālistikas socioloģiju – tur katrā ziņā iznāktu

patstāvīga nodaļa, no kuras atzīmēsim tikai minimumu, kas šeit ir pilnīgi nepieciešams. Žurnālisti, dalot savu likteni ar advokātiem (tas neattiecas uz advokātiem Anglijā un veco laiku Prūsijā) un māksliniekiem, reprezentē demagoga stāvokli kā tādu, proti, atrašanos ārpus noteikta sociālā iedalījuma. Viņi ir ieskaitīti pāriju kastē, kurā «sabiedrība» pamana tikai tās ētiski mazvērtīgāko eksemplāru īpašības. Tāda veidā par žurnālistiem un viņu darbu izplatās visdīvainākie priekšstati. Ne kurš katrs saprot, ka patiesi *labam* žurnālista darbam vajag vismaz tikpat daudz «gara», cik zinātnieka darbam, kaut darba apstākļi ir pavisam citādi. Tie prasa darboties bez jebkādas kavēšanās, pēc pirmās komandas, un tūlīt pat nodrošināt sava darba *ietekmi*. Un kurš gan atzīs, ka ne vien žurnālista atbildība ir lielāka nekā zinātniekam, bet arī to, ka katra godīga žurnālista atbildības izjūta kopumā – tas parādījās kara laikā – pārsniedz vidusmēru? Loģiski, ka savu šausmīgo seku dēļ atmiņā daudz labāk paliek tieši žurnālistu *bezatbildīgas* rīcības piemēri. Neviens netic, ka krietnam žurnālistam piemītošā takta izjūta varētu būt augstāka nekā apkārtējiem, bet tā tomēr ir. Aizvien lielākie kārdinājumi, kas rodas žurnālistiem, kā arī citi nosacījumi, kas dažkārt nosaka žurnālista darbību, noved pie tā, ka publika žurnālistu nicina un tajā pašā laikā viņam pielabinās.

Mēs nerunāsim par izeju no šīs situācijas. Mūs interesē tikai žurnālista *politiskās* karjeras jautājums, viņa iespējas ieņemt politiskā līdera vietu. Līdz šim tādas iespējas bija vērā ņemamas tikai sociāldemokrātu partijās. Bet redaktora vieta viņu organizācijās pēc sava rakstura pārsvarā atbilda ierēdņa darbam, nevis kalpoja par pamatu nokļūšanai *vadoņa* lomā.

Pilsoniskajās partijās iespējas minētajā ceļā nokļūt pie politiskās varas tagad, salīdzinot ar iepriekšējo paaudzi, kopumā ir sarukušas.

Katram nozīmīgam politiķim, protams, ir vajadzīgs preses atbalsts un tātad attiecības ar presi. Tomēr partiju vadoņu rekrutēšana no preses aprindām ir negaidīti izņēmuma gadījumi. Izskaidrojums tam varētu būt saistīts ar žurnālistu pieaugošo «neaizvietojamību», kas pirmām kārtām attiecas uz trūcīgākajiem no viņiem, jo tie lielākā mērā ir piesaistīti savam darbam un piespiesti līdz galējai robežai kāpināt savu veikumu daudzumu un aktualitāti. Nepieciešamība naudas dēļ ik dienu vai vismaz ik nedēļu iesniegt rakstu politiķim ir gluži kā pie kājām piesiets akmens, un es zinu piemērus, kad šāds pienākums ir ārēji un, kas vēl būtiskāk, iekšēji paralizējis ar vadoņa dabu apveltītu cilvēku izvīrzišanos pie varas. Būtu jāvēlti arī atsevišķa saruna tam, kā vecā režīma apstākļos preses saistība ar toreizējiem valsts un partiju valdītājiem žurnālistikas līmeni pazemināja tik zemu, cik vien tas vispār bija iespējams. Ar mums karojušajās valstīs šīs attiecības veidojās citādi, bet arī uz tām, tāpat kā uz visām modernajām valstīm attiecas atzinums, ka aizvien krītas žurnālistu un aizvien pieaug preses magnātu, tādu kā «lords» Nortklifs²⁴, politiskā ietekme.

Vismaz līdz šim vācu lielie avīžu koncerni, kuri pakļāva sev sīkos izdevumus, saglabāja tipiskas politiskās indifferences veidolu. Ar patstāvīgu politiku neko nevarēja nopelnīt – galvenais, ka tādā veidā nevarēja iegūt peļņas interesēm izmantojamu valdošo politiķu labvēlību. Tomēr darījumi ar sludinājumiem kara laikā tika izmantoti kā vērienīgs preses politiskās ietekmēšanas līdzeklis, un tagad šis ceļš, kā šķiet, tiek turpināts. Lai arī ir sagaidāms, ka lielie preses izdevumi spēs pretoties šādai ietekmēšanai, mazo avīžu stāvoklis ir pavisam slikts.

Lai gan žurnālista karjera ir vilinoša un ar tās palīdzību var sa-
52 sniegt lielu ietekmi, sākot tieši ar politisko ietekmi un arī atbildību,

tomēr šī karjera varbūt vairs, bet varbūt vēl nav tik iestaigāts ceļš uz politiskā vadoņa vietu, cik to varētu gaidīt. Grūti pateikt, vai stāvokli izmainīs atteikšanās no anonimitātes principa, ko daži (ne visi) žurnālisti uzskata par pareizu²⁵. Vācu prese kara laikā laikrakstu «vadišanai» speciāli pieaicināja literāri apdāvinātas personas, kuru līdzdalība vienmēr tika uzrādīta un izcelta, tomēr tas, ko mēs šajā sakarībā piedzīvojām vairāku skandaložu gadījumu veidā, parāda, ka autoru atbildības izjūta diemžēl nepieauga *tik ļoti*, cik to varēja gaidīt. Tādus līdzekļus cīņai par savu noietu daļēji izmantoja un savus mērķus arī sasniedza ar savu draņķību visplašāk pazīstamās bulvāru lapas, kuras neatšķiras pēc partejiskuma. Attiecīgie kungi – izdevēji un sensāciju žurnālisti – tā ieguva naudu, bet ne godu. Tomēr tas neļauj noraidīt autorības principu kā tādu: jautājums ir ļoti komplicēts un atsevišķus gadījumus nedrīkst vispārināt.

Tik un tā *līdz šim* vēl nav izveidojies ceļš no žurnālistikas uz patiesu vadonību un *atbildīgu* politisko darbu. Atliek nogaidīt, kā turpmāk veidosies attiecības šajā jomā. Nodarbošanās ar žurnālistiku ir un paliek viens no galvenajiem ceļiem uz profesionālu darbošanos politikā, bet tas nav ceļš kuram katram. Vismazāk tas ir piemērots vājiem raksturiem jeb tādiem cilvēkiem, kuru garīgais līdzsvars spēj saglabāties tikai līdz ar viņu sociālo pozīciju noturību. Azarts aizrauj arī jaunu zinātnieku, bet nostiprinātās akadēmiskās tradīcijas tomēr notur viņu uz pareizā ceļa. Žurnālista dzīve turpretim ir laimes spēle vispārākajā pakāpē. Tur cilvēka iekšējais stiprums tiek pārbaudīts stingrāk nekā jebkurā citā situācijā. Šī profesija bieži sagādā rūgtus pārdzīvojumus, bet tas vēl nav pats kļūmīgākais. Ar sevišķi grūti izpildāmām – iekšējām – prasībām nākas saskarties tieši panākumiem bagātajiem žurnālistiem. Tā nav nekāda joka lieta – it kā līdzvērtīgam

sarunu biedram tērzt pasaules vareno salonus, bieži vien jūtot vispārēju pieglaismošanos, ko radījušas bailes, un tajā pašā laikā zināt, ka, kolīdz tu būsi pa durvīm ārā, saimniekam nāksies ļoti taisnoties viesu priekšā, ka runājis ar «avīžpuiku».

Un galu galā – nav taču nekāda joka lieta pārliecinoši un bez kavēšanās izsacīties par itin visu, ko prasa konjunktūra, par itin visu, kas vien ar notikt pasaulē, tajā pašā laikā neklūt pavisam banālam un – pats galvenais – neparādīt pašam sevi it kā «striptīzā», kas neizbēgami laupa godu. Nebūtu jābrīnās, ka tik daudzi žurnālisti ir zaudējuši savu cilvēcisko stāju un vērtību, – jābrīnās, ka par spīti visam šajā arodā strādā lielāks skaits pilnvērtīgu un godīgu cilvēku, nekā tas šķiet vērotājiem no malas.

Žurnālistam kā profesionālā politiķa tipam jau ir sava vēsture, bet *partijas ierēdņa* figūra ir izvirzījusies pēdējos gadu desmitos un pa daļai varētu pat teikt, ka izvirzījusies pēdējos gados. Lai izprastu šīs figūras vēsturisko vietu, mums jāaplūko partiju dzīve un organizācija.

Ja politiskās savienības pārņemtā teritorija un izvirzītie mērķi aptver vairāk par vienu pagastu, tad tās vadība tiek izveidota periodisku vēlēšanu rezultātā un vienmēr tur ir nepieciešama politiska *kompanjonu kopa*. Tā apzīmē relatīvi nedaudzus cilvēkus, kuriem politiskā dzīvē, t. i., piedalīšanās varas sadalīšanā ir galvenā nodarbošanās. Viņi vervē sev brīvprātīgus sekotājus, izvirza sevi vai savus aizbilstamos par kandidātiem vēlēšanās, savāc naudu un dodas «zvejojot balsis». Grūti iedomāties, kā daudzu cilvēku savienība varētu realizēt vēlēšanas vēl kā citādi – bez šādas kopas. Praktiski no tā izriet, ka balstiesīgie valsts pilsoņi sadalās divās grupās – politiski aktīvajos un politiski pasīvajos. Šī nošķiršanās notiek brīvprātīgi, tāpēc nav iespējams ieviest itin nekādus noteikumus, līdzīgus vispārējām vēlēšanu

tiesībām (pienākumam), dažādu slāņu proporcionālai pārstāvniecībai utt., kuri deklaratīvi vai faktiski būtu vērsti pret profesionālo politiķu kundzību. Katrai partijai tās dzīvības uzturēšanai ir nepieciešami vadoņi un viņu svīta kā šīs partijas piekritēju vervēšanas aktīvie elementi, un tāpat viņu ietekmēti balstiesīgie cilvēki, kuri atdod savas balsis par vadoni.

Partijas var būt dažādas pēc savas struktūras. Tādas partijas kā gvelfi un gibelīni²⁶ viduslaiku pilsētās bija savu vadoņu personiskās svītas. Pārlūkojot «*Statuta della perta Guelfa*», kas sākotnēji paredzēja nobīlu (kā sauca visus, kuriem bija lēņu kunga tiesības) ģimeņu īpašumu konfiskāciju, vēlēšanu un amatu ieņemšanas tiesību atņemšanu šīm ģimenēm, teritoriāli sazarotu partijas komiteju tīklu, stingri militāru organizāciju un prēmijas denunciāntiem, tūlīt nāk prātā bolševiki ar viņu stingri atlasītajām kaujinieku un – it sevišķi Krievijā – spiegu organizācijām, ar viņu veiktajām ieroču, politisko tiesību un mantas atņemšanas akcijām attiecībā pret «pilsoņiem» (uzņēmējiem, tirgotājiem, rentes saņēmējiem, bankieriem, garīdzniekiem, seno dinastiju piederīgajiem, policijas ierēdņiem). Šī analoģija kļūst pavisam pārsteidzoša, pieminot vēl to, ka gvelfu armija sastāvēja tikai no matrikulētiem bruņiniekiem, un gandrīz visus vadošos posteņus viņu partijā ieņēma dižciltīgie, bet bolševiki, lai vispār varētu ekspluatēt valsti un ekonomiku, pārņem pilnīgi visus buržuāziskās sabiedrības atribūtus (ļauj pelnīt uzņēmējiem, saglabā vai atkal ievieš gabaldarba samaksu, Teilora sistēmu²⁷, militāro un darba klausību, lūkojas pēc ārzemju kapitālu): pārņem *visus* kapitālistiskās šķiru sabiedrības atribūtus, kurus agrāk apkaroja, jo bez tiem nespēj darbināt valsti un ekonomiku, un par valstiski realizētas vardarbības galveno instrumentu viņi atkal izmanto bijušos ohrankas aģentus. Taču šeit mēs

aplūkosiņ nevis represīvas organizācijas, bet gan tos profesionālos politiķus, kuri cenšas sasniegt varu ar «miermīlīgu» aģitāciju par savām partijām vēlētāju balsu tirgū.

Šādas partijas Anglijā, sākotnēji nebija nekas cits kā vien aristokrātu svītas jau iztīrātāajā nozīmē. Ja Anglijas pērs vienalga kādu iemeslu dēļ nomainīja savu partijas piederību, tūdaļ pat to darīja arī visi tie, kuri bija no viņa atkarīgi. Līdz reforma katra dižciltīgo dzimtai, tai skaitā arī karaļnams, ietekmēja vēlēšanu rezultātus zināmā skaitā vēlēšanu apgabalu²⁸. Pēc dižciltīgo partiju parauga visās valsts malās proporcionāli buržuāzijas varas pieaugumam radās patriciešu partijas. Šeit «izglītības un īpašuma» aprindas tikai Rietumos sastopamo intelektuāļu garīgajā vadībā nošķīrās dažādās partijās, daļēji vadoties pēc šķiriskajām interesēm, daļēji – pēc tīri ideoloģiskiem apsvērumiem, daļēji – pēc ģimenes tradīcijām. Garīdznieki, skolotāji, profesori, advokāti, ārsti, aptiekāri, bagātie lauksaimnieki, fabrikanti – katrs slānis, kas sevi pieskaitīja pie «gentlemen»* – noteiktā apvidū nodibināja savu politisko klubu. Nemierīgos laikos šādi iezīmējās arī sīkburžuāzija un pat strādniecība, ja tai uzradās vadonis, bet tas nevarēja celties no viņu pašu vidus. Šajā stadijā vēl nepastāv uz ilgu laiku izveidotas savienības – pārlokālas partijas. Vienotības nesējs tad ir tikai parlamentāriešu korpuss, kura locekļu izvirzīšanai izšķirošais faktors ir katra atsevišķa apvidus «labākās sabiedrības» spriedums. Parlamentārieša programma tādā gadījumā veidojas daļēji no viņa priekšvēlēšanu solījumiem, daļēji no vietējās sabiedrības galveno personu sanāksmju vai parlamenta deputātu grupu lēmumiem. Mierīgos laikos ieinteresētību politikā saglabāja tikai nedau-

dzas personas, kuras līdzās citiem darbiem kā goda pienākumu bez atlīdzības uzņēmās vadīt klubu, bet vairumā gadījumu viņi iztika bez kluba un darbojās bez formāliem «rāmjiem». Tad žurnālists paliek profesionāla apmaksāta politiķa lomā un tikai avīžniecība ļauj politiskajai darbībai risināties bez pārtraukumiem. Līdzās presei darbojas parlamenta sesijas. Parlamentārieši un parlamenta frakciju vadoni zina, pie kādiem lokālajiem spēkiem viņiem ir jāgriežas, iecerot to vai citu politisko akciju. Tikai lielpilsētās pastāv partiju organizācijas, kuru locekļi regulāri maksā biedrunaudas, notur sapulces un atklātas tikšanās ar saviem deputātiem. Atdzīvošanās notiek vienīgi pirms vēlēšanām.

Parlamentāriešu ieinteresētība pirms vēlēšanām panākt kompromisus starp dažādu teritoriju interesēm un iziet priekšvēlēšanu cīņā ar tādu programmu, kas būtu pieņemama plašām aprindām visas valsts mērogā un prasītu vienveidīgu aģitāciju, virzīja partijas uz aizvien stingrāku vienotību. Taču partiju aparāta kā patriciešu kluba daba nemainās tik ilgi, kamēr parlamenta loceklis kā partijas centrālā biroja (tikai tur strādāja algotie ierēdņi) vadītājs pats uztur sakaru tīklu ar vietējām partijas organizācijām pilsētās un ar partijas uzticības personām laukos. Tikai «godājamie» ļaudis šā goda dēļ turpina vadīt vietējās partijas nodaļas, viņi veido ārpusparlamentārās elites un dala savu ietekmi ar parlamentā sēdošo politisko eliti. Partijas sarūpētie dokumenti ieņem aizvien lielāku īpatsvaru preses un vietējo partijas organizāciju sapulču «garīgajā ēdienkartē». Nenovēršama kļūst regulāra biedrunaudu maksāšana, daļu no tām izlietojot partijas centrāles uzturēšanai. Pirms neilga laika šādā stāvoklī atradās vairums vācu partiju organizāciju. Francijā pa lielākai daļai valdīja vēl agrākās attiecības: parlamentārie grupējumi bija ļoti nestabili un

provinciālie politiskie grupējumi – nelieli; kandidātu programmas viņi paši vai nu viņu aizgādņi sacerēja katram atsevišķam gadījumam, vairāk vai mazāk pieskaņojot vietējiem apstākļiem parlamentāriešu lēmumus un programmas. Pēdējā laikā šīs attiecības sāka mainīties. Profesionālo politiķu skaits bija niecīgs un sastāvēja no deputātiem, nedaudziem partiju centrālbiroju darbiniekiem un žurnālistiem. Francijā tiem piepulcējās vēl daži vietu tīkotāji: gan tādi, kuri jau bija tikuši «politiskajā postenī», gan tie, kuri vēl tikai laužās uz tādu vietu. Vairumā gadījumu politika bija blakusnodarbošanās. Ļoti ierobežots bija gan to deputātu skaits, kuri pretendēja kļūt par ministriem, gan provinču «labākās sabiedrības» akceptēto deputātu kandidātu skaits. Toties politiskajā uzņēmumā netieši ieinteresēto – galvenokārt materiāli ieinteresēto – dalībnieku skaits bija ļoti liels. Ministriju darba kārtība un, galvenais, lēmumi kadru lietās tika pieņemti tikai pēc to seku novērtēšanas, kādas šie lēmumi varētu atstāt uz vēlēšanu rezultātiem. Visdažādākās prasības tika izteiktas ar vietējo deputātu starpniecību. Ministriem gribot negribot nācās būt iztapīgiem pret deputātiem, lai paliktu sev vēlamajā vairākuma pozīcijā. Katram deputātam palika pēdējais vārds kadru un vispār to jautājumu izšķiršanā, kas attiecas uz viņa vēlēšanu apgabalu. Lai viņu atkal ievēlētu, viņam, savukārt, bija jāuztur labas attiecības ar vietējiem patriciešiem.

No šīs «labākās sabiedrības» (pirmām kārtām – parlamentāriešu) kundzības idilles krasi atšķiras partiju uzbūves modernās formas. Tās rodas līdz ar sabiedrības demokratizāciju, vispārēju vēlēšanu tiesību ieviešanu, nepieciešamību veikt masveida aģitāciju, veidot daudzskaitlīgas organizācijas, attīstīt partiju vadības centralizāciju un stingru disciplīnu. Tas viss liek izbeigt «labākās sabiedrības» kundzību

parlamentāriešu izpildījumā. Profesionālie politiķi, kas darbojas ārpus parlamenta, pārņem politisko varu. Tie ir vai nu «uzņēmēji», tādi kā amerikāņu «Boss» un angļu «Election agent»*, vai arī algoti ierēdņi. Formāli līdz ar to ir norisinājusies tālejoša demokratizācija. Nu vairs parlamenta frakcijām nepieder izšķirošais vārds, sastādot politiskās programmas, un vietējās elites nevar noteikt kandidātus – tos izvēlas organizēto partijas biedru sapulces, deleģējot savus locekļus uz augstāku partijas vadības orgānu, līdz pat kongresam. Taču īstenā vara – un tas pilnīgi dabiski – atrodas to cilvēku rokās, kuri vai nu politiskajā «uzņēmumā» strādā *nepārtraukti*, vai arī ar naudas un personālatkarības palīdzību regulē šā uzņēmuma darbību, kā to dara, piemēram, mecenāti un ietekmīgo politisko klubu (*Tammany Hall*)²⁹ vadītāji. Izšķirošā pazīme ir tāda, ka viss šis aparāts («mašīna», kā to dēvē anglosakšu zemēs) un vēl jo lielākā mērā šā aparāta vadītāji spēj «pieteikt šahu» parlamentam un ļoti daudzos jautājumos uzspiest tam savu gribu. Šim faktam ir sevišķi liela nozīme tad, kad tiek izvēlēta partijas vadība. Tagad vadonis var būt tikai tas, kuram klausā «mašīna», lai ko par to teiktu parlaments. Šādas «mašīnas» izveidošanos citiem vārdiem var nosaukt par tautas *nobalsošanas* varas ieviešanu.

Partijas piekritēji un pirmām kārtām tās aparāts un finansētāji kā pašsaprotamu lietu gaida atlīdzību par viņu vadoņa uzvaru – gaida amatus vai kādas citas priekšrocības. Tās gaida no partijas vadoņa, nevis no (vai ne tikai no) atsevišķa parlamentārieša, un tas ir izšķirošais apstāklis. Visvairāk viņi grib sagaidīt to, lai vadoņa personības demagoģiskās iedarbības spēks vēlēšanu cīņā dod partijai balsis un

* Election agent (angļu val.) – vēlēšanu aģents.

mandātus, t. i., varu, kura šīs partijas sekotājiem maksimāli palielina varbūtību saņemt vēlamo atlīdzību. Un arī ideālā plānā viens no cilvēka dzinūliem ir personiska uzticība harizmatiskam vadonim, nevis darbs par labu abstraktai programmai, ko sastādījušas partiju viduvējības.

Vadonība tās dažādajās gradācijās izlauza sev ceļu latentā cīņā par ietekmi starp provinču patriciešiem un parlamentāriešiem. Tā vispirms parādījās buržuāziskajās partijās ASV un tad sociāldemokrātiskajā partijā Vācijā. Ja nebija vispāratzīta vadoņa, tad partijās tūdaļ iestājās spējš apsākums, bet, ja viņš atradās, tad viņam nācās apmierināt partijas elites godkāri un savtīgās intereses. Visbiežāk tomēr kundzību pār «mašīnu» varēja iegūt partiju *ierēdņi*, kuru rokās atradās ikdienas darbs. Dažas sociāldemokrātiskās partijas aprindas uzskata, ka arī viņu partija ir nolemta tādai «birokratizācijai». Ierēdņi visai viegli pakļāvās demagoģijas ziņā spēcīgai vadoņa personībai, jo viņu materiālās un garīgās intereses savā būtībā sakrīt ar partijas varas palielināšanos, ko varētu nodrošināt šis vadonis, un kalpošana tādām vadonim pati par sevi sniedz iekšēju gandarījumu. Daudz grūtāk ir veidot vadoņa karjeru tur, kur, kā vairumā buržuāzisko partiju, līdzās ierēdņiem ietekmi ir saglabājuši patricieši. Viņi *ideālā* ziņā saista savu dzīvi ar atrašanos partiju valžu, komiteju u. tml. sastāvā. Viņu rīcību vada neapzināta nepatika pret demagogiem kā *homo novus*^{*}, pārliecība par priekšrocībām, ko viņiem dod partijas darba pieredze (tai patiešām ir izcila nozīme) un ideoloģiski aizspriedumi pret partijas tradīciju laušanu. Viņu partijās pietiek tradicionālisma elementu, uz kuriem balstīties. Vēlētājs, pirmām kārtām laukos, bet arī pilsētu sīkburžuāzis-

kajās aprindās, atzīst savus no sendienām cienītos vārdus un ar neuzticību lūkojas uz ļaudīm, kurus viņš nepazīst. Bet tad, *kad* šie svešinieki reiz ir guvuši uzvaru, vēlētāji nedalīti pārmetas viņu pusē. Vēlreiz pārlūkosim dažus galvenos piemērus, kuri rāda cīņu starp divām iespējamām partiju struktūras formām un visas tautas balsošanas formas uzvaru, kā to apraksta Moisejs Ostrogradskis³⁰.

Vispirms runa būs par Angliju. Līdz pat 1868. gadam partiju organizācija tur bija patriciešu savienība tīrā veidā. Toriji laukos balstījās uz anglikāņu mācītājiem, parasti arī uz skolotājiem un – galvenais – uz lielgruntniekiem. Savukārt vīgi izmantoja valdošajai baznīcai nepiederošus sludinātājus, kur vien tādi bija atrodam, un pastniekus, kalējus, skroderus, virvju vijējus, tātad amatniekus, ar kuriem cilvēki tērzēja un kuriem tāpēc bija politiska ietekme. Pilsētās partiju piederību noteica pa daļai ekonomiski un reliģiski apsvērumi, pa daļai vienkārši ģimenē mantotas simpātijas. Bet jebkurā gadījumā politiskās darbības nesēji bija tikai patricieši. Virs tiem lidinājās parlaments un partijas ar saviem kabinetiem un līderiem – vai nu valdības, vai opozīcijas vadītājiem. Līdzās līderim partijās pastāvēja vēl viena ļoti svarīga pozīcija, ko aizņēma profesionāls politiķis, – «savācējs» («*Einpeitscher*», *Whip*)³¹. Viņa rokās atradās kadru lietas. Amatu ņikotājiem vajadzēja griezties pie viņa, un viņš par šīm kandidatūrām konsultējās ar attiecīgo vēlēšanu apgabalu deputātiem. Provincēs no partiju aktīvistiem vai «uzticības personām», kā teica pie mums, sāka iezīmēties profesionālu politiķu grupa, kuras darbs sākotnēji netika apmaksāts. Līdzās tai katrā vēlēšanu apgabalā radās parastais kapitālistiska uzņēmēja tips. Viņu – «*Election agent*» – eksistenci paredz angļu jaunie vēlēšanu likumi, kas ir vērsti uz to, lai vēlēšanas kampaņas izdevumi būtu kontrolējami un vēlēšanas – godīgas. Lai

iegrožotu naudas varu, kandidātiem tika uzlikts par pienākumu paziņot, cik viņam izmaksājušas vēlēšanas. Kandidātam pienācās tādi prieki (daudz lielāki, salīdzinot ar mūsējiem) kā balss pārpūle un šķiršanās no krietnas naudas summas, ko paņēma «*Election agent*», saredzot šeit izdevīgu darījumu.

Varas dalīšanā starp partijas līderi, no vienas puses, un tās parlamentāro un reģionālo eliti – no otras, virsroku Anglijā guva līderis, jo tas bija nepieciešams vērienīgas un sistemātiskas politikas īstenošanai. Tomēr arī parlamentāriešu un partiju provinciālo vadītāju ietekme palika vērā ņemama.

Aptuveni tā izskatījās vecā partiju organizācija Anglijā – pa daļai kā patriciešu saimniecība, pa daļai kā kalpotāju un uzņēmēju darbības nozare. Bet kopš 1868. gada vispirms Birmingemā un tad visā valstī ieviesās «*Caucus*»³² sistēma. Tās autors bija kāds nonkonformistu priesteris un Džozefs Čemberlens³³. Tā bija vajadzīga pēc vēlēšanu tiesību paplašināšanas. Lai gūtu masu atbalstu vēlēšanās, nācās izveidot nepieredzēti lielu brīvprātīgo biedrību aparātu, katrā pilsētas kvartālā izvietot savu vēlētāju savienību un nodrošināt šai organizācijai nepārtrauktu darbu, kas pabeidza tās birokratizēšanu. Vietējās vēlētāju komitejas, kuras pa visām savāca apmēram 10% vēlētāju, ievēlēja apmaksātus un ar kooptācijas tiesībām apveltītus vadītājus, kas uzstājās kā partijas politikas oficiālie pārstāvji. Šo pārgrozību dzinējspēks bija aprindas, kuras izmantoja pašvaldības kā treknākās iedzīvošanās iespējas un visjūtāmāk piepildīja partijas kasi. Šī jaunā un augšupejošā, no parlamenta vadības atbrīvojusies «mašīna» drīz vien uzsāka cīņu pret augstākajiem varas nesējiem, pirmām kārtām pret «*whip*», un, savu vietējo kompanjonu atbalstīta, piespieda «*whip*» sadarboties ar šo «mašīnu».

Rezultātā visa vara centralizējās nedaudzu un galu galā tā viena cilvēka rokās, kurš stāvēja partijas priekšgalā. Liberālajā partijā šāda sistēma veidojās tajā laikā, kad pie varas izvirzījās Viljams Edvards Gladstons³⁴. Viņa diždemagoģijas sniegtais valdzinājums, kas pilnīgi pārliecināja masas par šā politiķa darbības un viņa paša personības ētisko kvalitāti, nodrošināja sevišķi ātru partijas mašīnas uzvaru pār patriciātu. Politikas priekšplānā izvirzījās cēzariskais elements – vēlēšanu cīņā uzvarējis diktators. Tas izpaudās ļoti drīz. Valsts mērogā «Caucus» pirmo reizi tika lietots 1877. gadā ar žilbinošiem rezultātiem: Bendžaminu Dizraeiliju³⁵ gāza viņa vislielāko sasniegumu periodā. Jau 1866. gadā partijas mašīna bija pilnīgi orientēta uz «izredzēto» personu, tāpēc «Home-rule»³⁶ laikā itin neviens no partijas aparāta locekļiem – ne augšā, ne apakšā – vairs nejautāja, vai viņš patiešām piekrīt Gladstona programmai, bet gan uzklauzīja katru Gladstona vārdu un svaidījās līdzīti visam, ko vien viņš teica, atstājot pilnīgā novārtā tādas sistēmas autoru Džozefu Čemberlenu.

Šai mašīnai bija vajadzīgi aizvien jauni locekļi. Anglijā nu jau ir kādi divi tūkstoši cilvēku, kuru iztikas avots ir tieši partiju politika. Vēl daudz lielāks skaits ir to, kurus uz līdzdarbošanos politikā mudina ieinteresētība kāda amata vai cita materiāla labuma gūšanā galvenokārt no pašvaldībām. Lietpratīgos «Caucus» – politiķus rīkoties mudina ne vien ekonomiskās iespējas, bet arī godkāre. Tieksme kļūt par «J. P.»* vai pat par «M. P.»** dabiski atbilst normāla politiķa paaugstinātajai patmīlībai, kas nepavisam nav sveša arī labu manieru īpašniekam «gentlemen». Šo kāpnīšu augstākais pakāpiens ir Anglijas pēra tituls, kas pieejams lieliem bagātniekiem – mecenātiem:

* Justice of Peace (angļu val.) – mīertiesnesis.

** Member of Parliament (angļu val.) – parlamenta deputāts.

aptuveni pusi no partijas rīcībā esošajiem līdzekļiem veido vārdos neminētu personu ziedojumi.

Ko varam teikt par tādas sistēmas sasniegumiem kopumā? Tagadējais Anglijas parlaments, ja atskaita dažus ministru kabineta locekļus un dažus divaiņus, ir ļoti disciplinēts balsu ganāmpulks. Mūsu reihstāga deputāti savu darbošanos tēvzemes labklājībai mēģina parādīt vismaz privātajā sarakstē. Anglijā pēc tā nav nekādas vajadzības: parlamentāriešiem ir tikai viens uzdevums – balsot, ievērojot partijas disciplīnu: kā nolēmis kabineta vai opozīcijas līderis un kā izrīko «*whip*». «*Caucus*» mašīna provincēs atrodas bezierunu pakļautībā vadonim, ja vien vadonis pats ir pietiekami stiprs. Tātad pāri parlamentam stāv ievēlēts diktators, kurš ar «mašīnas» palīdzību ved sev līdzī masas un kuram parlamentārietis ir tikai viņa svītas loceklis – sinekūras kārotājs.

Kā notiek šādu vadoņu atlase? Kādas spējas ir tai kritērijs? Pirmā no tām ir spēja, kas pasaulē izšķir itin visu – griba. Tūlīt pēc tās seko demagoģiskās runas iedarbības spēks. Šo runu stils laika gaitā ir mainījies: Kopdens³⁷ apelēja pie cilvēku saprāta, Gladstons bija izkopies tehniku, ar kuru radīt šķietamību, ka «fakti runā paši par sevi», bet šodien vairumā gadījumu tiek lietoti tīri emocionāli no Pestīšanas armijas patapināti masu iekustināšanas līdzekļi. Tāda situācija ļauj sevi raksturot kā «masu emocionalitāti ekspluatējošu diktatūru». Tomēr Anglijas parlamenta ļoti sazarotā komisiju sistēma gan ļauj un pat piespiež līdzdarboties šajā sistēmā katru, kurš pretendē uz savu daļu varas. Visi ietekmīgie pēdējo gadu desmitu ministri ir gājuši cauri tādai īstai un efektīvai skolai. Uzstāšanās un publisko diskusiju pieredze, ko dod šāda skola, padara to par atlases vietu un izslēdz no spēles tos, kuri ir tikai un vienīgi demagoģi.

Tā notiek Anglijā. Turienes «*Caucus*» sistēma ir tikai blāvs atspulgs no ASV partiju organizācijām, kuras pirmās un pilnā apmērā iemiesoja visas tautas nobalsošanas principu. Saskaņā ar Vašingtona³⁸ ideju, Amerikai vajadzēja būt tādai cilvēku kopībai, kuru pārvalda «*gentlemen*». Ar to tika domāti lielgruntnieki vai koledžu beidzēji. No sākuma tā arī bija. Partiju tapšanas periodā pretenzijas uz valdību, līdzīgu patriciešu kundzībai Anglijā, izrādīja ASV kongresa pārstāvju palātas locekļi. Partiju organizācijas tad vēl bija pavisam irdenas. Tā tas gāja līdz 1824. gadam. Jau divdesmitajos gados dažās pašvaldībās, kuras arī tur deva tagadējās attīstības aizmetņus, bija jūtama partiju mašīnērijas klātbūtne. Pilnā mērā vecās tradīcijas tika atmestas, ievēlot par prezidentu Endrju Džeksonu³⁹, ASV Rietumu fermeru kandidātu. Ietekmīgāko parlamentāriešu vadība pār partijām formāli beidzās drīz pēc 1840. gada, līdz ar izcilāko parlamenta darbinieku (Kalhouna, Vebstera)⁴⁰ aiziešanu no politiskās dzīves, kad parlamentam, salīdzinot ar partiju mašīnām, vairs nebija gandrīz nekādas varas provincēs. Vispārējo vēlēšanu mašīna šajā un tikai šajā valstī tik agri parādīties varēja tāpēc, ka tikai šeit izpildvaras un drīz vien arī kadru lietu kārtošanas priekšgalā atradās visas tautas ievēlēts prezidents, kurš, atbilstīgi «varas dalīšanas» principam, savu pienākumu veikšanā gandrīz nemaz nebija atkarīgs no likumdevējiem. Tāpat amatu ekspluatācija bija alga par uzvaru tieši prezidenta vēlēšanās. Endrju Džeksons padarīja «*spoil system*» par sistemātiski izpildāmu darbību ar visām no tā izrietošajām sekām.

Kāda ir «*spoil system*», t. i., visu valsts amatu piešķiršanas uzvarējušā kandidāta sekotājiem, pašreizējā nozīme partiju veidošanā? Tāda, ka nevienā citā zemē savstarpēji konkurējošās partijas nav tik bezprincipiālas amatu mednieku apvienības un neatļaujas tik lielā

mērā mainīt savas programmas atkarībā no tā, kas palielina varbūtību nepieciešamā balsu skaita savākšanai kārtējās vēlēšanās. Visa partija ir pakārtota vienam mērķim – uzvarai tajās vēlēšanās, kuras dod noteicošās pozīcijas kadru lietās: tās ir Savienoto Valstu prezidenta un štatu gubernatoru vēlēšanas. Kandidāti un programmas tiek noteiktas partiju «nacionālajos konventos» (t. i., kongresos) bez parlamentāriešu līdzdalības. Formāli šie konventi tiek savākti ļoti demokrātiskā veidā no delegātu sapulcēm, kuru dalībniekus savukārt izvirza partijas piekritēju priekšvēlēšanu sapulces («*primaries*»). Valsts galvas kandidāts tiek nosaukts jau *primaries* sapulcēs, sīvā cīņā par izvirzīšanu šim postenim («*Nomination*») notiek jau partiju iekšienē. Prezidenta rokās atrodas aptuveni 300 līdz 400 tūkstoši posteņu, kuru aizpildīšanā viņam tomēr ir jāņem vērā attiecīgo štatu pārstāvošā senatora viedoklis. Tātad senatori ir ietekmīgi politiķi. Turpretī tautas pārstāvju palāta ir politiski pavisam bezspēcīga, jo tā ir aizvērta prom no kadru lietām, un ministri ir tādi prezidenta izpalīgi, kurus no visiem citiem sargā prezidentu leģitimējošā visas tautas uzticība, un kuri var palikt savā postenī neatkarīgi no tā, vai pārstāvju palāta viņam uzticas vai neuzticas. Tādas ir «varas dalīšanas» sekas.

«*Spoil system*» darbību Amerikā padara tehniski iespējamu tas, ka jaunā amerikāniskā kultūra spēj panest absolūti diletantisku saimniekošanu. Ja 300 līdz 400 tūkstoši partijas darboņu amatos tiek iecelti atbilstoši pakalpojumiem, kurus viņi ir snieguši partijai, nevis saskaņā ar viņu kvalifikāciju, tad pats par sevi ir saprotams, ka ļaundarību mērogs ir ārkārtējs. Ne ar ko nesalīdzināmo turienes korupciju un izšķērdēšanu spēj pienest tikai tāda zeme, kuras saimnieciskās iespējas pagaidām ir neierobežotas.

Šajā visas tautas balsošanas partiju mašīnu sistēmā mūsu priekšā parādās īpaša figūra – «Boss». Kas ir boss? Tas ir kapitālistisks uzņēmējs politikas nozarē, kurš pēc saviem ieskatiem un uz savu risku «taisa» vēlētāju balsis. Savus pirmos sakarus viņš parasti izveido, strādādamas par advokātu, krodzinieku vai augļotāju. Pēc tam viņš pin savu tiklu tālāk, līdz kļūst spējīgs kontrolēt noteiktu skaitu balsu. Kad viņš ir ticis tik tālu, tad viņš stājas sakaros ar līdzās esošajiem bosiem, ar savu enerģiju, izmaņu un – pāri visam – spēju saglabāt noslēpumus piesaista sev šajā darbā jau daudz tālāk tikušo uzmanību un pats sāk virzīties uz augšu. Partijas organizācija bez bosa nemaz nav iespējama. Organizācija atrodas pilnīgi viņa rokās, un viņš tai gādā līdzekļus. No kurienes? Nu, kādu daļu dod arī biedrunaudas, bet galvenais te ir nodevas no ierēdņiem, kuri savus posteņus ir ieguvuši, pateicoties bosam un viņa partijai; tepat jāieskaita kukuļi un dzeramnauda. Kurš grib pārkāpt kādu no daudzajiem likumiem un palikt nesodīts, tam vajag bosa svētību, par ko ir jāmaksā, – citādi būs slikti. Bet ar to vēl nebūtu savākts pietiekami liels kapitāls. Boss ir neaizvietojams, kad jāsaņem nauda no lielajiem finansu magnātiem. Tie neuztic savu naudu, ko dod vēlēšanu kampaņām, ne algotajiem partiju ierēdņiem, ne cilvēkiem, kuriem ir jādeklarē savi ienākumi. Protams, ka boss ar savu viltīgo aizklātību naudas lietās ir vēlēšanas finansējošo kapitālistu uzticības persona. Tipisks boss ir absolūts aprēķinu cilvēks. Viņš netiecas pēc pagodinājumiem; šis «profesionālis» tiek nicināts «labākajā sabiedrībā». Viņš meklē varu un tikai varu, varu kā naudas avotu un varu pašu par sevi. Viņš darbojas ēnā, šajā ziņā krasi atšķiroties no angļu «leader». Nekad nebūs dzirdama bosa publiska uzstāšanās. Pats klusēdams, viņš inspirēs oratorus, kuri pateiks to, ko vajag. Viņš neieņem nekādu amatu, izņemot gan vienu vienīgu – vietu federālajā

senātā. Konstitūcija atvēl senatoriem nodarboties ar kadru lietām, tāpēc lielākie bosi bieži vien kuplina senātu ar savu personu. Amatu dalīšana pārsvarā atbilst partijai izdarītajiem pakalpojumiem, bet bieži vien var iegūt vairāk, naudu maksājot tiešā veidā; un katrs postenis ir notaksēts, kā tas jau bija 17. un 18. gadsimta monarhijās, ieskaitot baznīcas valsti.

Bosam nav nekādu ciešu politisko «principu», viņš taujā tikai vienu: kas dos bālsis? Bieži vien viņš nav saņēmis labu audzināšanu. Privāto dzīvi viņš cenšas veidot korekti, lai tā neradītu iebildumus. Savā politiskajā ētikā viņš, dabiski, piemērojas apkārtējam politiskās rīcības ētikas caurmēra līmenim, tāpat kā daudzi no mums maišelniecības laikā atļāvās pieņemt tās ekonomisko ētiku. Viņu neaizskar tas, ka sabiedrība nicina viņu par viņa profesiju.

Tam, ka bosi neieņem un negrib ieņemt vadošus Savienoto Valstu mēroga amatus, varētu būt labvēlīgas sekas. Tur par kandidātiem nereti kļūst partijās neiesaistītā inteliģence, tātad izcilas personības, ja bosi atzīst viņus par derīgiem vēlētāju balsu pievilksnā, nevis atkal un atkal partiju «spices», kā tas notiek pie mums. Šī bez kādiem principiem iztiekošā partiju un viņu sabiedriski nicināto varas vīru struktūra padara par prezidentiem tik krietnus cilvēkus, kādi pie mums nevarētu izvirzīties. Zināms, ka bosi vērsas pret autsaideru, kurš nopietni apdraud viņu naudas un varas avotus, taču savstarpēja konkurence par vēlētāju labvēlību ir likusi bosiem bieži ielaisties uz tādu kandidatūru akceptēšanu, kuri bija pazīstami cīnītāji pret korupciju.

Tātad mums tur ir darīšana ar pavisam kapitālistisku, no augšas līdz apakšai organizētu partijas uzņēmumu, kura atbalsta punkti ir tādi klubi kā disciplinētības ziņā mūku vai bruņinieku ordenim līdzīgie «*Tammany Hall*». Uzņēmuma darbība ir vērsta tikai un vie-

nīgi uz peļņu, ko dod politiskā kundzība. Tās galvenais ekspluatācijas objekts ir komunālā saimniecība. Iespējams, ka tāda partiju dzīves struktūra atbilst milzīgajam ASV – «Jaunās Pasaules» demokrātiskumam. No tādas atbilstības izriet, ka aprakstītajai sistēmai palēnām jāizzūd. ASV vairs nevar pārvaldīt vienīgi diletanti. Vēl pirms 15 gadiem uz jautājumu ASV strādniekiem, kāpēc viņi ļauj, ka pār viņiem valda cilvēki, kurus viņi atklāti nicina, atbilde bija sekojoša: «Labāk lai tie ir cilvēki, kuriem mēs uzspļaujam, nekā ierēdņu kasta, kura – kā pie jums – uzspļautu mums.» Tās bija amerikāņu «demokrātijas» vecais viedoklis, kamēr sociālisti jau tad domāja pavisam savādāk. Diletantu īstenotā pārvalde kļuva neciešama, un «*Civil Service Reform*» radija aizvien pieaugošu skaitu tādu amatu, kuros cilvēks var atrasties visu mūžu un vēlāk saņemt pensiju, kā arī nodrošināja to, ka par ierēdņiem kļūst tikpat neuzpērkami un kompetenti cilvēki kā pie mums. Nu jau ap 100 tūkstošiem vietu vairs nav vēlēšanu turnīru uzvarētāju laupījums – tās prasa dokumentu par atbilstošu kvalifikāciju un par tām maksā pensiju. Tās palēnām nomērdē «*spoil system*», bet līdz ar to būtu jāmainās partiju vadīšanas veidam, lai gan mēs vēl aizvien nezinām, kā tas notiks.

Pirmais nosacījums politiskajai darbībai Vācijā līdz šim bija – parlaments bez varas, tāpēc neviens ar vadoņa īpašībām apveltīts cilvēks parlamentā ilgi nepalika. Palūkosimies, ko viņš varēja izdarīt, ja bija tur iekļuvis. Ja kādā kancelejā atbrīvojās vieta, tad viņš varēja sacīt šīs kancelejas vadītājam, ka zina savā vēlēšanu apgabalā ļoti krietnu cilvēku, kuru būtu vēlams pieņemt darbā. Un tā arī notika. Bet tas nu bija viss, ko vācu parlamentārietis varēja sasniegt, lai apmierinātu savu varas instinktu, ja viņam vispār tāds bija. Šā pirmā nosacījuma cēlonis bija nākamais apstāklis – atbilstošā nozarē skoloto ierēdņu

milzīgā nozīme Vācijā, pēc kuras mēs esam pirmajā vietā pasaulē. Ierēdņi pretendēja ne tikai uz vietām pārvaldes aparātā savā nozarē, bet arī uz ministru posteņiem. Kad Bavārijas landtāgs pagājušogad diskutēja par valdības parlamentizāciju⁴¹, tika izteikts sekojošs iebildums: ja parlamentārieši iesēdīsies ministrijās, tad apdāvināti cilvēki vairs nebūs ar mieru strādāt par ierēdņiem. Jāņem vērā arī tas, ka vācu ierēdniecība ir izvairījusies no tāda veida kontroles, kādu Anglijā veic parlamenta komisijas, tāpēc vācu parlaments nespēj (ar dažiem izņēmumiem) no sava vidus izvirzīt cilvēku, kurš patiešām varētu stāties pārvaldes aparāta priekšgalā.

Trešais apstāklis ir tāds, ka Vācijā, atšķirībā no ASV, politiskās partijas turas pie saviem principiem un vismaz savā *bona fides** apgalvo, ka šo partiju biedri pārstāv zināmu «pasaules uzskatu». Taču abas nozīmīgākās partijas – centristi no vienas puses un sociāldemokrāti no otras – pēc savas dabas ir un pašas sevi uzskata par opozīcijas partijām⁴². Centra aprindu vadītāji nemaz neslēpa savas bailes no parlamentarizācijas, jo no tās viņiem draudēja nokļūšana parlamenta mazākumā, un tad vairs nebūtu iespējams izdarīt spiedienu uz valdību, lai apmierinātu savējos vietu tīkotājus. Sociāldemokrāti ir principiāla mazākumpartija un parlamentārisma šķērslis, jo negrib saķēpāties ar pastāvošo politiski pilsonisko kārtību. Parlamentārismu padara neiespējamu fakts, ka abas šīs partijas izslēdz sevi no šīs sistēmas.

Un kas tad notiek ar vācu profesionālajiem politiķiem? Viņiem nav varas, viņi nenes atbildību un spēj izpildīt tikai otršķirīgo patrieciešu lomas, tāpēc viņi ir no jauna inficēti ar tipiski cunftisku domā-

šanu. Aprindās, kurām sīki amati ir dzīves pamats, savu karjeru nevar izveidot neviens cilvēks, kurš atšķiras no pārējiem. Es varētu nosaukt lielu skaitu uzvārdu, kuru nesēju politiskās darbības krahs ir noticis tieši tāpēc, ka viņiem bija vadoņa īpašības un viņus tāpēc necieta patricieši. Šie uzvārdi ir vienādā mērā sadalīti pa visām partijām, ieskaitot sociāldemokrātus. Visas mūsu partijas ir pārveidojušās par patriciešu cunftēm. Piemēram, Augusts Bēbelis⁴³ vēl bija vadonis, kuru par tādu padarīja viņa godīgums un temperaments, lai arī cik necils bija viņa intelekts. Tas, ka viņš bija mocekļis un nekad nebija apkrāpis masas (tā masas domāja), noteica cilvēku sekošanu viņam, un partijā nebija spēku, kuri viņam nopietni pretotos. Līdz ar viņa nāvi noslēdzās vadoņu laiks un sākās ierēdņu kundzība. Tās augstumos pacēlās arodbiedrību darbinieki, partiju organizāciju sekretāri un žurnālisti. Partiju savā varā pārņēma ierēdnieciskie instinkti. Šī ierēdniecība bija godīga – kā nekur citur pasaulē, kas jāatzīst, ja pavēršam skatu uz citām zemēm, vispirms jau uz pērkamajiem ASV arodbiedrību pārstāvjiem, bet mūsu jau iztīrītās ierēdņu kundzības sekas tik un tā nebija novēršamas arī šajā partijā.

Pilsoniskās partijas par patriciešu cunftēm pilnīgi pārvērtās astoņdesmitajos gados. Reklāmas nolūkos tām vajadzēja piesaistīt sev nepartejisko inteliģenci, lai varētu teikt: «Lūk, kuri ir ar mums.» Bet viņus izvairījās izvirzīt vēlēšanām, ja vien tas bija iespējams, ja viņi bez tā ļāvās piesaistīties.

Parlamentā gaisotne bija tāda pati. Mūsu parlamentārās partijas bija un ir cunftes. Reihstāga plenārsēdēm pieteiktās runas vispirms vienmēr tika cenzētas partijās, par ko liecināja šo runu neizturamā garlaicība. Pie vārda tika laisti tikai pieteiktie runātāji. Nez vai ir iedomājama aina, kas krasāk par reihstāgu atšķirtos gan no angļu, gan

no franču (kaut cēloņi abos gadījumos ir pavisam citi) parlamenta tradīcijām.

Patreiz tā vardarbīgā sabrukuma dēļ, ko mēģina saukt par revolūciju, varbūt ir sākušās kaut kādas pārmaiņas. Varbūt jā, bet varbūt arī nē. Vispirms ir pamanāmi jauni partijas aparātu veidi. Pirmais no tiem ir amatieru aparāts. Visbiežāk to pārstāv dažādu universitāšu studenti. Viņi griežas pie cilvēka, kurā saskata vadoņa īpašības, ar šādiem vārdiem: «Mēs gribam kalpot jums, vadiet mūs.» Otrais ir tirgoņu aparāts. Tā pārstāvji dodas pie izraudzītajiem vadoņiem un piedāvā vervēt tiem piekritējus, saņemot stingri noteiktu atlīdzību par katru vēlēšanās iegūto balsi. Ja jūs man jautātu, kuram no šiem aparātiem es pats dotu priekšroku, vērtējot tos no tīri tehniska viedokļa, tad jādomā, ka es dotu priekšroku otrajam. Taču abi tie ir tikai ātri samilzuši burbuļi, kas tikpat ātri plīsīs. Vecie aparāti pārkārtojas un strādā tālāk. Visas pazīmes rāda, ka jaunie aparāti, ja tiem atrastos piemērots vadonis, varētu kļūt līdzīgi vecajiem partiju aparātiem, taču tehnisks šķērslis šādai attīstībai ir arī proporcionālās vēlēšanu sistēmas īpatnības⁴⁴. Ir iezīmējušies un atkal izputējuši tikai daži ielu diktatori. Viņu svītās valda visstingrākā disciplīna, kas kalpo par šo izzūdošo grupu spēka avotu.

Ja mēs pieņemam izmaiņas par iespējamām, tad, ņemot vērā visu iepriekš teikto, ir jāuzsver, ka tautas nobalsošanā uzvaru guvušie vadoņi partiju priekšgalā nosaka viņu svītu «atdvēseļošanos» jeb garīgo proletarizēšanos. Lai aparāts būtu derīgs tādām vadonim, šim aparātam ir jābūt akli paklausīgam, ir jābūt «mašīnai» vārda amerikāniskajā nozīmē. Tajā nav vietas patriciešu iedomībai un pretenzijām uz savu viedokli. Tikai tāda partijas organizācija padarīja iespējamu Abama Linkolna⁴⁵ ievēlēšanu, un tāda pati «Caucus» sistēma, kā atce-

ramies, nāca līdz ar Gladstonu. Par tādu cenu var iegūt situāciju, kurā vada vadonis, jo paliek tikai viena izvēle: vai nu «mašinizēta» vadonības demokrātija, vai arī demokrātija vispār bez vadoņiem, t. i., «profesionālo», bet «neaicināto» politiķu kundzība bez iekšējā viņu izredzētības satvara, kas tos padarītu par vadoņiem. Bez vadoņiem valda «kliķes», kā mēdz sacīt tie, kuri partijās atbidīti no noteikšanas. Pagaidām mēs Vācijā neko citu neredzam. Šo situāciju droši vien, vismaz valsts mērogā, nostiprinās tas, ka atjaunotais bundesrāts ierobežos reihstāga varu un samazinās tā lomu vadoņu selekcijā. Uz to pašu pusi velk arī proporcionālās vēlēšanu tiesības, kas ir tipiska no vadonības atbrīvotas demokrātijas pazīme: tā ļauj ietekmīgajām aprindām aizkulišu sarunās vienoties par vietu sadalījumu, bet visdažādākajām organizācijām – iedabūt vēlēšanu kandidātos savus ierēdņus, tā radot nepolitisku parlamentu, kurā īstai vadonībai nav pieturas punkta. Vienīgais vārsts, kas varētu apmierināt vajadzību pēc vadoņa, būtu reihsprezidenta postenis, ja to aizpildītu visas tautas – ne parlamenta – balsošanas ceļā. Praktiskā darbā pārbaudīta vadonība varētu veidoties tad, ja lielajās pilsētās – kā tas ir Amerikā – parasti notiek tur, kur pa īstam grib uzveikt korupciju, – ievēlētu diktatoru ar tiesībām pašam komplektēt savu biroju. Līdz ar to rastos šīm vēlēšanām pakārtotas partiju organizācijas. Taču tādas iespējas ir miglā tītas, jo visās partijās, it īpaši sociāldemokrātu vidū, valda caur un cauri sīkburžuāziskā nepatika pret vadonību.

Šobrīd vēl nav skaidri saskatāms ārējais veidols tam, kā cilvēki varētu piekopt politiku kā «profesiju» un kā «aicinājumu», bet vēl jo mazāk ir saprotams, kādā veidā dot iespējas politiski apdāvinātiem ļaudīm risināt tos uzdevumus, kuri viņus pašus apmierina. Tie, kuru materiālā rocība liek dzīvot «no» politikas, var izvēlēties šādas

iespējas: vai nu nodarboties politikā tiešā veidā par žurnālistiem un partiju aparāta darbiniekiem, vai dažādu vajadzību apmierināšanai izveidoto arodu un interešu, kā arī komunālo biedrību vadībā. Par šādu nodarbošanās veidu ārējo pusi ir sakāms sekojošais, ka gan žurnālisti, gan partiju ierēdņi ir izpelnījušies ļoti sliktu slavu kā «deklasēti elementi»: «algoti skrīveri» ir vieni un «algoti muldoņas» ir otri, ko ne vienmēr tik skaidri pasaka, bet kas pastāvīgi skan ausīs. Ja kāds ir iekšēji neaizsargāts pret tādiem apvainojumiem, ja viņš nejaudā sniegt īstās atbildes vispirms sev, tad viņam jāvairās no šā ceļa, kur vienmēr uzglūn lieli kārdinājumi un daudzas vilšanās. Kādi gan iekšēji iepriecinājumi vilina cilvēku uz šā ceļa un kādus priekšnoteikumus tas prasa no personības viedokļa?

Jā, vispirms ir iespēja izjust varu. Pat formāli pieticīgā postenī profesionālais politiķis apzinās savu ietekmi uz cilvēkiem, savu līdzdalību viņu vadīšanā, bet galvenais ir vēl kas cits. Proti, iespēja pacelties pāri ikdienībai, it kā turot savās rokās vēsturiski nozīmīgu notikumu regulējošos pavedienus. Bet lai viņš atbild, ar kādām savām īpašībām viņš cer attaisnot kaut ļoti ierobežotu varu un viņam uzkrauto atbildību? Tādējādi mēs esam nonākuši ētikas sfērā un no šāda viedokļa jautāsim: kādam jābūt cilvēkam, kurš drīkst likt savas rokas uz vēstures rata spiekiem?

Atļausimies teikt, ka politiķim izšķirīgas trīs īpašības: kaislība, atbildības izjūta un acumērs. Kaislība te nozīmē *lietpratību* – kaislīgu atdevību «lietai», kas kā Dievs vai velns top par viņa pavēlnieku. Šāda kaislība nenozīmē tādu iekšēju pozīciju, kādu mans mirušais draugs Georgs Simmels⁴⁶ citādi mēdza dēvēt arī par «sterilo uzbudinājumu», kas noteiktā veidā izpaužas pirmām kārtām krievu intelektuāļos (gan ne visos!) un kas grezno lepnajā revolūcijas vārdā nosaukto

karnevālu. Arī starp mūsu mācītajiem vīriem liela loma ir romantiskai prāta ieinteresētībai, kas vērsta uz tukšumu un nesaistās ar lietišķumu un atbildības izjūtu. Jo ar kaislību vien politiķa «lieta» netiek darīta, ja šī kaislība nekalpo lietai tādā veidā, ka nerada *atbildību* pret šo lietu kā rīcības vadzvaigzni. Lai tuvotos šai vadzvaigznei, ir vajadzīgs *acumērs* – politiķim izšķirošā psiholoģiskā īpašība. Acumērs ir spēja uzņemt realitāti, paliekot iekšēji mierīgam un sakārtotam, t. i., ieturot *distanci* attiecībā pret cilvēkiem un priekšmetiem. Nespēja noturēties vajadzīgajā distancē ir politiķa nāves grēks un īpatnība, kuras uzpotēšana mūsu intelektuāļu jaunajai paaudzei padarīs to politiski nespējīgu. Bet kādā gan veidā karstā kaislība un saltais acumērs ir ietilpināmi vienā un tai pašā dvēselē? Politiķis strādā ar galvu, nevis kādu citu ķermeņa daļu, un arī ne ar dvēseli. Taču bez dvēseles kaislība nespēj radīt politiku kā patiesu cilvēka darbību, nevis frivolu spēli. Savukārt «dvēseles turēšana grožos» ir kaislīga politiķa atšķirības zīme no «sterili uzbudināmajiem» politikas diletantiem, kas ir iespējama, vien ievērojot distanci visās iespējamajās šo vārdu nozīmēs. Politiskās personības spēks pirmām kārtām ir triju norādīto īpašību kopums.

Politika pienākums ir ik dienu un ik stundu sevī pārvarēt tik cilvēcisku vajību kā visparastāko *godkāri* – nāvīgu ienaidnieci lietišķai atdevībai un spējai distancēties – šajā gadījumā distancēties no sevis.

Godkāre ir ļoti izplatīta cilvēku iezīme, un nez vai kāds ir pilnīgi brīvs no tās. Arī akadēmiskajās aprindās to var uzskatīt par profesionālu slimību ar ļoti nejaukiem simptomiem, tomēr tur tā ir paciešama, jo, kā likums, neizjauc zinātnieka darbu. Politikā ir citādi. Politika centieni iegūt *varu* ir neaizstājams viņa darbības līdzeklis. «Varas instinkts» viņam ir pavisam normāla īpašība. Par apgrēcību

pret viņa profesijas goda kodeksu tas pārtop, ja novērš no «*lietas*» un kļūst par pašapreibināšanās līdzekli. Politikim viņa profesijā draud tikai divi nāves grēki – lietišķības trūkums un bezatbildība, kas ne visos gadījumos nozīmē vienu un to pašu. Godkāre – cilvēka centieni par katru cenu izvirzīt sevi jebkāda notikuma priekšplānā – vilina politiķi uz kādu no šiem grēkiem, vai pat uz abiem vienlaikus. Demagogi ir spiesti orientēties uz «panākumiem», tāpēc viņus visvairāk apdraud briesmas pārvērsties par aktieriem, kuri, laižot pār galvu savas rīcības sekas, rēķinās tikai ar to iespaidu, kādu atstāj viņu spēle. Lietišķības trūkums savukārt liek viņiem cīnīties par spožo varas šķietamību, nevis par varu, bet bezatbildība liek gribēt varu pašas varas nevis saturiska mērķa dēļ. Bet – vai arī tieši *tāpēc*, ka vara ir neaizstājams līdzeklis, un tiekšanās pēc varas ir dzinulis jebkurai politikai, nekas neizkropļo politisko spēku vairāk par iznīreļa bramanību, spoguļojoties savā varā un pielūdzot varu pašu par sevi. «Absolūts varas politiķis», kura kultu centīgi mēģina radīt arī pie mums, var darboties efektīvi, taču šī darbība tiecas uz tukšumu, uz bezjēdzību. Varas politikas kritiķiem tādā ziņā ir pilnīga taisnība. Mēs jau esam piedzīvojuši, kā tipiski varas politikas pretendenti piedzīvo spēju iekšējo sabrukumu un atklāj savu mazspēju, ko aizsedza vērīenīgi, bet tukši žesti. Šādus ļaudis rada ārkārtīgi nožēlojama un sekla uzpūtība, kuras dēļ viņi zaudē spēju sajust cilvēku darbības *jēgu* un neko negrib zināt par traģiku, kas caurauž jebkuru cilvēka darbošanos un jo īpaši darbošanos politikā.

Ir pilnīgi skaidrs, un šeit nekādus tālākus pamatojumus neprasa vēstures pamatlikums, ka politiskās darbības gala rezultāts bieži, nē, pat ne bieži, bet likumsakarīgi atbilst savai sākotnējai jēgai tikai kā noliegums vai paradokss. Teiktais tomēr nenozīmē, ka ir iespējams

iztikt bez kalpošanas kādai *lietai*, jo rīcībai vienmēr ir vajadzīgs kāds iekšējs pieturas punkts. Politikāis iekaro un izlieto varu tās lietas dēļ, kurai viņš tic. Ticība var būt vērsta uz nacionāliem vai vispārcilvēciskiem, sociāliem, ētiskiem vai kulturāliem, viņa iekšējai pasaulei piešķaņotiem vai reliģiskās kopības nospraustiem mērķiem; viņš var ticēt progresam, saprotot ar «progresu» vienalga ko un tikpat labi var noliegt šāda veida ticību, var darboties «idejas» vārdā un var principiāli noliegt šādus vispārinājumus, apgalvojot, ka reaģē tikai uz ikdienas stimuliem – vienmēr *tā* ir un paliek kaut kāda ticība. Bez tās pat ārēji vislielākie politiskie sasniegumi paliek apkrauti ar to veicēju cilvēciskā necīguma lāstu.

Nupat teiktais ievada mūs pēdējā no šovakar iztīrājamajām tēmām: par politikas kā lietas *etosu*. Kādu gan vietu politika var aizpildīt dzīves vadīšanas kopējā morālekonomikā neatkarīgi no saviem konkrētajiem mērķiem? Kāda ētikas šķautne dos pavēni politikai? Politikā saduras pretēji pasaules uzskati, starp kuriem ir *jāizvēlas*. Ķersimies klāt šai problēmai, kas tagad atkal ir aktualizēta, bet, manuprāt, izskaidrota pavisam aplami.

Vispirms tiksīm vaļā no viena pierasta viltojuma – atzīsim, ka ētika sākotnēji var uzstāties netikumības lomā. Aplūkosim šādu piemēru. Bieži gadās, vīrietis, vairs nemīlot vienu sievieti, nespēj uzsākt sakaru ar citu, pirms nav sev «pierādījis», ka tā pirmā «nav viņa mīlestības vērtā», «ir viņu pievilusi» u. tml. Tas, ka viņš vairs nemīl un sievietei ir jāpacies šķiršanās sāpes, liek viņam absolūti negodīgi izgudrot kaut kādu pamatojumu savai rīcībai, tādējādi padarot viņu ne tikai nelaimīgu, bet nodarot arī netaisnību. Pēc šādas loģikas erotiskās konkurences uzvarētājs spriež par sava pretinieka mazvērtību, jo citādi tas otrs nebūtu zaudējis.

Tāpat karā uzvarējusi puse necienīgā ietiepībā apgalvo, ka uzvarējusi savas taisnības dēļ. Vēl citus kara šausmas ir garīgi deformējušas, bet viņi nespēj atzīt, ka šo šausmu ir bijis par daudz, – viņi ataisno savu nogurumu no kara ar to, ka esot bijuši spiesti cīnīties par netikumīgu lietu. Un gluži tāpat karā zaudējusi puse pa vecēnu modei meklē «vainīgos», kaut gan karš ir sabiedrības struktūras produkts, nevis vīrišķīgi saka savam ienaidniekam: «Mēs zaudējām – jūs uzvarējāt. Kas bijis – bijis. Nu mums kopā ir lietišķi jāpārrunā no šā fakta izrietošās sekas atbilstoši mūsu interesēm un – galvenais – atbilstoši tai atbildībai nākotnes priekšā, kas lielākā mērā gulstas uz jums kā uz uzvarētājiem.» Jebkas cits apkauno un vēlāk nāks pašiem par sliktu. Nācija piedod savu interešu aizskārumu, bet goda aizskārumu nepiedod, un vismazāk jau aprakstīto svētulīgo ietiepību. Tad katrs jauns dokuments, kas gadu desmitu gaitā top zināms sabiedrībai, sacelz milzīgu brēķu un modina ienaidu, lai gan šīs lietas vajadzētu *tikumiskā* ziņā aprakt līdz ar kara beigām.

Rikojoties lietišķi, bruņnieciski un ar cieņu, tas ir iespējams, bet ne turoties pie šādas bezgožu «ētikas». Tā vietā, lai nodarbotos ar politiķiem piedienīgajām lietām – nākotni un atbildību par to, ētikas piekritēji nododas neauglīgajai vainu meklēšanai pagātnē. *Tāda* rīcība, lūk, ir politisks pārkāpums, ja tādu vispār var atrast. Turklāt visu šo procesu pilnīgi saputro pušu materiālā ieinteresētība: uzvarētājs grib izspiest iespējami lielākus morālos un materiālos labumus no savas uzvaras, bet uzvarētais cer ar savas vainas atzišanu ietirgot kādas priekšrocības. Tas nu ir *visnekrietnākais*, kas vien var būt, un tas izriet no ētikas izmantošanas «taisnības gūšanai».

78 Bet kāda ir ētikas un politikas īstenā sakarība? Varbūt tām nav daļas vienai gar otru? Vai varbūt patiess ir tieši pretējais, ka viena un tā

pati ētika attiecas uz politisko darbību gluži tāpat kā uz jebko citu? Dažkārt domā, ka starp šīm divām iespējām ir jāizvēlas vai nu tikai viena, vai otra, kura tad nu ir tā pareizā. Vai patiešām tā ir, ka erotiskajām un tirdznieciskajām, personiskajām un dienesta attiecībām, attiecībai pret laulātu sievu, mīļāko, dēlu, konkurentu, draugu un ienaidnieku ētiskās sistēmas var izvirzīt saturā līdzīgas prasības? Vai ētiskie priekšraksti attiecībā uz politiku var ignorēt to, ka politikas specifiskais līdzeklis ir vara, kas paredz varmācību? Vai mēs neredzam, ka boļševiku un spartakiešu⁴⁷ ideologi ar šo līdzekli sasniedz *tādus pašus* rezultātus kā kura katra militāra diktatūra? Vai gan kaut kas cits nekā tikai pēc varu ieguvušo cilvēku saraksta un pēc viņu diletantisma strādnieku un kareivju deputātu padomes atšķiras no veco režīmu valdīšanas? Ar ko tā saucamās jaunās ētikas pārstāvju polemika atšķiras no viņu pretiniekiem – citiem demagogiem? Ar cēliem nodomiem! Labi. Bet šeit ir runa tikai par cēlo nodomu realizēšanas līdzekli, jo viņu pretinieki subjektīvi ir ne mazāk cēli un godīgi. «.. visi, kas ņem zobenu, no zobena aizies bojā»*, cīņa ir cīņa. Tad vēl atliek *Kalna sprediķa* ētika, labprāt citējamie evaņģēlija absolūtie norādījumi, bet tie ir daudz nopietnāki nekā šķiet tiem, kuri šos norādījumus labprāt citē. Ar tiem nedrīkst jokot. Par tiem var teikt to pašu, ko zinātne saka par cēlonību: tā nav taksometrs, kas ļauj iekāpt un izkāpt pēc pirmās vēlēšanās. Tie nosaka visu vai neko, un tieši šāda ir bausļu jēga, ja tajos grib saskatīt ko vairāk par pliekanību. Piemēram, bagātais jauneklis «aizgāja noskumis, jo tam bija daudz mantas»**. Evaņģēlija prasība ir viennozīmīga – atdod visu, kas tev ir, visu. Politikā teiks, ka šādai prasībai nav jēgas, iekams tā neattiecas

* Mat. 26:52.

** Mat. 19:22.

uz *visiem*. Tātad: aplikšana ar nodokļiem, izputināšana, konfiskācijas – tātad spaidu kārtība pret *visiem*. Bet ne jau tā ir saprotams ētiskais maksimālisms. Vai «.. kas tev sit labajā vaigā, tam pagriez arī otru!»* Un pat nejautā, kālab tevi sit. Tas der, ja tev nav sava goda vai arī, ja tu esi svētais *vispār* vai vismaz savā gribā dzīvot līdzīgi tādiem kā Jēzus, kā viņa apustuļi vai Asīzes Francisks⁴⁸. Viņiem, *bet ne citiem* šī ētika ir jēgpilna goda izteiksme. Ja kosmiskās mīlas konsekvence liek «ļauņumam nepretoties ar varu», tad uz politiķi attiecas tieši pretējais: tev tas *ir jādara*, jo citādi tu *būsi atbildīgs* par ļaunuma uzvaru.

Ja kāds grib dzīvot evaņģēlija garā, tad viņš nepiedalīsies streikā, jo arī streiks ir spaidi, tāpēc viņam atliek stāties «dzeltenajās arod-biedrībās»⁴⁹. Un vismazāk no visām lietām tad ir iespējama «revolūcija», jo šī ētika negrasās atzīt pilsoņu karu par likumīgu karu. Tāpat būtu jānomet ieroči ārējā karā, kā tas tika ieteikts Vācijā, lai darītu galu šim karam un tādējādi karam vispār. Toties politiķis par kara diskreditācijas līdzekli vismaz *uz noteiktu laiku* ieteiks tādu mieru, kas atjauno *status quo*** , jo tāds miers noved karu *ad absurdum**** un liek tautām jautāt, kāpēc vispār notika karš. Šobrīd uzvarētāji tādu mieru vairs nepieļaus, jo vismaz daļai no viņiem tas nav politiski izdevīgi. Pie šāda rezultāta noveda rīcība, kas padarīja neiespējamu pretošanos. Tādējādi tad, kad kara nogurums pāries, *diskreditēts būs miers, nevis karš*, bet pie tā noveda absolūtā ētika, kas neļāva mums karot.

Un visbeidzot pienākums teikt taisnību. Absolūtajai ētikai tā ir pilnīgi nepieciešama prasība. Tātad visu to dokumentu publicēšana,

* Mat. 5:22.

** *Status quo* (latīņu val.) – pašreizējais stāvoklis.

*** *Ad absurdum* (latīņu val.) – līdz absurdam.

kuri nāk par sliktu savai valstij, un, uz šādas vienpusējas dokumentu atlases pamata, savas vainas pasludināšana bez kādām atrunām un apdomas par savas rīcības sekām. Politikis teiks, ka taisnība tādējādi tiks nevis nodrošināta, bet gan «aizmālēta» ar kaislību un ļaunprātību kurināšanu un ka tikai vispusīga un plānveidīga patiesības noskaidrošana bez kāda partijiskuma būtu auglīga, bet jebkas cits nācijai, kas tā dara, draud ar sekām, ko nevarēs izlabot gadu desmitos. Taču absolūto ētiku *neinteresē* sekas.

Tas ir galvenais kritērijs. Vienmēr jāatceras, ka ir iespējama *divu* veidu ētiski orientēta rīcība. Vai nu «uzskatu ētika», vai «atbildības ētika». Ar to netiek pateikts, ka uzskatu ētika ir identiska bezatbildībai, bet atbildības ētika – jebkādu principu trūkumam. Tömēr rīcības dziļākajā pamatojumā ir pretstats starp, sacīsim, reliģiski orientētu uzskatu ētiku, ka «kristietis dara tā, kā ir pareizi, bet pārējais paliek Dieva ziņā», *kamēr* atbildības ētika prasa novērtēt savas rīcības paredzamās *sekas*. Uzskatu ētikas pārņemtam anarhistam var klāstīt vien-alga, cik pārliecinoši, ka viņa darbība dos papildu iespējas reakcijai, pasliktinās viņa biedru stāvokli, attālinās viņu galīgo uzvaru – tas viss neatstās nekādu iespaidu. Ja pareiziem uzskatiem atbilstoša darbība rada «nepareizas sekas», tad par to atbildīgs ir ne jau tas, kurš darīja, bet pārējā pasaule, cilvēku muļķība un Dieva griba, kas muļķus radījusi. Atbildības ētikas pārstāvis turpretī rēķinās ar cilvēkiem parasti piemītošajiem trūkumiem, viņš, kā reiz mācīja Fihte⁵⁰, nejūtas tiesīgs paļauties uz citu cilvēku labdabību un pilnību. Viņš nespēj novelt uz citiem atbildību par savas rīcības sekām, ja tās bija paredzamas. Uzskatu ētikas piekritējs jūtas atbildīgs tikai par to, ka nenodziest viņa uzskatu liesma, piemēram, protests pret sociālo netaisnību. Viņš cenšas atkal un atkal uzpūst šo liesmu ar tādu rīcību, kas ir pavisam

iracionāla no viņa panākumu viedokļa, jo viņa rīcība ir jānovērtē un ir novērtējama tikai no atsevišķo darbību viedokļa.

Bet ar to vēl problēma nav galā. Neviena ētika pasaulē netiek garām faktam, ka «cēlo» mērķu sasniegšana daudzkārt ir saistīta ar morāli stipri apšaubāmiem vai vismaz lietojumā riskantiem līdzekļiem, kuri varētu radīt vēl kādas neparedzētas un bīstamas sekas. Kad un kādā mērā ētiski labs mērķis «svētī» ētiski apšaubāmus līdzekļus un to lietošanas blakusefektus?

Politikim vardarbība ir izšķirošais līdzeklis. Spriegumu starp mērķi un līdzekli ētiskajā aspektā jūs varējāt novērtēt kara laikā, kaut vai pie Cimmervaldes sociālistu⁵¹ spriedumiem: «Ja mēs stāvam izvēles priekšā – vai nu vēl daži kara gadi un tad revolūcija, vai miers tūlīt un nekādas revolūcijas, tad mēs izvēlamies kara gadus.»⁵² Un tālāk uz jautājumu «ko atnesīs šī revolūcija?» ikviens izglītots sociālists atbildēs, ka nevar būt runas par pāreju uz sociālismu šā vārda īstajā nozīmē, bet gan tādu kapitālistisko saimniekošanu, kas attīrīta no feodālo dinastiju valdīšanas atliekām. Un šim pieticīgajam rezultātam vajag «vēl dažus kara gadus!» Pat stipra sociālistiskā pārliecība varētu noraidīt mērķi, kas prasa tādu līdzekli. Bet nē, boļševisms, spartakisms un revolucionārais sociālisms vispār rīkojas tā, ka no šīs puses ir augstākā mērā smieklīgi morāli nosodīt veco režīmu varmākas par tādu pašu līdzekļu izmantošanu, lai gan šo režīmu kritika varētu būt nez cik pamatota.

Šķiet, ka uzskatu ētiku varētu sašķaidīt pret mērķu un līdzekļu attiecību problēmu. Jo loģiski būtu *noraidīt katru* rīcību, kas prasa tikumiski apšaubāmus līdzekļus. Loģiski tas būtu, taču dzīvē mēs redzam atkal un atkal, kā uzskatu ētikas pārstāvji uzstājas hīliasma praviešu⁵³

82 lomās. Te viņi aicina «uz mīlestību pret varmācību», bet te pēkšņi –

uz *pēdējo* vardarbību, kas izdeldēs *jebkuru* varmācību; gluži kā mūsu virsnieki, kas pirms katras ofensīvas stāstīja kareivjiem, ka tā būs pēdējā, uzvarošā un mieru nesošā. Uzskatu ētikas piekritējs nepacieš pasaules ētisko iracionālītāti. Viņš ir racionālists kosmiskā mērogā. Viņš atsauc atmiņā Dostojevskā aprakstīto ainu pie Lielinkvizitora⁵⁴, kur šī problēma ir izklāstīta vistrāpīgāk. Uzskatu un atbildības ētikām nav iespējams atrast kopsaucēju vai no ētikas viedokļa noteikt to, kā kurš mērķis *attaisnos* kuru līdzekli, ja ar šādu darbošanos vispār varētu kaut ko sasniegt.

Viņa cēlo nodomu dēļ manis augsti godātais, bet kā politiķis noraidītais kolēģis Frīdrihs Vilhelms Foerstērs⁵⁵ ir izdevis grāmatu, kurās visas šeit iztirzātās grūtības it kā tiek pārvarētas, balstoties uz ļoti vienkāršu tēzi: labais dara tikai labu, ļaunais dara tikai ļaunu. Tādā gadījumā gan vispār nebūtu nekādu problēmu. Pārsteidzoši tomēr, ka 2500 gadus pēc Upaniśadām šāda tēze atkal ierauga dienas gaismu. Ne tikai vispasaules vēstures ritējums, bet arī mūsu ikdienā, ja to pavēro bez aizspriedumiem, parliecina par pilnīgi pretējo. Un pasaules reliģiju vēsture rāda, ka pareizs ir tieši pretējs apgalvojums. Dieva esamības pierādījumu pamatproblēma ir atbilde uz jautājumu, kā gan viņa neierobežotā varenība un labestība rada mūsu nepelnīto ciešanu, nesodīto netaisnību un neizlabojamo muļķību pilno pasauli. Tātad viņam vai nu nav vienas vai otras no nosauktajām īpašībām, vai arī dzīvē valda pavisam citi atlīdzības un soda principi, kurus varbūt var izskaidrot metafiziski, vai kuri vispār nav pieejami mūsu saprašanai.

Tieši šī problēma – pasaules iracionalitātes apzināšanās bija dziulis jebkuras reliģijas attīstībai. Indiešu mācība par karmu⁵⁶ un persiešu duālisms⁵⁷, mūsu pirmdzimtais grēks, iepriekšnoemtība un

*Deus absconditus** izaug no šādas atskārsmes. Arī pirmie kristieši ļoti labi saprata to, ka pasauli pārvalda dēmoni un ka tas, ko mēs saucam par politiku, nozīmē varu un vardarbību, slēdzot savienību ar sātanicajiem spēkiem, tāpēc nav tiesa, ka no ļoti labā izriet tikai labais, no ļaunā – ļaunais. Bieži vien ir tieši pretēji, un kurš to nesaskata, tas ir politiski nepilngadīgs.

Reliģiskā ētika dažādos veidos reaģē uz to apstākli, ka mēs darbamies dažādās, savstarpēji atšķirīgu likumsakarību organizētās dzīves sfērās. Hellēņu politeisms upurē Afrodītei un Hērai, Dionīsam un Apollonam, ļoti labi zinot to, cik bieži šie dievi atrodas gandrīz kara stāvoklī viens ar otru. Hinduismā dzīve tiek iekārtota tā, ka katrs amats kļūst par priekšmetu savam, no citiem atšķirīgam ētikas likumam – dharmaī. Līdz ar to šie arodi izkārtotas stingri noteiktā attālumā no reliģiskā svētuma, kam var tuvoties pēc pārdzimšanas nākamajā dzīvē, nevis mainot to kastu, kurā cilvēks šoreiz ir piedzimis. Tādējādi katrai kastai – no askētiem un brahmaņiem līdz burlakiem un priekameitām – kļuva iespējama sava dharma, kas atbilst viņu profesijas imanentajām likumsakarībām. Cita starpā, arī karam un politikai. Karš kopējā dzīves iekārtojumā ir aprakstīts Bhagavagītā, Krišnas sarunā ar Ardžunu⁵⁸: dari nepieciešamo – savai dharmaī un kara mērķim atbilstošo, un tas nevis kaitēs pestīšanai, bet gan kalpos tai. Indras debesis kaujas laukā kritušajiem indiešu varoņiem ir drošas kā Valhalla ģermāņiem. Nirvānu šāds karavīrs nicinātu tāpat kā kristiešu paradīzi ar tās eņģeļkoriem. Tāda indiešu ētikas specializācija padarīja iespējamu loģiski nesatricināmi iztīrīt šo karaļu mākslu no pašas politikas iekšējo likumu viedokļa. Patiešām radikāls «makjavellisms»

(šā vārda populārajā izpratnē) ir meklējams indiešu literatūrā, domājams, ka Čandraguptas laikos ilgi un apdomīgi radītajā Kautiljas «Arthašāstrā», attiecībā pret kuru Nikolo Makjavelli «*Principe*» ir pati nevainība⁵⁹.

Frīdriha Vilhelma Foerstera parasti atzītajā katoliskajā ētikā tāpat ir pazīstama «*consilia evangelica*»^{60*} – īpaša ētika Svētā Gara apdvestajiem. Mūks nedrīkst ne izliet asinis, ne meklēt iedzīvošanos, bet dievbijīgais bruņinieks vai pilsonis drīkst vai nu vienu, vai otru. Ētikas sadalījums attiecībā uz pestīšanas paņēmieniem te nav tik strikts kā Indijā, tomēr tas ir attiecināms uz kristīgās ticības pamatnostādņēm. Pasaules iedzimtā samaitātība gluži vieglu padarīja vardarbību kā grēcinieku un ķeceru audzināšanas līdzekļa ētisko attaisnošanu. Uzskatu ētikas kosmiskā izpausme Kalna sprediķa maksimās un reliģijā sakņoto dabisko tiesību absolūtās prasības gandrīz visos laikos paturēja savu revolucionarizējošo spar un darbojās vēstures priekšplānā kā sociāli satricinošs spēks. Ir tādas sevišķi radikālu pacifistu sekas, no kurām viena Pensilvānijā veica eksperimentu ar savu «valsti», kas nepieņēma nekādu vardarbību – traģisku tajā nozīmē, ka kvēkeri⁶¹ nevarēja cīnīties ar ieročiem rokās par saviem ideāliem tad, kad sākās Neatkarības karš. Toties ierastais protestantisms atzīst valsti, t. i., vardarbības līdzekli par Dieva iestādījumu kopumā un hierarhisku kārtu valsti atzīst jo īpaši. Ētisko atbildību par karu Luters noņēma atsevišķiem karotājiem un uzvēla to augstmaņiem. Paklausība viņiem pasargā no grēka visās lietās, kas neattiecas uz ticību. Kalvinisms principiāli atzina karu par ticības aizsargāšanas līdzekli, tātad ticības karu, kas no sākta gala konstituē islamu. Ne jau

* *Consilia evangelica* (latīņu val.) – Evāņģeliju padomi.

Renesanses titānu kultā dzimusī neticība radīja politiskās ētikas problēmu. Sasniedzot visdažādākās sekmes, ar to ir katra reliģija. Ētisko problēmu specifiku politikā nosaka politisko savienību rokās esošais *leģitīmās vardarbības* līdzeklis, kas nosaka visu politikas ētisko problēmu savdabību.

Kurš vienmēr rīkojas ar šo līdzekli, tam – un politiķi to dara – ir jārēķinās ar savas rīcības specifiskajām sekām. Pirmām kārtām tas attiecas uz cīnītājiem par reliģisko vai revolucionāro ticību. Tā tas ir, piemēram, šodien. Kurš grib ar varu nodibināt absolūto taisnību zemes virsū, tam būs vajadzīgi līdzgaitnieki – «aparāts». Un tam savukārt – iekšējie un ārējie stimuli – alga debesīs un virs zemes, bez kuriem «aparāts» nestrādā. Iekšējie stimuli ir modernās šķiru cīņas noteiktā iespēja izgāzt savu naidu un atriebties, tātad atbilstoši zem-apziņas dziņām pseidoētiskas taisnības apziņā lādēt un gānīt savus pretiniekus. Ārējie stimuli būs piedzīvojumi, uzvara un laupījums, vara un ienesīga vieta. Vadoņa sekmes ir pilnīgi atkarīgas no tā, kā strādās viņa aparāts, t. i., no šo cilvēku – nevis no paša vadoņa – motivācijas. Katra izmaksātā prēmija ļauj vadonim savu sarkano gvardi, spieģus, agitatorus u. tml. izmantot vēl ilgāku laiku. Šādā situācijā faktiski iegūto rezultātu nosaka nevis vadonis, bet gan tie ētiskā ziņā pārsvarā zemiskie motīvi, kādi gūst pārsvaru viņa piekritēju pulkā. Tā ir iespējams turēt grožos vien tik ilgi, kamēr patiesa ticība vadoņa personai un viņa lietai iedvesmo kaut daļu no viņiem, jo laikam gan uz zemes nekad nebūs tā, patiesi notic vairākums. Arī subjektīvi godīga ticība ļoti bieži ir līdzeklis, lai ētiski leģitimētu atriebību, sagrābtu varu un laupījumu. Par to nav pat jāstāsta, ka arī «materiālistiskā vēstures izpratne» nav taksometrs, kas apstāsies pēc revolucionāru prasības un neattieksies uz viņiem pašiem. Vecās *ikdienas*

kārtība atjaunojas pēc emocionālās revolūcijas, kad tās sapņu prinči un paši sapņi vai nu izgaist, vai – kas vēl svarīgāk – kļūst par politisko izpildītāju un sīkpilsoņu nodeldētām frāzēm. Tāda apvēršanās ir jo drīzāka cīņā par ticību, kuras *vadoņi* ir revolūcijas pravieši. Kā tas pārvaldes aparātam pieder, šeit iztukšojoties un sašķeloties, notiek dvēseļu proletarizācija panākumu nosacījuma – disciplīnas dēļ. Ticības pravieša līdzgaitniekiem pēc varas sagrābšanas ir viegli kļūt par savas ideoloģijas pensionāru grupu.

Kaut ko darot politikā, it īpaši kā profesionālim, ir jāzina tās ētiskie paradoksi un jāapzinās atbildība par to, kas noticis politikā ietekmē. Politikis ielaižas, es atkārtoju vēlreiz, darījumos ar sātanu, kurš glūn no katras vardarbības. Kosmiskās cilvēkmīlestības virtuozī, kas ieradās vai no Nācaretes, vai Asīzes, vai indiešu radžas pils⁶² neko neuzsāka ar politiskiem līdzekļiem, t. i., ar varu, viņu valstība bija «ne no šīs pasaules», bet darbojās un joprojām viņi darbojas šajā pasaulē: Platons Karatajevs un Dostojevska svētnieki⁶³ joprojām kalpo par šo tipu piemēriem. Kurš meklē savu pestīšanu un citu dvēseļu glābšanu, tas neiet politikas ceļu, jo tai ir gluži citi uzdevumi, kas jārisina vardarbīgi. Politikas ģēnijs vai dēmons ar mīlestības Dievu, arī tā kristietības izpausmē, sadzīvo pastāvīgā sasprindzinājumā, kas laiku pa laikam noved pie neatrisināmiem konfliktiem. Cilvēki to apzinājās arī baznīcas kundzības laikos. Atkal un atkal baznīcas sodi tika uzlikti Florencei (toreiz tie ļoti smagi apdraudēja cilvēkus un viņu dvēseles, ko nevar salīdzināt ar, Fihtes vārdiem runājot, «vēso atzinību», ko sola Kanta ētikas spriedumu izpilde), kuras pilsoņi cīnījās pret baznīcas valsti. Kā par šiem notikumiem skaisti ir teicis Makjavelli, šķiet, «Florences vēsturē», ka šajā pilsētā tika godāti varoņi, kuri Tēvzemes diženumam ir devuši virsroku pār dvēseles pestīšanu⁶⁴.

Ja jūs dzimtās vietas vai «Tēvzemes» – ne visiem viennozīmīgi pieņemamas vērtības – vietā sacīsiat «sociālistiskā nākotne» vai «starptautisks izlīgums», tad jūs būsiat piekļuvuši šīs problēmas tagadējām izpausmēm. Viss atbildības ētikas rosinātais un *politiskā* darbībā, t. i., ar vardarbīgiem līdzekļiem sasniegtais apdraud dvēseles mieru. Bet politiskās darbības veikšana ticības cīņās pēc tīras uzskatu ētikas receptēm noved postā un nākamo paaudžu nicinājumā, jo nevar atbildēt par savas rīcības *sekām*. Tad darbības veicējam ir palicis neapjausts darbībā iesaistītais sātans, kurš nepielūdzami rada sekas viņa darbībai un viņam pašam, bet viņš paliek bezpalīdzīgs pret šo iedarbību, jo neredz to. «Velns, tas tik ir vecs»⁶⁵. Un ne jau vecums gados ir domāts, jo «topiet veci, lai to saprastu». Es nekad nepieļaušu savu vecumu padarīt par diskusijas kritēriju. Ja dažam labam šeit ir divdesmit gadu, bet man – pāri piecdesmit, tad tas nav sasniegums, kura priekšā sastingt godbijībā. Teiktais var attiekties tikai uz to, cik lielā mērā ir izkoptas spējas nenovērsties no dzīves realitātēm, tās iekšēji pieņemot un panesot.

Politisko darbību veic ar galvu, bet *ne tikai* ar galvu. Tur uzskatu ētikas pārstāvjiem ir pilnīga taisnība. Nevar gan dot nekādus priekšrakstus par to, kad *ir jāņem* uzskatu vai atbildības ētikas pozīcijas. Bet viens gan man ir jāsaka: ja tagad kāds, kuram jūs ticat, ka viņš nu gan *nav* «sterili» uzbudināms – bet uzbudināmība nebūt ne vienmēr nozīmē patiesu kaislību – *pēkšņi* iznirst ar uzskatu ētikas paroli «pasaule ir dumja un nelietīga, nevis es, un atbildība par sekām skars nevis mani, bet gan tos, kuru dienestā es strādāju un kuru muļķību un ļaunumu es satriecu», tad vispirms ir jājautā par viņu *iekšējā līdzsvara* mēru. Un tad es deviņos no desmit gadījumiem šeit saredzu romantisku izjūtu apskurbinātus vējagrābšļus, kuri neapjauš, ko viņi uzņē-

mas. Tas mani sevišķi neinteresē un arī neaizskar. Taču es esmu neizmērojami aizkustināts, kad *nobriedis* – jauns vai vecs – cilvēks, kurš pilnā mērā apzinās savas rīcības sekas, uzņemas par tām atbildību un no šāda viedokļa rīkojas tālāk, kādā brīdī saka: «Es nevaru citādi, es stāvu šeit»⁶⁶. Tas ir kaut kas patiesi cilvēcisks un aizgrābjošs. Nokļūt šādā stāvoklī *varētu* katrs no mums, kas vien nav garīgs liķis. Tā nu uzskatu un atbildības ētikas izrādās nevis absolūti pretstati, bet gan, papildinot viena otru, izveido godīgu, «politikai kā profesijai» derīgu cilvēku.

Mūsu sarunu, godājamie klātesošie, es šajā punktā gribētu turpināt pēc *desmit gadiem*. Tagad daudzi apstākļi liek man bažīties par to, ka reakcijas laiki būs diezgan ilgi. Tam, ko vēlas daudzi no jums, un, neslēpju, arī es vēlos un ceru, mēs būsīm tuvojušies vien nedaudz un arī tad varbūt vienīgi šķitumā, šāda atziņa mūs nesalauž, bet gan nomāc. Un tāpēc es ļoti vēlos redzēt, par ko jūs iekšēji kļūsiat, patlaban jūtoties kā īsteni savas pārliecības politiķi un līdzdarbojoties revolūcijas reibonī. Būtu jau skaisti, ja īstenībai atbilstu vārdi no Viljama Šekspīra 102. soneta:

Bij mūsu mīlai lemts reiz uzplaukt pavasarī,

Un manas dziesmiņas bija maza velte tai;

Tā ziedoņpusnaktī dzied lakstīgala arī,

Bet dienu briedumā liek aplust sajūsmai...⁶⁷

Bet tā nebūs īstenība. Ne vasaras ziedi mūs gaida, bet gan bargas polārnakts tumsa neatkarīgi no tā, kurš grupējums šķītīs uzvarējis. Jo tur, kur nav nekā, savas tiesības zaudē ne tikai ķeizars, bet arī proletariāts. Kurš no jums ar jūsu pašreizējās dzīves pavasara gadu pārgalvību būs vēl dzīvs, kad šī nakts beigsies? Un par ko gan tad jūs būsiet pārtapuši? Sarūgtināti? Krituši sīkpilsoņu trulumā, pieņemot pasauli

un savus pienākumus? Vai trešais, ne retāk izvēlētais ceļš: vai nu lēciens mistikā tiem, kuri to spēj, vai, kā notiek biežāk un ļaunāk, tās skandināšanā modes dēļ. Katra no šīm izejām ļautu secināt, ka jūs nesat izauguši savas patlaban izvēlētās nodarbes ikdienai – politiķa profesijai. Jūs darītu labāk, pievēršoties brālības veicināšanai cilvēku attiecībās un visā pārējā pildot tikai savus ikdienišķos darbus.

Darbs politikā ir kā urbšana dzelzī, ļaujoties vienlaicīgi uz savu kaislību un acumēru. Vēsturiskā pieredze apstiprina to, ka iespējama netiktu sasniegts, neķeroties pie neiespējamā. Bet, lai tā darītu, ir jābūt vienlaicīgi vadoņim un varonim. Un arī to sirdīm, kuri nevar būt ne viens, ne otrs, ir jāspēj pārdzīvot savu cerību sabrukumu, nesasniedzot to, kas bija iespējams. Tikai pilnīgā pārliecībā par sevi, savu spēku teikt «tomēr» tad, kad pasaule dumji un nelietīgi izmantos to, ko jūs viņai devāt, tikai tā jūs varat uzņemties politiķa profesiju.

ARNIS KLUINIS

PASKAIDROJUMI

- 1 Lēvs Trockis (Bronšteins 1879–1940) bija ārlietu komisārs (ministrs) pirmajā boļševiku valdībā, tika sūtīts uz miera sarunām Brestļitovskā ar Vāciju, un viņa uzdevums bija arī pierādīt boļševiku valdības tiesības pārstāvēt Krieviju. Boļševiki atdeva daļu Krievijas impērijas teritorijas pret 1918. gada 3. martā noslēgto līgumu ar Vāciju, kura tādējādi faktiski atzina boļševiku valdību. Brestļitovska tagad tiek saukta vienkārši par Brestu un ir jāatšķir no pilsētas Francijā ar tādu pašu nosaukumu. Abām Brestām 19. un 20. gadsimtā bija cietokšņu funkcijas.
- 2 Makss Vēbers kundzību sauc par varbūtību, ka noteikta satura pavēlei atradīsies izpildītājs. Par šo jēdzienu Maksa Vēbera tekstos un koncepcijā sk.: Hauptprobleme der Sociologie. Erinnerungsgabe für Max Weber. – München und Leipzig, 1923. – Bd. 2. – S. 59. Igors Šuvajevs norāda, ka M. Vēbera izpratnē «atšķirībā no varas kundzība vairāk attiecas uz personām (turklāt precīzi noteiktām personām) un istenojas ne tik daudz starp politiskajām savienībām, cik pašā savienībā». Sk.: Šuvajevs I. Vēbera aicinājums // Vēbers M. Politika kā profesija un aicinājums. – R., 1999. – 23. lpp.
- 3 Atsauce uz Frīdriha Ničses grāmatu «Tā runāja Zaratustra» V. Plūdoņa tulkojumā (R., 1938. – 295. un 420. lpp.).
- 4 Curia – viena no 30 vienībām, kurās dalījās Romas patricieši (arī viņu sapulču vieta, arī senāts vispār).
- 5 Andreja Upīša stāstā «Jehovas pārvēršanās» (1923) kāds stāsta varonis šādi atgādina mācītājam par jau pagājušo laiku, kad mācītājs pārtika no zemes rentes: «Barons jūs aizstāvēja, un tiesa bija jūsu pusē. Muīza jums bij un rentnieki. Un kas sieciņu negribēja nest, to izķīlāja un ar policiju piedzina.» – Upīts A. Kopoti raksti. – R., 1948. – III sēj. – 422. lpp.
- 6 Sava «bosa» apzīmējumu amerikāņi patapināja no Ņujorkas daņu lietotā vārda «baas» – meistars.
- 7 ASV Demokrātiskās un Republikāņu partijas (precīzāk sakot, to priekšteču) konstitucionālās domstarpības 19. gs. vidū bija par varas dalīšanu starp federālajām un štatu iestādēm kopumā un jo īpaši par to, kurā līmenī tiks pieņemti lēmumi attiecībā uz melno cilvēku verdzību. Demokrāti aizstāvēja štatu prioritāti, un šīs partijas ASV dienvidu štatu radikāli iniciēja pilsoņu karu no 1861. līdz 1865. gadam, kurā tomēr uzvarēja «ziemeļnieki» un republikāņi. Demokrātiem izdevās pierādīt, ka partijai nav jāatbild par to cilvēku rīcību, kuri šķēla tikpat labi savu partiju kā valsti.
- 8 Šeit pieminēts konstitucionālās monarhijas periods Spānijā starp 1875. un 1898. gadu, kura laikā Konservatīvā partija un Liberālā («konstitucionāli monarhistiskā») partija nomainīja viena otru 11 valdībās, bija pie varas vienādu laiku un noveda valsti līdz sakāvei karā ar ASV. Šo sistēmu satricēja Spānijas sakāve karā.
- 9 Centra partija ķeizarsajā Vācijā – konfesijāla katoļu partija, kas dibināta 1871. gadā un saīra pēc 1918. gada Novembra revolūcijas. Tās deputāti aizpildīja aptuveni 1/5 daļu reihstāga.
- 10 Civil Service Reform – ASV likums, kas paredzēja dažādu valsts dienestu kalpotāju pieņemšanu darbā uz mūžu un nodrošināšanu ar pensijām; tika pieņemts 1883. gadā, vēlāk grozīts un papildināts.
- 11 Maksimiliāns I (1459–1519) bija Svētās Romas impērijas ķeizars, dažkārt saukts par «pēdējo bruņinieku» Eiropā, kaut gan vēsturnieki atzīmē viņa zināšanas arī ārpus kara lietām.
- 12 Kārlis V (1500–1558) – Svētās Romas impērijas ķeizars, Spānijas karalis. Nikolo Makjavelli (1469–1527) – ievērojams Florences politiķis. Politiskajā cīņā zaudēto varu un mantu viņš kompensēja ar apcerējumiem par politiku.

- 13 Venēcija diplomātijas vēsturē tiek atzīmēta par to, ka 12. gadsimtā tā bija pirmā, kas nodibināja pastāvīgu diplomātisko pārstāvniecību Bizantijā. 15. gadsimtā Itālijas pilsētvalstis rādīja piemēru daudzās sabiedriskās dzīves nozarēs, tai skaitā izveidoja tādu diplomātisko pārstāvniecību sistēmu, kuras pamatiezmes ir saglabātas mūsdienu diplomātijā.
- 14 Pēdējoreiz Ķīnu apvienoja Sui dinastija (581–618). Pēc tam atsevišķi tās apgabali tika zaudēti un atkal atgūti karos ar ārējiem ienaidniekiem.
- 15 Roberts Viktors Putkamers (1828–1900) ir darbojies dažādos augstos Prūsijas valsts amatos. Ar savu konservatīvismu sevišķi izcēlies, būdams izglītības ministrs.
- 16 Fridrihs Althofs (1839–1908) – Prūsijas valsts darbinieks, beidza savu karjeru kā izglītības ministrs (1897–1907). 1893. gadā viņš pretojās tam, lai Makss Vēbers Freiburgas universitātē saņemtu savu pirmo profesora vietu (it kā gribēja viņu noturēt Berlīnē).
- 17 Li Hun Džans (1823–1901) ap 1875. gadu kļuva par faktisko noteicēju Ķīnā. 1896. gadā apmeklēja Eiropu un ASV.
- 18 Mīmānsa (sanskritā – pestīšana) – viena no Indijas tradicionālajām filozofiskajām skolām, kas balstītas uz viedām.
- 19 *Pandekten* (grieķu val. – visu sevī ietvērušais) – tā tika apzīmēts no romiešu tiesībām aizgūtais likumkrājums «*Corpus juris civilis*», kuru pēc Bizantijas imperatora Justiniāna pavēles aptuveni no 530. līdz 534. gadam sastādīja viņa juristi; tas kļuva par pamatu Rietumeiropā radītajam «*Usus Modernus*». Kanons – likums, saskaņa; no grieķu val. Baznīcas tiesību krājums saucās «*Corpus juris canonici*». Pandektisti un kanonisti – attiecīgi civilo un baznīcas tiesību speciālisti.
- 20 Koncilīarisms – novirziens katoļu baznīcā 14. gs. beigās – 15. gs. Prasīja baznīcas reformu, padarot koncilu augstāku par pāvestu (tajā laikā darbojās vairāki konkurējoši pāvesti un kritās pāvestības autoritāte).
- 21 *Noblesse de Robe* (franču val.: tērpu cilvēki) – metaforisks juristu apzīmējums.
- 22 *Cahiers* (franču val.), šeit nozīmē norādījumus Ģenerālštatu (Francijas karaļa laika parlamenta) deputātiem.
- 23 Perikls (ap 490.–429. pirms Kristus) Atēnu stratēģa amatā bija no 444. vai 443. Kleons izvirzījās Atēnu politiskās dzīves priekšgalā pēc viņa nāves un panāca to, ka 425. netika noslēgts miers ar Spartu.
- 24 Alfreds Čārlis Viljams Harmsvorts (1865–1922) savu titulu ieguva 1917. gadā. Viņš Pirmā pasaules kara laikā vadīja angļu propagandas dienestu. 1896. gadā dibinājis avīzi «*Daily Mail*», vēlāk iepircis vēl citus preses izdevumus.
- 25 «Anonīmi raksti ir ļoti parasta lieta avižniecībā un literatūrā» – vēl 1927. gadā apgalvoja «Latviešu konversācijas vārdnīca» (1. sēj., 579. lpp.).
- 26 Gvelfi un gibelīni – attiecīgi Romas pāvesta un Svētās Romas impērijas ķeizara atbalstītāji, kuru cīņas risinājās no 12. līdz 15. gadsimtam.
- 27 «Krievijā jāorganizē Teilora sistēmas pētīšana un mācīšana, tās sistemātiska pārbaudīšana un piemērošana,» Ļeņins aicināja 1918. gada aprīlī, t. i., aptuveni pusgadu pēc varas sagrābšanas Krievijā (Ļeņins V. I. Raksti. – R. – 27. sēj., – 223. lpp.). Turpretī 1914. gada martā Ļeņins it kā jau bija šo sistēmu «izpētījis», ja varam ticēt viņa rakstam «Teilora sistēma – cilvēka verdzināšana ar

- mašīnas palīdzību» (Raksti. – R. – 20. sēj. – 132.–134. lpp.). «Teilorisms» nozīmē ieteikumus darba normēšanai, darbinieku prēmēšanai par normu pārpildīšanu utt.
- 28 Tas attiecas uz 1832. gada vēlēšanu kārtības reformu Anglijā.
- 29 *Tammany Hall* – tā tika saukta ASV Demokrātiskās partijas mītne Ņujorkā.
- 30 Moisejs Ostrogradskis (1854–1919) – Krievijas valsts un sabiedriskais darbinieks, valsts tiesību speciālists. Dzimtenē bija pazīstams ar Krievijas vēstures mācību grāmatu sēriju. Politoloģijas zinātnē nozīmīgs ir viņa darbs «*La democratie et organisation des partis politiques*» (1897).
- 31 Ar *Whip* (angļu val.: 1. pātaga; 2. kučieris, suņu dresētājs) Anglijā apzīmēja arī cilvēku, kurš parlamentā organizēja partijas frakcijas darbu. Nejaukt ar spikeru (angļu val. *speak* – runāt) – apakšnama priekšsēdētāju Anglijas parlamentā.
- 32 *Caucus* – no kādas ASV indiāņu tautas patapināts vārds, ar ko amerikāņi apzīmēja slēgtu partijas līderu sapulci pirms vēlēšanām. Anglijā šādu priekšvēlēšanu cīņas formu ieviesa Džozefs Čemberlens (1836–1914), kura politiskajā karjerā ir Birmingemas mēra (1873), parlamenta deputāta (1876) un ministra (1880) amati. Viņa konkurents Bendžamins Dizreilijs (1804–1881, valdības vadītājs 1868. un no 1874. līdz 1880. gadam) panāca, ka šis vārds Anglijā tika lietots ar negatīvu pieskaņu, norādiya uz negodīgiem paņēmieniem priekšvēlēšanu cīņā.
- 33 Sk. 32. piezīmi.
- 34 Viljams Edvards Gladstons (1809–1898) – Anglijas valsts darbinieks, valdības vadītājs (1865–1878; 1880–1885; 1892–1894).
- 35 Sk. 32. piezīmi.
- 36 *Home-Rule* – sabiedriski politiska kustība, kas cīnījās par pašvaldības tiesību piešķiršanu Īrijai.
- 37 Ričards Kopdens (1804–1865) – Anglijas valsts darbinieks. No 1841. gada apakšnama loceklis, kurš vēsturē iegājis ar spožām runām par brīvo tirdzniecību, starptautiskas šķirējtiesas organizēšanu u. tml.
- 38 Džordžs Vašingtons (1732–1788) – ASV Neatkarības kara varonis un pirmais prezidents (1789–1797). Pirms tam vadīja Konstitucionālā konventa darbu.
- 39 Endrjū Džeksons (1782–1850) – ASV septītais prezidents. Viens no ASV Demokrātiskās partijas veidotājiem, ievēlēts 1828. un 1832. gadā.
- 40 Džons Kalhouns (1782–1850) – kongresmenis, senators, kara ministrs, viceprezidents, valsts sekretārs. Daniels Vebsters (1782–1852) – ASV kongresmenis, senators, valsts sekretārs.
- 41 Parlamentarizācija nozīmē, ka parlaments iegūst tiesības izraudzīties (ievēlēt, apstiprināt) valdības vadītāju un parasti arī viņa ministrus. Parlamentārisms šajā kontekstā ir pretstatīts konstitucionālismam, kas tautas pārstāvju kompetencē atstāj likumdošanu un iespējas prasīt, lai valdība šos likumus pilda. Vācijā konstitucionālisms noturējās līdz 1918. gada oktobrim.
- 42 Burtisks tulkojums būtu «minoritāšu partijas». 1912. gada vēlēšanās Centra partija ieguva 93 deputātu vietas reihstāgā, sociāldemokrāti – 110 vietas, kas divas reizes pārsniedza dažu citu nozīmīgāko partiju mandātu skaitu. Tādējādi «minoritātes» bija vairākumā parlamentā, kurš kopumā izpildīja opozīcijas lomu attiecībā pret valdību.

- 43 Augusts Bēbelis (1840–1913) – viens no vācu sociāldemokrātiskās kustības vadītājiem un partijas dibinātājiem (1869); par savu politisko darbību vairākkārt tiesāts un sēdējis cietumā (1872; 1886).
- 44 Proporcionālā vēlēšanu sistēma neļauj kļūt par deputātu ar pietiekamu balsu skaitu tikai no viena vēlēšanu apgabala un tāpēc prasa teritoriāli izvērstu partijas aparātu un aģitāciju.
- 45 Abrahams Linkolns (1809–1865) – viens no ASV Republikāņu partijas dibinātājiem (1854) un ASV 16. prezidents (1861).
- 46 Georgs Simmels (1858–1918) – vācu dzīves filozofijas pārstāvis, devis arī lielu ieguldījumu mūsdienu socioloģijas tapšanā.
- 47 *Spartakbund* (vācu val. – Spartaka savienība; nosaukumā atsauce uz vergu sacelšanās vadītāju Spartaku (?–71. gads pirms Kristus) Senajā Romā) – revolucionāra vācu kreiso sociāldemokrātu organizācija, kas izveidota 1918. gada 11. novembrī un tā paša gada decembra beigās kļuva par Vācu komunistiskās partijas dibinātāju. Savienības priekšgalā stāvēja Kārlis Lībknehts, Roza Luksemburga, Francis Mēringa. Novembra revolūcijas laikā cīnījās ar lozungu «Visu varu padomēm!», prasīja apbruņot strādniekus. Uztājās pret Vācijas sociāldemokrātiskās partijas reformistiski noskaņotajiem līderiem.
- 48 Asizes Francisks (1182–1226) – mūku minoritu («mazo brāļu») ordeņa dibinātājs, saglabāja lojalitāti katoļu baznīcai, balansējot uz ķecerības robežas savā reliģiozitātes izpratnē. Mēģināja sludināt kristietību arī musulmaniskajā Ēģiptē.
- 49 Ar uzņēmējiem vienoties noskaņoti strādnieki kļuva «dzeltenī» pēc gadījuma 19. gadsimta beigās Francijā, kad streiklāuzi reiz aizlīmējuši strādnieku izsistos logus ar dzeltenu papīru.
- 50 Johans Georgs Fihte (1762–1814) – viens no vācu klasiskās filozofijas pārstāvjiem, arī aktīvs sabiedriskais darbinieks.
- 51 Starptautiska sociāldemokrātu konference sanāca 1915. gada septembra sākumā Cimmervāldē (Šveice). Tajā nodalījās krievu bolševiku vadoņa V. I. Ļeņina iedvesmotā kreisā grupa pretstatā centriskajam un puscentriskajam vairākumam.
- 52 1917. gada janvārī Ļeņins aicināja sociāldemokrātus enerģiski cīnīties pret savu valsti valdībām, kuras grib izbeigt karu: «Censties pēc tā, lai apmūļotu tautas, aizsedzot riebigu imperiālistiskā kara kailumu, salaupītā dalīšanu, – ar frāzēm, ar caur un cauri melnām frāzēm par demokrātisku mieru, par tautu brīvību, par bruņošanās samazināšanu u. tml.» (*Ļeņins V. I. Raksti.* – R. – 23. sēj. – 164. lpp.).
- 53 Hīlīasms (*chilias* – grieķu val.: tūkstošis) – mācība par Dieva un visu taisno tūkstošgadu miera valsti, kas iestāsies zemes virsū pirms pasaules gala.
- 54 «Daudz vēl jāizcieš zemei, bet mēs panāksim savu un būsīm cēzari, un tad mēs padomāsim par cilvēku laimi,» saka Lielinkvizitors Kristum: *Dostojevskis F. Brāļi Karamazovi.* – R., 1958. – 275. lpp.
- 55 Fridrihs Vilhelms Foersters – teologs, pedagoģijas teorētiķis, publicists; 1919. gadā profesors Mīnhenē. Nākamajā gadā no šā darba aizgāja, lai nodotos tikai pacifisma propagandai. Atšķirībā no Maksa Vēbera, jau 20. un 30. gados kļuva saprotams un aktuāls latviešu publikai, par ko liecina viņa darbu izdevumi: *Foersters F. Kā man dzīvot?* 1924. – 1. d. – 176 lpp.; – 1936. – 2. d. – 208 lpp.
- 56 Karma ir likums, ar kuru saskaņā «tāds, kas ir šai saulē svētīgi dzīvojis, drīz iemanto svētīgu klēpi – brahmanietes, kšatrijietes vai arī vaišjejetes klēpi. Bet tāds, kurš ir nešķīsti dzīvojis, iemanto

- nešķistu klēpi – suņa klēpi vai čūskas klēpi, vai čandalu sievietes klēpi.» Sk.: Indiešu literatūra. – R., 1985. – 104. lpp.
- 57 Māca, ka pasaules norīšu pamatā ir labestības, gaismas, taisnības u. tml. iemiesojuma Abhura-mazdi (Ormuzda) cīņa ar ļaunuma, melu un ciešanu Arimanu.
- 58 Populārākais iespraudums senindiešu eposā «Mahabharata», filozofiska poēma. Varonis Ar-džuna pirms kaujas sāk apsvērt, vai iespējams turpināt brāļu karu. Dievs Krišna izklaidē viņa šau-bas.
- 59 Nikolo Makjavelli (sk. 10. piezīmi) «Principi» (publikācija 1532) ir Lorencio Mediči veltītas pamācī-bas, ka varu varot iegūt, neievērojot tradīcijas un morāles normas. Atklāts ir palicis jautājums, ko šīs pamācības liecina par savu autoru. «Piecsimt gadus ilgušie strīdi par Makjavelli tikumību aplie-cina, ka par to tiešām ir grūti tikt skaidrībā,» atzīmē izcilais Renesanses pētnieks Leonids Batkins: Баткин Л. Н. Итальянское Возрождение в поисках индивидуальности. – М., 1989. – С. 189. Kautlija (Kautalja) – pa pusei leģendārs indiešu valstsvīrs aptuveni 300 gadus pirms Kristus, kurš it kā apkopojis savu pieredzi grāmatā.
- 60 Katolu teoloģija sadala visus iespējamus rīcības veidus četrās grupās: obligāti ir jāievēro baušļi, jā-apmeklē baznīca u. tml., bet vēl cita rīcība ir ieteikta, jo palielina izredzes tikt paradīzē (Makss Vē-bers runā par šo rīcību), cita – tikai pieļaujama, bet pārējā – aizliegta.
- 61 Kvēkeri (*Society of Friends*) – kristiešu kopiena, radusies 17. gadsimtā Anglijā, no kurienes daudzi tās locekļi politiskās vajāšanas dēļ emigrēja uz Ziemeļameriku. Kopiena joprojām pastāv un sludina vienlīdzību, pacifismu, labdarību u. tml.
- 62 Ietekmīga cilts vadoņa (radžas) dēls Sidhārta (560 – 480 pirms Kristus) kļuva par Budu, t. i., par Apskaidroto.
- 63 Platons Karatajevs ir krievu rakstnieka Ļeva Tolstoja sacerēts «visa krieviskā, labā un noapaļotā iemiesojums». – *Tolstojs Ļ. Karš un miers.* – R., 1980. – 3.–4. sēj. – 443. lpp.
- 64 «Florences vēsture» ir Nikolo Makjavelli (sk. 12. un 59. piezīmi) pēdējais lielais apcerējums, kas sākts 1520. gadā un ar kuru autors rezumē savu politisko un teorētisko darbību. Maksa Vēbera pārstāstītie vārdi attiecas uz Florences sekmīgo cīņu pret pāvestu Gregoru XI no 1375. līdz 1378. gadam. Sk.: *Machiavelli N. Geschichte von Florenz.* – Wien, 1934. – S. 148.
- 65 Atsauce uz Johana Volfanga Gētes traģēdiju «Fausts», no kuras pārstāstītās rindas Jāņa Raiņa latviskajā atdzejojumā skan šādi:
- Jums, labiem bērniem, neesmu par to jauns;
Jel apdomājiet: velns, tas nav vairs jauns!
Tad topiet veci, lai to saprastu!
- Gēte J. V. Fausts. – R., 1972. – 269. lpp.
- 66 Norāde uz Mārtiņu Luteru Vormsas reihstāgā (1521). Sk.: *Solovjovs E. Neuzvarētais ķeceris.* – R., 1988. – 148. lpp. un tālāk.
- 67 Viljama Šekspīra 102. sonets Jura Birzvalka atdzejojumā ir šāds:
- Aug mana mīla, aug, kaut mana liesma dziestam šķietas,
Es mazāk nemīlu, kaut liekas – tieku sīks;
Par mīlu runājot, nav tukšiem vārdiem vietas:

Kas pārāk saslavēts, top mazāk nozīmīgs.
Bij mūsu milai lemts reiz uzplaukt pavasarī,
Un manas dziesmiņas bija maza velte tai;
Tā ziedonpusnaktī dzied lakstīgala arī,
Bet dienu briedumā liek apklust sajūsmai;
Un iemesls nav jau tas, ka tuvā rudens vēsums
Vieš viņā rīmtumu, tā nevētero vairs,
Nē, – meža mūzikā pēc kaismes seko dzēsums,
Kas parasts, liekas rūgts, mūs nevilina kairs.
Es reizēm klusēju kā lakstīgala:
Es negribu kļūt apnicīgs bez gala.

(Literatūra un Māksla. – 1992. – 25. septembris. – 4. lpp.)

MAKSS VĒBERS

ZINĀTNE
KĀ PROFESIJA

Jūs vēlaties, lai es runāju par «zinātni kā profesiju». Savukārt es vēlētos sekot pedantismam, kas vispār ir gaidāms no politekonomijas speciālistiem, un sākumā aplūkot šīs profesijas ārējos nosacījumus – to, kas materiāli nodrošina šo darbu, t. i., to, kādā veidā akadēmiskajā dzīvē iekļaujas tie augstskolu beidzēji, kuri grib nodarboties ar zinātni. Lai izprastu Vācijas īpatnības šajā ziņā, ir mērķtiecīgi salīdzināt tās ar kādu citu zemi – ar Amerikas Savienotajām Valstīm, kurā šī situācija viskrasāk atšķiras no mūsējās.

Pie mums, kā tas jums visiem zināms, jauns cilvēks, kurš par savu profesiju izvēlas zinātni, sāk savu karjeru kā «privātdocents». Šo nosaukumu viņš iegūst pēc pārrunām un pozitīva atzinuma no attiecīgās nozares speciālista, pēc grāmatas publicēšanas un pēc diezgan formāla eksāmena fakultātē, kurā viņš grib strādāt. Ar to viņš iegūst tiesības lasīt lekcijas, par savu darbu neko nesāņemot no universitātes un iztiekot ar to, ko var saņemt no studentiem. Lekciju priekšmetu viņš nosaka pats sava *venia legendi** ietvaros. Turpretī Amerikā pirmais zinātnieka karjeras pakāpiens ir pavisam citāds un tas saucas «assistant»**. Arī pie mums šāds amats ir parādījies lielajos dabaszinātņu institūtos un universitāšu medicīnas fakultātēs, kur asistenti par privātdocentiem parasti kļūst visai vēlu un kļūst nebūt ne visi no viņiem. Tās nozīmē, ka pie mums zinātniskās karjeras priekšnoteikums ir plutokrātija. Ja jaunam zinātniekam nav atbilstošas rocības, tad akadēmiskā dzīve viņam ir ļoti riskanta. Viņam vismaz daži gadi ir jāaizvada, pat nezinot to, vai viņš šeit kādreiz ieņems tādu amatu, kura atalgojums būs pietiekams iztikai. Turpretī ASV zinātnieka karjeru nodrošina birokrātiskā sistēma, kas no paša sākuma kaut pie-

* *Venia legendi* (latīņu val.) – tiesība mācīt augstskolā.

** *Assistant* (angļu val.) – asistents.

ticīgi, vairumā gadījumu atbilstīgi vidēji kvalificēta strādnieka darbam, bet «droši» un noteikti apmaksā jaunā cilvēka darbu. Īstenībā gan bieži gadās tā, ka asistentus Amerikas Savienotajās Valstīs un gluži tāpat pie mums bez kādām ceremonijām atbrīvo no darba, ja viņi neatbilst tam, ko no viņiem gaida, – ja viņi neuzņemas gandrīz vai mājkāpotāja darbu.

Turpretī ar vācu privātdocentu tā nevar izrīkoties. Viņu nevar padzīt no darba, pie kura viņš reiz ir pielaists. Nepretendējot uz ko citu, viņš tomēr cer sagaidīt, ka vairāku gadu darbs dod viņam morālas tiesības uz iejūtīgu attieksmi no universitātes puses. Bieži vien šī attieksme izpaužas tad, kad tiek izšķirts jautājums par jaunu privātdocentu pieņemšanu. Tē parādās nepatīkama dilemma, vai nu atļaut strādāt visiem, kuri ir izpildījuši formālos nosacījumus, vai arī ņemt vērā «pieprasījumu» pēc šā darba, t. i., dot jau esošajiem docentiem monopoltiesības uz to. Šāda izvēle atspoguļo mācību spēku divkāršo noslogojumu, kuru vēlāk iztirzāsim. Visbiežāk tiek izvēlēts otrs ceļš, un tad rodas briesmas, ka attiecīgais profesors, lai cik godīgi viņš veiktu savus pienākumus, tomēr dos priekšroku tieši saviem skolniekiem. Personīgi es esmu noteicis, ka pie manis zinātnisko grādu ieguvušajiem cilvēkiem zinātniskais darbs ir jāuzsāk *kaut kur citur*. Šīs prasības rezultātā vienu no maniem krietnākajiem skolniekiem itin visur noraidīja, jo neviens viņam *neticēja*, ka, lūk, tikai tāda iemesla dēļ viņš nestrādā pie manis.

Otra atšķirība starp Vāciju un Ameriku ir tāda, ka pie mums privātdocents ar lekciju lasīšanu nodarbojas daudz *mazāk*, nekā viņš to vēlētos. Viņam gan ir dotas tiesības lasīt pilnu kursu, bet īstenībā tas būtu nepieredzēts vecāko pasniedzēju interešu aizskārums, tāpēc tikai viņi lasa «lielās» lekcijas, atstājot privātdocentiem blakus tēmas.

Šādas prakses priekšrocība ir tā, ka jaunais cilvēks pat pret viņa gribu ir atbrīvots zinātniskajam darbam.

Pilnīgi pretējs stāvoklis ir ASV, kur tieši jaunākie pasniedzēji ir pārslogoti ar apmaksāto darbu. Palūkosimies, kā ASV studē ģermānistiku: profesors nedēļā nolasa kādas trīs stundas par Gēti un ir brīvs, bet viņa «*assistant*» lepojas ar to, ka, divpadsmit stundas nedēļā drillējot vācu valodu, viņš pagūst kaut ko pastāstīt kaut par Ūlanda¹ mēroga dzejniekiem. Mācību plānus ASV sastāda universitāšu pārvaldes darbinieki, padarot «*assistant*» pilnīgi atkarīgu no šīm instan-cēm tieši tāpat, kā tas notiek arī mūsu institūtos.

Pēdējā laika notikumi vācu universitātēs skaidri parāda mūsu zinātniskās dzīves amerikanizāciju. Lielie dabaszinātņu institūti ir kļuvuši par valsts kapitālisma uzņēmumiem un nevar tikt pārvaldīti, tajos neieguldot lielus līdzekļus. Kā jau katrā kapitālistiskajā uzņēmumā, arī tur «strādnieks ir šķirts no ražošanas līdzekļiem». Strādniekam – mūsu institūtu asistentam – nav nekādas noteikšanas par valsts izsniegtajiem darbarīkiem; viņš ir atkarīgs no institūta direktora (kurš runā par «savu» institūtu bez kāda ļauna nolūka – un arī attiecīgi rīkojas) gluži kā kurš katrs fabrikas kalpotājs un savā proletāriskajā dzīvē apdraudēts kā amerikāņu universitāšu «*assistant*».

Vācu universitātes ļoti svarīgos aspektos amerikanizējas tāpat kā visa mūsu dzīve. Esmu pārliecināts, ka amerikanizēsies arī tās zinātņu nozares, tai skaitā manējā, kurās vēl joprojām «darbarīki», proti, bibliotēka, lielā mērā pieder zinātniekam, līdzīgi kā darbarīki piederēja sendienu amatniekam. Arī te pārmaiņas jau notiek pilnā sparā.

Nav jāšaubās par kapitālistiski birokrātiskā uzņēmuma tehniskajām priekšrocībām, kaut šā uzņēmuma «gars» ir pavisam citāds nekā vecajās vācu universitātēs. Grūti aptvert bezdibeni starp «universitāt-

uzņēmuma» šefu un vecā stila profesoru. Atšķirības, kas attiecas uz viņu abu iekšējo satvaru, es tagad neiztirzāšu. Vecā universitāšu *satversme* gan iekšēji, gan ārēji ir kļuvusi par fikciju. Taču jaunajā situācijā pārmantots un pat pastiprināts ir viens akadēmiskās *karjeras* moments, ka privātdocenta (asistenta) pārtapšanu par ordinētu mācībspēku vai institūta amatpersonu nosaka *laimes spēle*. Zināms, ka te valda ne tikai sagādīšanās, tomēr nejaušību ietekme ir pārlieku liela. Es nevaru nosaukt vēl kādu karjeru, kur gadījumam būtu lielāka loma. Es drīkstu tā izteikties arī tāpēc, ka man pašam ir jāpateicas pilnīgai nejaušībai par to, ka mani jaunībā uzaicināja par profesoru, kaut gan šo darbu, bez šaubām, toreiz labāk izpildītu mani vecākie kolēģi². Minētā gadījuma dēļ daudz jūtīgāk uztvēru tos nepelnītos likteņus, kuri tikai sagādīšanās dēļ piemeklēja un vēl joprojām piemeklē cilvēkus un par spīti viņu spējām lektora darbā neļauj iegūt viņiem pienācīgu vietu.

To, ka priekšplānā izvirzās laimes spēle, nevis darba mīlestība un spējas, nevar izskaidrot ar atgādinājumu tikai par cilvēciskajām vajībām, kuras šeit izpaužas gluži tāpat kā katrā citā lietā. Būtu nepareizi uzkraut personālo atbildību fakultāšu un ministriju darbiniekiem par to, ka universitātēs priekšplānā izvirzās daudzas viduvējības. Tās izriet no cilvēku kopdarbības likumiem, sākot ar tiem likumiem, kuri apraksta attiecības starp dažādām institūcijām, šeit – starp fakultātēm un ministriju. Palūkosimies uz to, kā jau daudzus gadsimtus tiek ievēlēti Romas pāvesti. Tās ir svarīgs un labi izpētīts personāla atlases piemērs. Tikai retu reizi tajās uzvar par favorītu dēvētais kardināls un, kā likums, par uzvarētāju kļūst otrais vai trešais pretendents. Līdzīgi risinās Amerikas Savienoto Valstu prezidenta vēlēšanas: «pirmais» uzvar tikai izņēmuma gadījumos, bet parasti jau partiju

konventi tālākai priekšvēlēšanu cīņai izvirza «otros» un «trešos» vīrus. Amerikāņi priekšvēlēšanu gaitas aprakstam ir izstrādājuši socioloģiskas kategorijas, un būtu ļoti interesanti izpētīt kolektīvās gribas veidošanās likumsakarības abos vēlēšanu gadījumos. To mēs nedarīsim. Bet pieminētie likumi attiecas arī uz augstskolu pārvaldes orgāniem, tāpēc nebūtu jābrīnās par to, cik bieži šie orgāni pieņem kļūdainus lēmumus, bet gan par to, ka par spīti visam *pareizo* izvēļu skaits tomēr ir samērā liels. Vien tajās zemēs, kur valda vai nu parlamentāri, vai – kā līdz šim pie mums – monarhi (abi šie režīmi darbojas gluži līdzīgi) un tagad vēl arī revolucionāri, ar saviem *polītiskiem* motīviem, mēs varam būt pilnīgi droši, ka iespējas izvirzīties paliek tikai tipiskām viduvējībām un karjeristiem.

Neviens universitātes pasniedzējs nevēlas atcerēties procedūru, kā notika viņa izvirzīšana šim darbam, jo reti kad tas notika pieņemamā veidā. Un tomēr es atļaušos teikt, ka nevienā no daudziem šādiem man zināmajiem gadījumiem netrūka labas *gribas* un tīri lietišķa pamatojuma.

Tālāk jāpaskaidro, ka akadēmisko karjeru veidošanā laimes spēlei tik liela loma ir ne vien to likumību dēļ, kuras nosaka kolektīvās gribas izpausmes personāla izvēles procedūrās. Ikviens jauns cilvēks, kurš jūtas aicināts zinātnieka darbam, lai ir skaidrībā par to, kāds dabīgs uzdevums viņu gaida. Viņam jābūt ne tikai kvalificētam zinātniekam, bet arī skolotājam. Un abi šie nosacījumi ir spēkā pavisam reti. Vieni ir spīdoši zinātnieki un pavisam slikti skolotāji – atcerēsimies, kā savus pasniedzēja pienākumus veica tādi vīri kā Helmholcs vai Ranke³, kuri nav nekādi izņēmumi. Tagad lietas ir iegrozijušās tā, ka mūsu universitātes, sākot ar mazajām universitātēm, izsmiekla vērtā veidā konkurē vien ar otru attiecībā uz studentu skaitu. Univer-

sitāšu uzraugi rīko svinības par godu tūkstošajam studentam un lāpu gājienus – par godu divtūkstošajam. Viņu ieinteresētību mācību maksas ievākšanā – un tas nu ir skaļi jāpasaka – apmierina pasniedzēju pievēršanās dažādām pievilcīgām tēmām, lai pilna auditorija kļūtu par skaitļos izteiktu pasniedzēja sekmju pierādījumu, turpretī viņa zinātnieka kvalifikācijai netiek pievērsta uzmanība un zaļo iesācēju gadījumā (kas labi saprotams) tā bieži tiek vien tiek apšaubīta. Turpmākais izriet no tās hipnotiskās iedarbības, ko rada pilna zāle. Ja par kādu docentu saka, ka viņš ir slikts pasniedzējs, tad tas ir nāves spriedums viņa akadēmiskajai karjerai, lai arī viņš būtu labākais zinātnieks pasaulē. Un to, vai viņš ir labs vai slikts pasniedzējs, nosaka pēc tā, cik bieži studentu kungi pagodina viņa nodarbības ar savu klātbūtni. Bet studentu pieplūdumu kāda pasniedzēja nodarbībās dažādas atšķirības – temperaments, balss tonis – ietekmē pārlietu lielā mērā. Mani vērojumi un bezkaislīgas pārdomas liek man aizvien mazāk uzticēties nodarbībām ar lielu klausītāju skaitu, lai cik nenovēršamas tādas nodarbības arī būtu. Lai demokrātija ir tur, kur tai pienākas būt. Lai nepaliek noklusēts tas, ka zināšanu ieguve saskaņā ar vācu universitāšu tradīcijām ir *gara aristokrātijas* nodarbošanās. Bet, no otras puses, zinātniskās problēmas ir jāprot pasniegt tā, lai tās saprastu neskolota, toties uztvert spējīga «galva», un tas mums ir izšķirošais un ir pats grūtākais pedagoģiskais uzdevums. Saprotams, ka par šāda uzdevuma izpildi neko neliecina pilna auditorija. Bet tieši māksla tikt galā ar šo uzdevumu – un te jau mēs pievēršamies lekcijas pamattēmai – izpaužas sevišķa personības apdāvinātība, kas nepavisam nav atkarīga no cilvēka zinātniskajām spējām. Atšķirībā no Francijas, vācu zinātnē nav «nemirstīgo» institūta⁴, tāpēc mūsu universitāšu tradīcijas prasa apvienot pētniecību un pedagoģiju. Tas ir

pavisam nejaušs gadījums, ja ar abām šīm spējām ir apveltīts viens cilvēks.

Tātad akadēmiskā dzīve ir neapvaldīta laimes spēle. Uz jaunā zinātnieka jautājumiem par izredzēm iegūt pasniedzēja vietu tiek dotas gluži neciešamas atbildes. Ebrejam, protams, atsaka *lasciate ogni speranza*^{*5}. Tomēr arī jebkuram citam vispirms ir jājautā savai sirdsapziņai, vai viņš spēs izturēt, vai viņu nesabojās tas, ka gadu no gada viņam garām paies viena viduvējība pēc otras. It kā pašsaprotama atbilde ir tāda, ka cilvēks taču dzīvo vienīgi savam darbam un aicinājumam, tomēr es zinu ļoti maz tādu, kuri tādā veidā netiktu iekšēji sagandēti.

Šķiet, ka tik daudz bija jāpasaka par zinātnieka profesijas ārējiem nosacījumiem.

Jūs jau nu gribējāt no manis dzirdēt par kaut ko citu – par paša cilvēka iekšējo aicinājumu uz zinātni. Cilvēka attieksmi pret zinātnieka profesiju mūsu dienās nosaka pirmām kārtām zinātnes dalīšanās specialitātēs. Agrāk šis process nebija pazīstams, bet nu turpināsies arī nākotnē. Tas nebūt nav ārējs apstāklis, nē, tā ir iekšēja nepieciešamība, kas ļauj cilvēkam būt drošam par sava zinātniskā sasnieguma pilnvērtību tikai tādā gadījumā, ja viņš ir strādājis stingri noteiktā specialitātē. Dažādu zinātņu robežapgabalos radītie darbi, kādi socioloģijā, piemēram, ir pilnīgi nepieciešami arvien no jauna, tiek pasniegti līdz ar skumju nopūtu: droši vien, ka darbs ir ļoti nepilnvērtīgs, tomēr tas varētu palīdzēt citas nozares speciālistam *izvirzīt jautājumus*, kuri viņam pašam, darbojoties tikai savā jomā, ne vienmēr ienāktu prātā. Tikai stingra specializēšanās ļauj zinātnes darbi-

niekam kaut reizi mūžā radīt kaut ko ilgstoši nozīmīgu. Skaidrs un izsmeļošs zinātnes sasniegums šodien ir iespējams tikai vienā disciplīnā. Lai paliek tālu no zinātnes tāds cilvēks, kurš nav spējīgs reizi pa visām reizēm uzlikt sev klapas uz acīm un ļauties pārliecībai, ka viņa dvēseles glābiņš ir, lūk, šajā rokraksta vietā pareizi izteikts domu gājiens. Tāds cilvēks nekad netiks līdz «pārdzīvojumam» zinātnē. Bez šā īpatnējā un visu malā stāvētāju izsmietā skurbuma un kaislības (it kā «gadu tūkstošiem bija jāpauet, līdz tu nāci pasaulē, un nākamie gadu tūkstoši klusējot gaidīs» uz tavu domu gājiena rezultātu)⁶ nav iespējams nodarboties ar zinātni un vajag pievērsties kaut kam citam. Cilvēka acīs nevar būt vērtības nekam tādām, kas tapis bez *kaislības*.

Tomēr fakts ir tāds, ka pat ar tik lielu kaislību, cik vien patiesa un dziļa tā vispār varētu būt, mēs varam ilgi jo ilgi palikt bez rezultāta. Droši vien kaislība ir tikai priekšnoteikums galvenajam – iedvesmai. Tagad jaunieši bieži uzskata, ka zinātne ir kļuvusi par matemātisku uzdevumu krājumu un ka šo uzdevumu risinājumus iegūst laboratorijās un statistisko ziņu krātuvēs gluži tāpat kā fabrikā – ar vēsu prātu un pilnīgi bez «dvēseles». Te gan jāpiezīmē, ka šādos gadījumos cilvēkiem trūkst skaidrības gan par fabriku, gan par laboratoriju, jo arī abās šajās vietās kaut kam – kaut kam pareizam – *ir jāienāk prātā*, lai iegūtu kaut jel kādu rezultātu. Tam nepietiek ar cilvēka vēlēšanos, un to nevar panākt ne ar kādu rēķināšanu, lai gan arī tā ir rezultāta nepieciešamais priekšnoteikums. Neviens sociologs, piemēram, nevar žēloties par to, ka viņam pat cienījamā vecumā nākas mēnešiem ilgi to vien darīt, kā galvā veikt desmitiem tūkstošu triviālu aritmētisku darbību. Nav iespējams šīs darbības nesodīti pāradresēt mehāniskiem palīgspēkiem, ja grib kaut ko sasniegt, jo tad rezultāts var izrādīties pārāk niecīgs. Bet pat tāds rezultāts nebūs iespējams, pirms cilvēkam

rēķināšanas gaitā «neiešausies prātā» noteikts veicamo aprēķinu virziens un izrēķināto sakarību interpretācija. Tikai no lielā darbā sagatavotas augšnes var rasties – un zināms, ka ne vienmēr, – kāda ideja. Diletanta izvirzītās idejas zinātniskā nozīme var būt līdzvērtīga speciālista devumam un pat pārspēt to. Tieši diletantiem mēs esam pateicīgi par daudzām vispārpieņemtām problēmu nostādnēm un atklājumiem. Diletants no speciālista atšķiras (Helmholcs šo atšķirību formulēja, raksturojot Maieru⁷) tikai ar to, ka diletantam nav nostiprinātas darba metodes, tāpēc viņš nevar kontrolēt un nodrošināt savas idejas izmantojamību visur tur, kur tas pienāktos.

Ideja nevar aizvietot darbu, bet arī ar darbu, tāpat kā ar kaislību, nevar ne aizvietot, ne izdabūt ideju. Te viss ir pirmām kārtām un viss *kopā* nosaka ideju. Bet tā tomēr nāk pati savā, nevis mūsu noteiktajā laikā. Tā patiešām ir, ka vērtīgākie atklājumi rodas, gulot uz dīvāna un kūpinot cigareti (tā stāsta Īrings⁸) vai pastaigājoties pa lēzeni augšupejošu ielu (lūk, ar kādu dabaszinātnieka pamatīgumu liecina Helmholcs), vai vēl kādā līdzīgā veidā, bet noteikti tad, kad tos nemaz negaida un nelauza galvu pie rakstāmgalda. Bet ir tikpat droši, ka nekad nekas neienāks prātā cilvēkam, kurš iepriekš nav lauzījis galvu pie rakstāmgalda un kaismīgi dzinies pēc atbildēm. Zinātnes darbiniekam vienmēr ir jārēķinās ar šo laimes spēli, kas raksturo viņa darbu: ideja var atnākt un var neatnākt. Cilvēks var būt pats priekšzīmīgākais darbinieks un tomēr neiegūt nevienu vērtīgu ideju. Bet ļoti maldās tie, kuri uzskata, ka tā tas ir tikai zinātnē, un kantorī lietas tiek kārtotas citādi nekā laboratorijā.

Tirgotājs vai lielrūpnieks bez «komersanta ķēriena», bez idejas – bez ģeniālas idejas – visu mūžu var būt labs ierēdnis un izpildītājs, bet nekad un nekāda organizatoriska jaunieveduma autors. Par spīti

zinātnieka iedomūbai, viņa darbā nebūt nav vairāk vietas iedvesmai kā praktiskās dzīves jautājumu kārtošanā modernā uzņēmēja izpildījumā. Bet – no otras puses – iedvesmas šeit nav mazāk kā mākslā. Tikai bērni var domāt, ka matemātiķis izrēķina savā zinātnē nozīmīgos rezultātus ar lineāla vai kādas rēķināšanas mašīnas palīdzību, sēdēdams pie rakstāmgalda. Protams, ka Veierštrāsa⁹ matemātiskās fantāzijas jēga un rezultāti kvalitatīvi ir citādi nekā kādam māksliniekam, bet psiholoģiskajā aspektā tur tomēr nav nekādu atšķirību – abos gadījumos noteicošais ir skurbums (vai «mānija», kā teiktu Platons) un iedvesma.

Mums nezināmais liktenis, kā arī dotības nosaka to, kuru piemeklēs zinātniska iedvesma. Arī šī neapstrīdamā patiesība pamato īpaši jaunatnes vidū populāro došanos kalpot diviem dieviem, par kuru kulta vietām nu ir kļuvis vai katrs ielu stūris un laikraksts. Šie dievi saucas «personība» un «pārdzīvojums». Šie dievi esot kā asinsradinieki, jo valda uzskats, ka «pārdzīvojums» rada «personību» un pats ir tās neatņemama sastāvdaļa. Centieni «pārdzīvot» kaut ko «personībai» piedienīgu gan var beigties bez kāda rezultāta, bet tas taču netraucē uzvesties līdzīgi tiem, kuri šādu dāvanu būtu saņēmuši. Senāk vācu valodā tāda tipa «pārdzīvojumu» sauca par «jušanu» (*sensation*), un esmu pārliecināts, ka arī «personībai» minētajā nozīmē mūsu valodā var atrast kādu trāpīgāku vārdu.

Godātie klātesošie! «Personība» zinātnē ir kalpošana *tikai un vienīgi lietai*. Tā gan nav nekāda specifiska zinātnes pazīme. Vai mēs varam nosaukt kādu lielu mākslinieku, kurš būtu nodarbojies vēl ar kaut ko bez kalpošanas mākslai? Pat Gētes mēroga personībai atriebas tas, ka viņš gribēja arī savu «dzīvi» pārvērst par mākslas darbu. Par to gan man var nepie krist, un noteikti vispirms bija jābūt Gētem,

lai varētu sev atļauties kaut ko tādu, citiem nerasniedzamu, bet arī viņam, kā visiem reizi pa tūkstoš gadiem nākošiem ģēnijiem, par to nācās norēķināties. Gluži tas pats attiecas uz politiku, par ko tagad nerunāsim. Par personību zinātnē nekādi nevar uzskatīt to, kurš kā impresārijs uz skatuves pamatot savu kalpošanu lietai ar stāstiem par saviem pārdzīvojumiem. Viņš vaicā, vai tad citādi maz būtu iespējams pierādīt, ka viņš nav tikai «speciālists» un ka tieši viņš ir pateicis kaut ko «jaunu» pēc formas vai pēc saturā. Šāda šausmīgā tagad ir masveidīga parādība, kas piemeklē ikvienu, kurš tā vaicā, nevis ar savu palāvību un kalpošanu lietai sasniedz to augstumu un godu, kas šai lietai pienākas. Mākslinieku dzīvē notiek gluži tāpat.

Saskatot zinātnes un mākslas kopīgos priekšnoteikumus, norādīsim arī principiālo atšķirību starp tiem. Proti, zinātniskais darbs paredz *progresu*. Mākslā nekā tam līdzīga nav, un nav tiesa, ka jaunie tehniskie paņēmieni vai perspektīvas likumu pārvaldīšana jaunākos laikos padara mākslas darbus tīri mākslinieciskā nozīmē vērtīgākus par senākiem mākslas darbiem, kuru radīšanas laikos šādu līdzekļu un zināšanu vēl nebija, ja vien tie formas un materiāla ziņā attēlo savu priekšmetu kā mākslas darbi. «Piepildījumu» sasniedzis mākslas darbs nav pārspējams un tas nenoveco. Protams, ka ikvienam cilvēkam par vienu mākslas darbu var būt savs vērtējums, bet dažādus mākslas darbus nevar salīdzināt un teikt, ka viens no viņiem ir pārspējis otru. Turpretī katrs no mums, kurš strādā zinātnē, rēķinās ar to, ka pēc 10, 20 vai 50 gadiem mūsu darba rezultāti būs novecojuši¹⁰. Zinātnieka darba liktenis un *jēga*, kas atšķir zinātnieka darbu no visiem pārējiem salīdzināmiem kultūras novadiem, ir tieši tas, ka katrs zinātnes «sasniegums» nozīmē jaunus «jautājumus» un pats sagatavo sevis pārspēšanu un savu novecošanu. Tās ir jāsaprot katram,

kurš grib kalpot zinātnei. Konkrētā zinātniskā darba nozīme gan var saglabāties kā estētiskās baudas avots vai mācību procesā noderīgs materiāls. Bet, es atkārtoju vēlreiz, mūsu zinātnisko darbu pārspēšana ir ne tikai mūsu liktenis, tā ir mūsu mērķis. Mēs pat nevarētu strādāt, ja nebūtu cerību, ka cits ies tālāk par mums. Principā šāds progress ir vērsts uz bezgalību, un te nu mēs varam formulēt jautājumu par zinātnes *jēgu*. Nemaz nav tik pašsaprotami, ka tam, kas pakļauts šādai likumībai, ir kāda iekšēja jēga un nozīme. Kā var nodarboties ar kaut ko tādu, kam nav un nevar būt beigu?

Jā, protams, ka tādējādi ir sasniedzami dažādi praktiski jeb – plašāk – tehniski mērķi. Savu praktisko darbību mēs varam orientēt uz mērķiem, kuru sasniegšanas līdzekļus mūsu rokās ieliek zinātnes atklājumi. Labi. Taču tas kaut ko nozīmē praktiķiem. Kāda tad ir zinātņu cilvēka attieksme pret savu profesiju, ja vien viņš vispār grib pamatot savu izvēli? Viņš teiks, ka nodarbojas ar zinātni zinātnes dēļ, nevis tāpēc, ka līdz ar zinātnes attīstību kādi citi cilvēki gūs komerciālus vai tehniskus panākumus, varēs labāk paēst un apģērbties, dzīvot labāk apgaismotās telpās un prātīs sekmīgāk pārvaldīt. Kādu jēgu zinātnieks saskata savos novecošanai nolemtajos veikumos, kuru bezgalīgās rindas papildināšanai viņš velta pats sevi? Šajā sakarībā ir jāizsaka daži citi vispārīga rakstura apsvērumi.

Zinātnes progress ir pati svarīgākā sastāvdaļa jau daudzus gadsimtus ritošajā intelektualizācijas procesā, pret kuru ir izveidojusies ārkārtīgi negatīva nostādne.

Vispirms noskaidrosim, kas ir zinātnes un no tās atvasinātās tehnikas veiktā intelektuālā racionalizācija. Vai tagad mēs, kuri esam sapulcējušies šajā zālē, varam uzskatīt, ka pārzinām savas dzīves nosacījumus labāk par kādu indiāni vai hotentotu attiecībā uz viņa dzīves

nosacījumiem? Nez vai tā ir. Tām, kurš brauc ar tramvaju un nav fiziskas nozares speciālists, nav ne jausmas, kāpēc šis transporta līdzeklis kustas. Lai varētu «rēķināties» ar tramvaju un attiecīgi pakārtot savu uzvedību, nemaz nav jāzina tramvaja uzbūve un darbības mehānisms. Mežonis par saviem darba rīkiem zina daudz ko vairāk.

Mēs visi lietojam naudu, tomēr uzdrošināšos apgalvot, ka šajā zālē sēdošajiem politekonomijas speciālistiem būs katram sava atbilde uz jautājumu, kas ir nauda, kāpēc par to var kaut ko nopirkt un dažkārt nopirkt daudz, bet dažkārt – maz. Mežonis gan zina, kādā veidā un ar kādu rīku palīdzību viņš tiek pie savas dienišķās iztikas. Tāpat intelektualizācijas un racionalizācijas process nenožīmē to, ka progresētu vispārējā dzīves apstākļu pārzināšana. Šis progress nožīmē tādas zināšanas vai ticību par tādu zināšanu eksistenci, ka atliek *tikai gribēt*, lai varētu to visu uzzināt, jo mūsu dzīvē nav vietas nekādiem noslēpumiem un principiāli neapreķināmiem spēkiem, visas lietas principā ir *pārvaldāmas*. Tas nožīmē, ka pasaule ir atburta. Nevienam vairs nav kā mežonim jāķeras pie maģiskiem līdzekļiem, kuri ļauj savaldīt vai pielabināt garus. Šāds pavērsiens, lūk, ir intelektualizācijas būtība.

Vai Rietumu kultūrā tūkstošiem gadus ritošajam pasaules atburšanas procesam – šim «progresam», kurā zinātne ir būtiska sastāvdaļa un virzītājspēks – var atrast kādu jēgu vēl bez tīri praktisko un tehnisko mērķu sasniegšanas? Šis jautājums ļoti asā un īpatnējā veidā ir uzdots Ļeva Tolstoja darbos. Proti, Ļevs Tolstojš mēģina atbildēt uz jautājumu, vai *nāve* ir vai nav jēgpilns notikums. Un viņa atbilde attiecībā uz kultūras pārņemtu cilvēku ir noliedzoša, jo šāda dzīve ir vērsta uz «progresu», uz bezgalīgo un, atbilstoši savām iekšējām no-
teiksmēm, tā nedrīkst ietvert sevī beigas. Nevienš mirušais nevar at-

rasties vienā līmenī ar bezgalīgo. Bībeles Ābrams un arī kāds agrāko laiku zemnieks nomira «lielā vecumā, pēc nodzīvotas dzīves»*, jo viņš dzīvoja organiskā laika lokā, jo viņa dzīves novakarē viņam vairs nebija palikušas neatminētas mīklas, kuras viņš gribētu atminēt un kuru dēļ viņš nevarētu teikt «pietiek». Toties kultūras cilvēku, kura mūžu apņem civilizācijas bagātināšanās ar aizvien jaunām domām, zināšanām un problēmām, dzīve gan var nogurdināt, bet nevar piesātināt. Viņš spēj satvert tikai niecīgu daļiņu no tā, ko aizvien no jauna dzemdina gara dzīve, un pat šī daļiņa vienmēr ir tikai kaut kāds uzmetums, nevis galīgs rezultāts, tāpēc nāve šim cilvēkam ir bezjēdzīgs notikums. Un bezjēdzīga nāve uzspiež bezjēdzīguma zīmogu arī kultūras dzīves progresa ritumam. Šis ir vadmotīvs pārdomām, kas piepilda Tolstoja vēlinos romānus.

Ko tur vēl varētu piebilst? Vai «progresam» pašam par sevi ir ārpus tehnikas fiksējama jēga, kuras dēļ kalpošana šim progresam var tapt par jēgpilnu profesiju? Šis jautājums ir jāprecizē. Runa vairs nav tikai par zinātnes atbilstību profesijas kritērijiem (citiem vārdiem sakot, par to, ko zinātne kā profesija nozīmē tiem, kuri ar to nodarbojas), bet gan par *zinātnes uzdevumu* cilvēces kopējā gaitā un par zinātnes vērtību.

Šajā ziņā nepārvarams ir bezdibenis starp pagātni un tagadni. Atsauksim atmiņā Platona «Politikas» septītās grāmatas iesākumu, Platona «alu»¹¹: tajā atrodas važās iekalti cilvēki, kuri var lūkoties vien uz alas pretējo sienu, bet aiz viņu mugurām atrodas viņiem nekādi neieraugāms gaismas avots. Tāpēc viņi redz tikai ēnu spēli, alas sienas un mēģina izdibināt šīs spēles būtību. Bet tad vienam no viņiem

* 1. Moz. 25:8.

izdodas nomest važas un ieraudzīt – sauli. Viņš ir apžilbis un stostās, tāpēc citi viņu uzskata par jukušu. Bet ar laiku viņš kļūst spējīgs raudzīties gaismā. Līdz ar to viņa pienākums ir atgriezties alā un izvest no tās savus biedrus. Šis cilvēks ir filozofs, bet saule ir zinātnes patiesība, jo vienīgi zinātne, atmetot māņus un ēnas, uztver īsto esamību.

Bet kurš šodien par zinātni teiks kaut ko tādu? Šodien, it īpaši jauniešu vidū, ir izplatīts absolūti pretējs viedoklis, proti, ka zinātne mērc savu aizpasaulīgo abstrakciju izkaltušos pirkstus īstās dzīves sulās, bet nespēj tur nekā satvert. Un īstā realitāte pulsē tieši tur – uz sienas, kur Platons atzina tikai ēnu spēli. Kā notika tāds apvērsums? Platona kaislā jūsmība attiecībā uz politiku ir izskaidrojama ar to, ka tolaik pirmo reizi aptvēra, ko nozīmē viens no dižākajiem zinātniskās izziņas līdzekļiem – *jēdziens*. To ar saviem jautājumiem atklāja jau Sokrāts, un ne tikai viņš. Arī Indijā mēs varam konstatēt Aristoteļa loģikas korelātu, taču jēdziens tur paliek bez refleksijas. Tikai Grieķijā tika apgūts tāds līdzeklis, kas katru iespiež kā skrūvspilēs un ne laiž vaļā ātrāk, pirms nav noskaidrots: vai nu es nezinu to un to, vai arī tas un tas ir mūžīgā patiesība, kas tāda arī paliks, lai ko pasāktu akli jautiņi. Tò, lūk, pārdzīvoja Sokrāta skolnieki. No šā atklājuma viņi secināja, ka pareizais jēdziens atklāj skaistā, labā, gribas un dvēseles būtību, dodot iespēju pašiem zināt un citiem mācīt to, kā ir jādzīvo cilvēkiem. Pirmām kārtām tas attiecās uz pilsoni, jo hellēņu domāšana bija caurcaurēm politizēta. Viņu politikas dēļ viņiem bija vajadzīga zinātne.

Līdzās šim hellēņu gara atklājumam otru zinātniskā darba līdzekli radīja Renesanse. Tas bija zinātniskais eksperiments, t. i., pilnīgi pārvaldītas pieredzes līdzeklis, bez kuras šodien nebūtu iespējama empīriskā zinātne. Eksperimentēts tika arī pirms tam (psihofizioloģiskus

eksperimentus veica jogi Indijā, hellēņi izmantoja matemātiku kara vajadzībām, viduslaikos attīstījās kalnrūpniecība). Tomēr eksperiments kā pētniecības princips ir Renesanses sasniegums.

Ceļu šim jaunievedumam izlauza dižie mākslas reformatori – Leonardo da Vinči¹² un viņa kolēģi, starp kuriem kā pirmie ir piemināmi mūziķi, kas 16. gadsimtā nodarbojās ar toņkārtu pētījumiem. Ar Galileo Galileja¹³ palīdzību eksperimenti no mākslas pārceļoja uz zinātņi, ar Frensisa Bēkona¹⁴ palīdzību – uz teoriju. No turienes eksperimentu pārņēma eksaktās zinātnes Eiropas universitātēs, vispirms Itālijā un Nīderlandē.

Ko nozīmēja zinātne cilvēkiem Jauno laiku sākumā? Leonardo stila mākslinieki un eksperimentētāji glezniecībā un mūzikā uzskatīja zinātņi par ceļu uz *īsto* mākslu un – ar to pašu – pie mātes *dabas*. Māksla tika ierindota starp citām zinātnēm, mākslinieks pēc viņa sociālās lomas un dzīves jēgas tika pielīdzināts doktoram. Lepnumu par šo stāvokli parāda, piemēram, tas, kā Leonardo izklāsta savu mācību par gleznošanu. Bet šodien? Prātula, ka «zinātne ir ceļš pie dabas» jaunatnei skan kā zaimi. Tieši otrādi! Esot jātiek vaļā no zinātniskā intelektuālisma, lai atgrieztos pie paša īstās dabas un līdz ar to vispār pie dabas. Un tad vēl ceļš uz mākslu? Par to nav vērts pat runāt, toties ir jāatgādina, ka eksakto zinātņu rašanās laikā no zinātnes tika gaidīts daudz vairāk. Pieminot Jana Svammerdama¹⁵ pretenzijas («parādot uts anatomiju, es jums atklāšu Dieva providenci») kļūst skaidrs, ka protestantisma un puritānisma netieši ietekmētā zinātniskā darba uzdevums bija atrast ceļu pie Dieva. Piētiskā teoloģija, pirmām kārtām Špenera personā,¹⁶ apstiprināja, ka nepietiek ar filozofiskām spekulācijām un dedukciju, ka Dievu nevar atrast, ejot pa viduslaikos aizsāktu ceļu. Dievs paliek apslēpts, viņa ceļi nav mūsu ceļi, viņa domas

nav mūsu domas. Bet tomēr pastāvēja cerība dievišķo nodomu pēdas pasaulē atklāt ar eksakto zinātņu palīdzību, fiziski uztverot Dieva darinājumus. Kurš gan cits, izņemot dažus lielos bērnus, kādus tieši dabas zinātnieku vidū vēl var sastapt, tic, ka astronomijas, bioloģijas, fizikas vai ķīmijas atklājumi kaut ko vēstīs par pasaules *jēgu* vai vismaz par to, kā tuvojies šai jēgai, ja tā vispār pastāv? Tomēr tieši tas, ar ko viņi nodarbojas, pašā saknē iznīdē pārliecību, *ka* vispār būtu pasaules jēga vai kaut kas tai līdzīgs. Un tā tad – kā gan zinātne var palikt kā «ceļš pie Dieva», ja zinātne ir tāds spēks, ko raksturo atsvešinātība no Dieva? Par to, ka zinātne ir tieši tāda, nešaubās arī tie, kuriem šāda zinātne nav pieņemama.

Atbrīvošanās no zinātnes racionālisma un intelektuālisma ir pamatnosacījums dzīvei savienībā ar dievišķo. Tāda atbrīvošanās ir kļuvusi par paroli, kas atšķir reliģiski noskaņotos vai reliģiozus pārdzīvojumus alkstošos jauniešus. Tas attiecas ne tikai uz reliģioziem pārdzīvojumiem, bet uz pārdzīvojumiem vispār. Jābrīnās tikai par to, kādā veidā viņi to dara, aktualizējot apziņā un kā zem mikroskopa pētot tieši tos iracionālā slāņus, ar kuriem racionālismam līdz šim nav bijusi darīšana. Tādā kārtā uzplaukst moderna iracionālā intelektuālisma romantika. Ejot pa šādu ceļu, gājēji sasniedz tieši pretēju mērķi iecerētajam. Un visbeidzot par tiem, kuru ceļa mērķis sakņojas tai naivajā optimismā, ka zinātnes pamatotā tehnika ļauj pārvaldīt dzīvi un tāpēc paver iespēju laimei. Es atļaušos atkārtot Nīčses izaicinošos vārdus, ka tie ir «pēdējie ļaudis», kuri sakās esam atraduši laimi¹⁷. Bet kurš tad tā dara vēl bez nedaudzajiem lielajiem bērniem katedrās un laikrakstu redakcijās?

116 Palūkosimies vēlreiz, kas paliek pāri no zinātnes kā profesijas jēgas tagad, kad zudušas visas agrākās ilūzijas, ka zinātne būtu ceļš uz

īsto esamību vai īsto mākslu, ceļš pie dabas, pie Dieva un uz laimi. Visvienkāršāko atbildi piedāvā Ļevs Tolstojs: nekādas jēgas zinātnei nav, jo zinātne neatbild uz visbūtiskākajiem jautājumiem «ko darīt?» un «kā dzīvot?» Nav apstrīdama atbilžu neesamība, tomēr ir iespējams jautāt, ko šī «neesamība» nozīmē un vai kaut kādu atbildi tomēr neiegūs tas, kurš citādi – pareizāk – formulēs jautājumus.

Šodien runā par zinātni, kurai nav vajadzīgi nekādi priekšnoteikumi. Vai tāda zinātne ir iespējama? Atbilde ir atkarīga no izpratnes par šiem «priekšnoteikumiem». Katra zinātniskā darba priekšnoteikums ir tā atbilstība loģikas un metodikas likumiem, kuri vispār padara iespējamu mūsu orientēšanos pasaulē. Tādi priekšnoteikumi visai maz saskaras ar mūsu patlaban iztīrītajām problēmām. Bet vēl ir spēkā tāda prasība, lai zinātniskā darba rezultāts būtu *svarīgs* no zināšanu vērtīguma viedokļa, un tā ir visa mūsu problēma. Proti, šo nosacījumu nevar pierādīt ar tiem līdzekļiem, uz kuriem balstās zinātne. Šis nosacījums pieļauj tikai *norādi* uz savu galīgo jēgu, kuru pēc tam var pieņemt vai noraidīt atkarībā no mūsu pašu dzīves pozīcijas.

Zinātniskā darba saistība ar tā priekšnoteikumiem ir ļoti dažāda atkarībā no zinātņu nozares struktūras. Dabaszinātnieki (fiziķi, ķīmiķi, astronomi u. tml.) savu zinātņu robežās konstruēto norišu vispārīgāko likumu vērtību pieņem kā pašu par sevi saprotamu, rēķinoties ne vien ar tehniskiem panākumiem, kurus nodrošina šie likumi, bet arī ar savas «profesijas aicinājumu» atklāt šos likumus. Šis priekšnoteikums vairs nav pierādāms. Tāpat nav iespējams atbildēt uz jautājumiem, vai viņu aprakstītā pasaule ir savas pastāvēšanas cienīga – vai tai ir jēga, un vai ir jēga dzīvot šādā pasaulē. Viņi ignorē šos jautājumus.

Palūkosimies uz tik zinātniski piesātinātu prakses veidu kā modernā medicīna. Medicīniskā darba vispārējais priekšnoteikums ir gauži vienkāršs – jebkurā gadījumā pēc iespējas ilgāk saglabāt dzīvību un pēc iespējas vairāk novērst ciešanas, bet tas nebūt nav pašsaprotami. Ārsts uztur pie dzīvības neārstējami slimu cilvēku, sacīsim, kādu nožēlojamu vājprāti arī tad, ja šis cilvēks lūdz nāvi un ja šā cilvēka piederīgie skaļi vai slepeni vēlas (ir spiesti vēlēt) šā cilvēka nāvi, jo viņi nespēj apmaksāt tā uzturēšanu pie dzīvības. Bet medicīnas pastāvēšanas priekšnoteikums no vienas puses un kriminālkodekss – no otras liedz ārstam ņemt to visu vērā. Medicīna nejautā, vai un kad dzīvība ir dzīves vērtā. Visas dabas zinātnes sniedz atbildes par to, kā *tehniski* pārvaldīt dzīvību, *ja* mēs to gribam. Bet vai mēs to gribam un vai mums tas ir jādara, un vai tam ir kāda jēga, – to dabas zinātnes atstāj neizlemtu vai pieņem par priekšnoteikumu savu mērķu sasniegšanai.

Vai aplūkojiet mākslas zinātnes. Estētikas priekšnoteikums ir mākslas darbu esamības fakts. Pēc tam estētika ņemas noskaidrot, kādi ir šīs situācijas nosacījumi. Bet neizvirzās jautājums, vai mākslas valstība gadījumā nav sātānisko spēku uguņošana, kas vērsta pret Dievu un, izaugot no aristokrātisma gara, vērsta pret cilvēkiem. Estētika nejautā, vai mākslas darbiem vispār būtu jābūt.

Un kā ir ar jurisprudenci? Tā noskaidro, kas izriet no shēmām, kuras daļēji uzdod loģikas likumi, daļēji – pašas juridiskās domāšanas konvencijas. Tas ir, jurisprudences parāda, *kad* ir saistošas noteiktas tiesību normas un to izskaidrošanas metodes. Bet jurisprudences neatbild par to, *vai* vispār ir jābūt tiesībām un *vai* tiesības paredz konkrētos likumus. Jurisprudence tikai parāda, kādi līdzekļi ir piemērojami saskaņā ar mūsu tiesiskās domāšanas normām, lai kaut ko sasniegtu.

Vai pievērsieties zinātnei par kultūras vēsturi. Tā māca izprast politiskos, mākslinieciskos, literāros un sociālos notikumus saistībā ar to rašanās apstākļiem, bet nekādi neapliecina, ka šie kultūras dzīves fakti vispār ir tālākas pastāvēšanas *vērti*, tāpat kā nepārliecina par to, ka atmaksāsies mūsu pūliņi, kas ieguldīti šo faktu saprašanā. Tā pieņem, ka ir kāds, kas jau ieinteresēts to visu apgūt, lai iekļautos «kulturālo cilvēku» kopībā, bet nespēj nevienam «zinātniski» pierādīt, ka tāds pieņēmums īstenojas. Kultūras vēstures zinātnes pieņēmumi nekādā ziņā nepadara tos pašsaprotamus.

Paliksim pie man tuvajiem mācību priekšmetiem – socioloģijas, vēstures, politekonomijas, valsts tiesībām un refleksijas par tām kultūras filozofijas sadaļās.

Ir jau teikts un es to apstiprinu, ka nepieklājas nodarboties ar politiku mācību auditorijās. Tur to nepieklājas darīt studentiem. Es sūdzēšos, ja studenti manu nodarbību laikā sacels jampadraci, kā Berlīnē pacifistiski noskaņotie studenti to darīja pret manu bijušo kolēģi Šaferu¹⁸ un antipacifistiski noskaņotie – pret profesoru Foersteru¹⁹, no kura uzskatiem es daudzos jautājumos stāvu iespējami tālu. Bet arī docenti mācību auditorijās nedrīkst ielaisties ar politiku. Tieši tad ne, kad viņi politiku aplūko zinātniski. Praktiskā pozīcija politikā un tās zinātniska analīze ir divas pilnīgi pretējas lietas. Kad es tautas sapulcē runāju par demokrātiju, tad mana personiskā pozīcija nekādi netiek maskēta, tad mana partijiskuma skaidra un godīga demonstrācija ir pienākums. Lietotie vārdi tad ir nevis zinātniskās analīzes, bet gan politiskās iedarbības līdzekļi. Tie nav arkli, ar ko irdina vērojošās domāšanas augsni, bet gan ciņas ieroči – vāles pretinieku blīvēšanai. Lietot vārdus šajā otrajā veidā lekcijā ir grēks. Ja lekcijā, piemēram, runa ir par «demokrātiju», tad vajag analizēt tās iespējamās formas

un veidus, kādos tā funkcionē vienā vai otrā gadījumā un pie kādām sekām tas noved. Pēc tam vajag pretstatīt demokrātijai citu, nedemokrātisku politisko režīmu formas, tiecoties – cik nu tas izdodas, dot klausītājam pieturas punktu, lai viņš varētu visu to novērtēt attiecībā pret *saviem* augstākajiem ideāliem. Godīgs lektors izsargāsies no katedras izrādīt savu pozīciju pret šīm vērtībām gan tieši un atklāti, gan – un tas ir pats slīktākais – iespaidot auditoriju tādā veidā, ka «fakti runā paši par sevi».

Kāpēc gan tā nedrīkst darīt? Paredzu, ka daži ļoti cienījami kolēģi uzskatīs šādu pašierobežošanos par neiespējamu lietu vai par nepieņemamu untumu. Protams, ka pasniedzēja pienākumi nevienam nav zinātniski pierādāmi. Tomēr no pasniedzēja darba var prasīt intelektuālo pamatīgumu un krietnumu. Tās nozīmē parādīt, ka fakti un to loģiskā vai matemātiskās sakarību vai kultūras sasniegumu iekšējā struktūra, no vienas puses, un atbildes uz jautājumiem par kultūras un tās satura elementu *vērtību* un – tālāk – par to, kā ir *jārīkojas* noteiktā kultūras kopībā un politiskajā savienībā, no otras, – ir problēmas, kurām katrai ir sava daba. Uz jautājumu, kāpēc abas šīs problēmas nedrīkst apspriest mācību auditorijās, jau ir sniegta atbilde, ka pravieši un demagogi nepiedien katedrai. Praviešiem un demagogiem taču tika reiz teikts, lai viņi «k dzied Jeruzalemei ausīs»*. Tas nozīmē – runāt tur, kur var saņemt kritiku. Auditorijā, kur pretim sēž mani klausītāji, tie cietīs klusu un runās skolotājs. Pēc mana ieskata, ir bezatbildīgi izmantot to, ka students sava sociālā stāvokļa un interešu dēļ nevar uzstāties ar kritiku, lai, neklūstot noderīgs klausītājiem ar savām zināšanām un pieredzi, uzspiestu viņiem savas politiskās

pārlicības zīmi. Droši vien atradisies tādi, kas nespēj pietiekamā mērā neitralizēt savas subjektīvās simpātijas. Lai tad viņus kritizē pašu sirdsapziņa. Pārlicība, tāpat kā maldīšanās tīri faktiskā ziņā, nedrīkst novērst mūs no pienākuma meklēt patiesību. Visvairāk tas attiecas uz tīri zinātnisko pārlicību. Ielūkojoties mūsu vēsturnieku darbos, es lūdzu jūs sameklēt pierādījumus tam, kā jebkāda faktu saprašana *beidzas*, līdzko zinātnieks nāk ar savu spriedumu par vērtībām. Tas vairs ne sevišķi attiecas uz mūsu šavakara tēmu un pats par sevi prasītu garu iztirzājumu.

Es tikai jautāju sekojošo: vai tad lekcijas gaitā ir iespējams pārliecināt īstentīcīgu katoli, no vienas puses, un masoni, no otras, par baznīcas un valsts formu vai reliģijas vēstures *vērtējumu*? Tas ir izslēgts. Un tomēr akadēmiskajam pasniedzējam ir jāvēlas un pašam no sevis jāprasa tas, lai viņš ar savām zināšanām būtu vajadzīgs kā vienam, tā otram. Bet nu jūs pavisam pamatoti teiksiet, ka īsts katolis nekad nepieņems kristietības vēstures faktu izklāstījumu tādā veidā, kā to pasniedz no ticības dogmatiskajiem priekšnoteikumiem brīvs skolotājs. Jā gan! Atšķirība starp viņu un ticīgo ir tāda, ka reliģiskos «iepriekšpieņēmumus» noraidījusi zinātne, kamēr vien tā paliek uzticīga pati saviem «iepriekšpieņēmumiem», vispār neko nevar pateikt par «brīnumu» un «atklāsmi», ko aptver ticīgais. «No iepriekšpieņēmumiem brīvā» zinātne mudina ticīgo ne mazāk, bet arī *ne vairāk* kā uz to, lai viņš gadījumos, *kad* var izskaidrot notikumu gaitu kā empīrisku momentu cēloņsakarību bez kādu pārdabisko spēku iejaukšanās, šos notikumus tieši tā izskaidrotu, itin nemaz neatkāpjoties no savas ticības.

Vai zinātnes jēgu spēj saskatīt tie, kuriem fakti paši par sevi ir pilnīgi vienaldzīgi un kuriem svarīga ir tikai praktiskā dzīves pozīcija? Domāju, ka jā. Sāksim ar to, ka noderīgs skolotājs uzskata par savu

pienākumu skolēnus iepazīstināt ar tādiem faktiem, kuri ir *nepatīkami* no viņu partijiskās pozīcijas viedokļa. Katra partijiskā pozīcija uzskata, tajā skaitā arī manējā, ka paudējiem ir jāreķinās ar viņiem ļoti nelabvēlīgu faktu esamību. Un es domāju, ka augstskolas pasniedzējs, kas iemāca saviem klausītājiem atzīt šos faktus, sniedz viņiem vairāk nekā tikai intelektuālos pakalpojumus. Es pat teiktu, ka viņš «tikumiski audzina», ja vien tas neskanētu pārāk patētiski pašsaprotamai lietai.

Es kavējos tikai pie *praktiska* pamatojuma tam, kāpēc vajag izvairoties no sava personiskā viedokļa uzspiešanas, bet ir arī citi argumenti. Praktisko pasākumu «zinātniskais pamatojums» nav iespējams (izņemot gadījumu, kad ir jāatlasa līdzekļi jau stingri uzdota mērķa sasniegšanai) vēl daudz dziļāku cēloņu dēļ. Šāds pamatojums būtu principiāli bezjēdzīgs, jo dažādās skalas, pēc kurām vērtē pasauli, atrodas nesamierināmā cīņā cita ar citu. Vecā Milla²⁰ filozofiju es nebūt negribu slavēt, bet vienā ziņā viņam bija taisnība. Viņš teica, ka balstoties tikai uz pieredzi, ir jānonāk politeismā. Tas ir vienkāršs un it kā paradoksāls formulējums, tomēr tas atklāj patiesību. Par to mēs atkal varam pārliccināties kaut vai ar to, ka kaut kas var būt svēts, arī būdams neglīts, t. i., svēts tieši tad un tik lielā mērā, cik tas ir neglīts – pierādījumi tam ir doti Jesajas grāmatas 53. nodaļā un 22. psalmā²¹. No Ničses mēs zinām to, ka kaut kas varētu būt skaists ne vien «pie tam» un ne «kaut arī» nebūdams labs, bet gan skaists tieši savā ļaunumā²². Un pirms tam jums šīs atziņas pauda «*fleurs du mal*», kā savu dzejoļu krājumu nosauca Bodlērs²³. Un ikdienas gudrība māca, ka kaut kas var būt patiesi tieši tāpēc, ka tas nav ne skaists, ne svēts, ne labs. Bet tie ir tikai vienkāršākie dažādo vērtību skalu dievu cīņas piemēri.

Es nezinu, kā «zinātniski» varētu pamatot cilvēka izvēli par labu franču vai vācu kultūras *vērtībai*. Šeit notiek mūžīgas dievu cīņas. Mēs dzīvojam tāpat kā senlaiku cilvēki, kuru pasaule vēl nebija atburta no dieviem un dēmoniem, bet tikai citā veidā. Proti, tas pats iekšējais saturs, kas hellēņiem lika vienu reizi upurēt Afrodītei un otru reizi Apollonam, bet jau pirms tam savas pilsētas dievam, ir pamatā arī mūsdienīgai, no burvestībām un mītiem atbrīvotai rīcībai. Un valda pār šo dievu cīņu liktenis, nevis kaut kāda «zinātne». Tā ļauj saprast tikai to, *kas* ir šis dievišķais, kas mājā vienā vai otrā struktūrā. Cik lielā mērā līdz ar to ir izsmelts priekšmets, ko profesors var iztīrīt mācību auditorijā, tikpat maz tur ir skats neizbēgamo dzīves problēmu risinājums. Par to lai runā citi spēki, nevis universitāšu pārstāvji.

Kurš cilvēks gan uzņemsies «zinātniski atspēkot» Kalna sprediķa ētiku, piemēram, tēzi «jums nebūs pretim stāvēt ļaunumam»* un pamācība pagriezt otru vaigu? Un tomēr ir skaidrs, ka tur tiek prasīta necienīga rīcība, ja to vērtē no pasaulīga viedokļa. Ir jāizvēlas starp cieņu, ko nes reliģija, un cilvēka cieņu, kas prasa pavisam ko citu, – pretošanos ļaunumam, par kuru cilvēks ir līdzatbildīgs. Katram atsevišķam cilvēkam ir jāizšķiras, kura no šīm prasībām tieši viņam ir dota no Dieva un kura nāk no velna. Teiktais attiecas uz visu, kas organizē pasauli. Vērienīgais racionālisms, ko dzīves ētiski metodiskai vadīšanai dod katrs reliģiskais pravietojums, vispirms noraida šo daudzdievību «viena un īsta» Dieva labā, bet pēc tam, iekšējās un ārējās dzīves likumsakarību spiests, ielaižas kompromisos un pieļauj relativismu, par ko mēs visi labi zinām no kristietības vēstures. Bet

* Mat. 5:39.

šodien ir iestājusies reliģijas «ikdiena». Vecais dievu ansamblis, zaudējis savu veco, burvīgo un ieguvis jaunu, bezpersonisko spēku veidolu, ceļas augšā no saviem kapiem, uzņemās mūsu dzīves vadību un turpina savu mūžīgo savstarpējo cīņu. Visgrūtākais uzdevums mūsdienu cilvēkam un jo sevišķi jaunākajām paaudzēm ir tas, ka viņiem ir jābūt šādas *ikdienas* cienīgiem. Nespēja to izdarīt noved pie «pārdzīvojumu medībām». Tas ir vājums lūkoties laikmeta likteņa bargajā sejā.

Mūsu kultūrai ir lemts aizvien skaidrāk apzināties sava laika būtību pēc tam, kad demonstratīvā vai pati par sevi saprotamā un pilnīgā orientācija uz kristīgās ētikas milzīgo patosu ir žilbinājusi mūsu acis tūkstoš gadu.

Bet nu pietiek par šiem jautājumiem, kas mūs aizved pārāk tālu.

Daļu mūsdienu jauniešu savā varā ir pārņēmusi maldīga vēlēšanās mācību nodarbībās saņemt vēl kaut ko citu bez faktu izklāsta un analīzes. Kļūda ir tā, ka viņi profesorā vēlas saskatīt *vadoni*, nevis *skolotāju* par spīti tam, ka tikai kā *skolotājiem* mums tiek piešķirta katedra. Par to viegli pārliecināties. Atļaujiet man atkal runāt par Ameriku, kur vēl joprojām ir skaidri saskatāmas šīs sakarības. Amerikāņu puišis mācās neizsakāmi mazāk nekā mūsējais. Par spīti neskaitāmajiem eksāmeniem, skolas dzīve vēl nav padarījusi viņu par «eksāmenu cilvēku», kā tas ir noticis Vācijā. Izskaidrojums šai atšķirībai ir tāds, ka tur joprojām savas attīstības sākumposmā atrodas birokrātija, kas pieņem diplomu par biļeti uz amatu valstību.

Jaunais amerikānis nekad nevienu nerespektē – ne tradīcijas, ne amatu, jo amatu viņš uzlūko par savu individuālo panākumu rezultātu. Tā, lūk, amerikāņi sauc par «demokrātiju». Šāda nostādne netiek mainīta pat tad, ja reālā dzīve tai vairs neatbilst. No šejienes iz-

riet priekšstats par skolotāju, ka viņš apmaiņā pret tēva naudu dod jauniešiem savas zināšanas un metodes gluži tāpat, kā tirgus sieva pārdod dārzeņus jaunieša mātei. Tiklīdz viss ir skaidrs. Vēl var atklāties, ka skolotājs ir meistars arī futbolā, – tad lai viņš ir vadonis šajā sportā. Ja viņš nav futbola vai tam līdzīgu sporta veidu meistars, tad viņš ir tikai skolotājs, un nevienam amerikāņu jauniešiem nenāks ne prātā maksāt viņam par savu pasaules uzskatu vai dzīves veida priekšrakstiem. Šim formulējumam jūs nepiekritīsiet, tomēr paliek jautājums, kādu patiesības graudu mēs varētu atrast šajā mākslīgi saasinātajā piemērā.

Komiltoņi un komiltones! Jūs nākat ar savām prasībām, lai lektors jums demonstrē vadoņa īpašības, un neievērojat to, ka no 100 profesoriem 99 ne vien nav meistari dzīves futbolā, bet vispār nevar un nedrīkst uzņemties kādu vadību. Padomājiet! Šeit taču cilvēka vērtība nav atkarīga no tā, cik lielā mērā viņš ir apveltīts ar vadītāja īpašībām. Par ievērojamu zinātnieku un cienījamu pasniedzēju cilvēku padara tādas īpašības, kas nemaz neattiecas uz vadītāja lomu praktiskajā dzīvē un tieši politikā. Visu šo īpašību sakrišana vien cilvēkā ir pilnīga nejaušība. Stāvoklis kļūst pat draudošs, līdzko katrs, kurš vien nostāties uz katedras, sadūšojas pretendēt uz šādām īpašībām. Vēl kļūmīgāk iznāk tad, kad akadēmiskais pasniedzējs iedomājas spēlēt vadoni turpat mācību auditorijā. Visbiežāk šādi rīkojas tieši tie, kuriem tas vismazāk piedien. Galvenais ir tas, ka viņu vadoņu spējas šeit nevar *pārbaudīt*. Profesors, kurš ir iemantojis uzticību un jūtas aicināts kļūt par padomdevēju jauniešiem, lai attiecīgi rīkojas personiskajā saskarsmē – aci pret aci. Ja viņš grib piedalīties arī pasaules uzskatu sadursmēs un partiju cīņās, tad lai viņš uzstājas dzīves tirgū: presē, sapulcēs, biedrībās – kur vien tik vēlas, kaut gan daudz ērtāk, protams, ir

karot par savu ticību, ja ir jāklusē tiem klātesošajiem, kuri domā citādi.

Rezumējot teikto, uzdosim šādu jautājumu: ja nu viss ir tā, kā es teicu, tad ko pozitīvu zinātne patiešām var dot praktiskajai un personiskajai «dzīvei»? Tādējādi mēs atkal atgriežamies pie jautājuma par zinātnieka profesiju. Pirmām kārtām, protams, zinātne dod tehniskas zināšanas par iespējām pārvaldīt dzīvi, izskaitļojot gan lietu stāvokli, gan cilvēku uzvedību nākotnē. Tātad zinātne ir tirgus sieva, jūs teiksiet, atsaukdamies uz mūsu piemēru par amerikāņu izglītības sistēmu. Gluži manas domas. Bet ir vēl kaut kas, ko tirgus sieva nedod, – tās ir domāšanas metodes, instrumenti un to apguves metodes piedevām. Jūs teiksiet, jā, dārzeni tie gan vairs nav, bet tā ir lāpsta, kas palīdzēs tikt pie vajadzīgās mantas. Ļoti labi, esam vienojušies. Bet laimīgā kārtā zinātnes devums arī ar to vēl nav galā. Mēs varam jums palīdzēt tikt pie vēl trešā – pie *skaidrības*, ja vien paši esam līdz tai tikuši. Ja šis nosacījums ir izpildīts, tad mēs varam jums parādīt vienas vai otras praktiskās dzīves pozīcijas attiecību pret vērtībām, no kurām vienkāršības dēļ ņemsim tikai sociālās dzīves parādības. Ja jums ir noteikta nostāja, tad jums ir jālieto zinātnes norādīti *līdzekļi*, lai īstenotu savu pozīciju dzīvē. Starp šiem līdzekļiem droši vien būs arī tādi, kādus jūs labprāt noraidītu. Tad nu būs jāizvēlas starp mērķi un nevēlamiem līdzekļiem. Vai mērķis «svētīs» līdzekļus, vai tomēr nē? Kamēr skolotājs nav kļuvis par demagogu, viņš var jums tikai parādīt šīs izvēles neizbēgamību, bet nevar dot kaut kādus ieteikumus.

Skolotājs tāpat var norādīt uz blakus efektiem, kas varētu rasties no noteiktu līdzekļu lietošanas un kuri jums atkal ir jānovērtē. Ar šādām problēmām ir jāastopas arī katram «tehniskajam izpildītājam», kuram tāpat ir regulāri jāizlemj pat labu mazākajam ļaunumam vai

tam, kas tikai nosacīti ir labs. Viņi redz tikai vienu vienīgu lietu – jau uzdotu *mērķi*. Bet tieši mērķis ir tas, kas paliek *ārpus* mūsu iztirdzājuma, ja tas attiecas uz patiešām «pēdējām» problēmām. Tur mēs iegūstam pēdējo sasniegumu, ko zinātne var paveikt, lai kalpotu skaidrībai, un kurš ir arī zinātnes robeža: mēs varam – un tas mums ir jādara – jums pateikt, ka katru praktisko pozīciju iekšēji konsekventi, t. i., godīgi un *jēgpilni* iespējams atvasināt no tādas vai citādas pamatpozīcijas pasaules uzskatos – vai nu no vienas vienīgas, vai no vairākām, bet no citām tas nav izdarāms nekādā veidā. Tēlaini varētu sacīt, ka tev būs kalpot tikai vienam Dievam un *noliegt visus pārējos*, ja tu pats esi izšķīries par savu pozīciju. Lai negrēkotu pret to, tu nonāc pie tādām un tādām iekšējām *jēgas konsekvencēm*. Vismaz principā tas ir izdarāms, un filozofijas disciplīnu, kā arī atsevišķo zinātņu nozaru pamatu filozofisks iztirdzājums ir vērsts uz šādu rezultātu. Tātad mēs varam, ja saprotam savu lietu (kā par to jau iepriekš tika teikts), piespiest cilvēkus vai vismaz piedāvāt viņiem palīdzību, lai viņi *sniegtu norēķinu sev par savas rīcības īsto jēgu*. Tas nav maz arī no privātās dzīves viedokļa. Par skolotājiem, kuriem tas izdodas, es jau gribētu sacīt, ka viņi kalpo «tikumiem» – pienākumam, skaidrībai un atbildības izjūtai, un viņiem tas izdosies jo sekmīgāk, jo pilnīgāk viņi izvairīsies uzspiest vai iedvest klausītājiem savu personisko praktisko pozīciju.

Manis paustā doma izriet no nosacījuma, ka pašpietiekama un pati ar sevi izskaidrojama dzīve ir mūžīga dievu cīņa. To pašu var izteikt mazāk poētiski, ka dzīve ir nepieciešamība *izvēlēties* starp vispār *iespējamo* dzīves pozīciju galējiem punktiem. Vai šādā situācijā zinātne ir tā vērtā, lai kļūtu par kāda cilvēka «aicinājumu» un vai pati tā ir aicināta uz kādu objektīvu vērtību? Uz to var atbildēt ar tādu spriedumu par vērtībām, kādu nevar izteikt mācību auditorijā. Apstiprinoša

atbilde taču ir mācību *priekšnoteikums*. Es arī atbildu «jā» uz šo jautājumu ar savu darbu. Un apstiprinoša atbilde ir pamatā arī tai pozīcijai, kura liek jaunatnei nīst intelektuālismu (biežāk gan tikai izlikties to darām) kā velnu un elli. Tē iederas teiciens «apdomājiet: velns, tas nav vairs jauns! Tad topiet veci, lai to saprastu!»²⁴. Es te neaicinu jūs burtiski novēcot, es aicinu arī no šā velna, ja ar to grib tikt galā, nebēgt, kā tas šodien tiek darīts, bet līdz galam noiet viņa ceļu, lai izbaudītu viņa spēku un šā spēka robežas.

Šodien zinātne ir pa atsevišķiem priekšmetiem sadalīta profesija faktisko kopsakarību noskaidrošanai un definēšanai, nevis Dieva dāvana viņa izredzētajiem praviešiem un ne zinātnieku un filozofu pārdomas par pasaules *jēgu*. Tas izriet no mūsu vēsturiskās situācijas, kuru mēs nevaram mainīt, paliekot uzticīgi paši sev. Un tad atkal nāk Ļevs Tolstojs uzdot jautājumu par to, kurš tad, ja ne zinātne, pasacīs, ko mums darīt un kā iekārtot mūsu dzīvi. Viņa jautājums mūsu šāvakara valodā skan tā, ka jānoskaidro, kuram dievam pakalpot kaujas laukā? To var pateikt tikai pravietis vai pestītājs. Ja viņu nav tuvumā vai arī mēs vairs neticam viņu spējām, tad tomēr nedrīkst notikt tā, ka jūsu prasību dēļ kāds tūkstotis profesoru savu apmācāmo priekšā mēģina spēlēt valsts apmaksātu vai citādi privileģētu praviešu lomas. Viņu sparīgā rosība traucē jums tikt skaidrībā par to, ka tieši katedra *nav* tā vieta, kur atrast daudzu mūsu jauniešu meklētos praviešus.

Es ticu, ka patiesi reliģiozi jūtīga cilvēka interesēm nebūt neatbilst katedrpraviešu surogāts, kas aizmiglo no Dieva atsvešināto un no praviešiem atbrīvoto laiku, kurā liktenis ir lēmis šiem cilvēkiem dzīvot. Viņa reliģiskajai balsij, kā man šķiet, būtu jāiebilst pret to.

Manis teiktais provocē jautājumu par «teoloģijas» pastāvēšanu un par tās pretenzijām būt «zinātnei». Nepaliksim te atbildi parādā. Lai

gan «dogma» un «ideoloģija» nav pilnīgi universālas, tās piemīt ne tikai kristietībai. Skatoties atpakaļ vēsturē, to krietni attīstītās formas ir atrodamas arī islamā, maniheismā, agnosticismā, orfismā, parfismā, budismā, hinduismā, daoismā, upenišadās un, protams, jūdaismā, taču šīs mācības vislielākajā mērā atšķiras pēc savu dogmu sistematizācijas pakāpēm. Nekādā ziņā nevar uzskatīt par sagādīšanos to, ka rietumzemju kristietības – pretstatā, piemēram, tam, ko sauc par teoloģiju jūdaismā, – sistēmiski veidotās dogmas un ideoloģija jeb tiekšanās pēc kaut kā tāda ir atstājušas lielu ietekmi uz vēsturiskajiem notikumiem. Tā aizsāka jau hellēņu gars, no kura izauga visa rietumzemju teoloģija, tāpat kā visas Austrumu teoloģiskās sistēmas ir reducējamas uz Indijā izkopto domāšanu. Jebkāda teoloģija ir reliģiskās pestīšanas racionalizācija. Neviena zinātne nevar pastāvēt bez kaut kādiem priekšnosacījumiem, un neviena zinātne nevar pierādīt savu vērtību tam, kurš šos priekšnoteikumus noliedz. Tomēr jebkura teoloģija savas darbošanās un savas pastāvēšanas attaisnojuma dēļ iepin sevī specifiskus priekšnoteikumus. Visām teoloģijām, tai skaitā hinduismam, noder priekšnoteikums, ka pasaulei ir jābūt apveltītai ar *jēgu*, tāpēc teoloģijai ir jārisina jautājums par to, kā iztulkot šo jēgu, lai tā būtu «domājama». Gluži tāpat Imanuela Kanta izziņas teorija pamatojas uz pieņēmumu, ka zinātniskā patiesība pastāv un piepildās, lai tad jautātu, kādai jābūt apziņai, kurā šis priekšnosacījums tiek izpildīts. Tāpat mūsdienu estētika (ar eksplikāciju, kā Lukāča²⁵ darbos, vai bez tās) pieņem, ka *eksistē* mākslas darbi, un tad noskaidro, ar kādu jēgu tas ir iespējams.

Tomēr ar šādu, pēc būtības reliģiozi filozofisku priekšnoteikumu teoloģija neapmierinās. Tā konsekvēnti tiecas uz vēl tālāku priekšnoteikumu, proti, ka noteiktas «atklāsmes» kā svēti fakti, kā jēgpilnas

dzīves priekšnoteikums ir absolūti ticami un ka noteikti apziņas stāvokļi un rīcība ir apveltīti ar svētumu; ka no atklāsmēm izriet reliģiski piepildīta dzīve vai dzīves būtiskākie momenti. Un tad atkal ir jājautā, kā šie nešaubīgi pieņemamie priekšnoteikumi ļauj sevi jēgpilni parādīt kopējā pasaules ainā? Šie priekšnoteikumi atrodas ārpus tā, kas teoloģijā ir «zinātne». Tos nevar «uzzināt» šā vārda vispārpieņemtajā nozīmē, bet tos drīzāk var «iegūt». Kuram to – ticības vai svētuma klātbūtnes nav, tam šīs lietas neaizvietos nekāda teoloģija un vēl jo mazāk kāda cita zinātne. Tieši pretēji – katra «pozitīvā» teoloģija aizvada ticīgo līdz stāvoklim, ko apraksta Augustīna²⁶ teiciens «*credo non quod, sed quia absurdum est*»*. Virtuozs intelekta upuris ir pozitīvi reliģioza cilvēka pamatpazīme. Tāpēc, par spīti teoloģijai (un bieži pateicoties tieši tai, jo tā atklāj šo noslēpumu), saspilējums starp vērtību – «zinātnes» un reliģiskā svētuma – sfērām kļūst nepārvarams.

Pravieša mācekļi un tāpat arī baznīcēni intelektu upurē legāli. Vēl nekur pravietojumam nav cēlies (es tišām atkārtāju to, kas dažiem var likties piedauzīgi) no tā, ka daži mūslaiku intelektuāļi izjūt vajadzību izdaiļot savu dvēseli ar vecām, laika gaitā pārbaudītām mantiņām. Neliekot starp tām reliģiju, par tās surogātu sāk kalpot vai nu lubu bildītes, kas no visas pasaules savāktas privātsvētnīcā, vai vienalga kādi pārdzīvojumi, kuriem apvelk mistiskuma oreolu, lai dotos ar tiem ālēties literārās produkcijas tirgū. Tās viss būtu saucams par reiboni un pašapmānu. Turpretī nebūt ne reibonis, bet kaut kas nopietns un īstens pēdējos gados ir klusi radies līdz ar dažām jauniešu apvienībām, kuras pārprot pašas sevi, kad savām cilvēciskajām attiecībām mēģina dot reliģisku, kosmisku vai mistisku ievirzi. Es stipri

* *Credo non quod, sed quia absurdum est* (latīņu val.) – ticu nevis absurdam, bet tāpēc, ka tas ir absurds.

šaubos, ka cilvēku brālība, lai kādā veidā tā izpaustos, kaut ko iegūs, ja tai pievienos kaut ko no pārpasaulīgām lietām; šaubos, vai reliģiozs skaidrojums ceļ lielākā godā cilvēcisku kopību.

Bet nerunāsim vairs par to.

Mūsu laikmeta likteni nosaka tā piekoptā racionalizācija un intelektualizācija, sākot ar pasaules atburšanu, kas izņem no sabiedrības redzes loka lielākās un izsmalcinātākās vērtības, kurām paliek iespēja izpausties vai nu pārpasaulīgās dzīves mistikā, vai cilvēku intīmajās attiecībās. Nevar būt nejaušība tā, ka mūsu augstajā mākslā vairs nav nekā monumentāla un ka šodien tikai mazajās grupās no viena cilvēka uz otru *pianissimo** pulsē kaut kas tāds, kas agrāk kā pravietiska strāvojuma neapdzēšamās liesmas apņēma un sakausēja lielas ļaužu kopības. Mēģinājumi ar varu «atrast» monumentālās mākslas redzējumu noved pie tādām ākstībām, kādas parādās daudzos pēdējo divdesmit gadu laikā celtos pieminekļos.

Reliģiskie jaunveidojumi bez jauna un patiesa pravietojuma rāda mums kaut ko līdzīgu šiem pieminekļiem, tikai to iedarbība ir vēl ļaunāka. Katedrpraviēši var radīt fanātiķu sektu, nevis īstu kopienu. Kurš nevar vīrišķīgi samierināties ar savu laikmetu, tam vajag klusīnām, izvairoties no piedalīšanās dažādu atkritēju slavināšanā, atgriezties vecajās baznīcās, kuru durvis ir plaši atvērtas. Tātad šī atgriešanās nebūs grūta. Savu reizi gan nāksies «upurēt intelektu», bet tas taču notiks neizbēgami vai nu tur, vai citur. Nekādā ziņā neapvainosim tos, kuri patiešām ir spējīgi nest šādu upuri. Kā bezierunu reliģiskās pašuzpurēšanās priekšnosacījums, tas tikumiskā ziņā ir pavisam kas cits nekā knापais relativisms, kas dod iespēju izvairīties sev atklāt

* *Pianissimo* (itāļu val.) – ļoti klusi.

savas pozīcijas pamatojumu. Tāpat šis upuris ir augstāks par katedr-pravietību, kura aizmirst, ka intelektuālā godprātība ir vienīgais mācību auditorijas greznums. Šodien mēs esam spiesti visiem pravišu un pestītāju gaidītājiem atgādināt to izteismīgo fragmentu Jesajas grāmatā, kur Ēdomas vārtu sargs sarunājas ar izsūtītajiem: «Man sauc no Seīras: «Sargs, cik gara vēl nakts? Sargs, cik gara vēl nakts?» Sargs atbild: «Rīts nāk, bet vēl ir nakts! Ja gribat zināt vairāk, tad atnāciet atkal un jautāiet!»»*

Viņi jautāja atkal, un nu mēs zinām, kāds aizgrābjošs liktenis piemeklēja šo vairāk nekā divos gadu tūkstošos norūdīto tautu. Mums tas dod mācību, ka par maz ir zināt un paciest, vajag ķerties pie dienas darbiem, vienlīdz vadoties no cilvēciskajām un profesionālajām prasībām. Tās izrādīsies pavisam parastas un vienkāršas, ja jūs būsiet sastapuši to demonu, kuram klausīt un kuram uzticēt savas dzīves pavedienu.

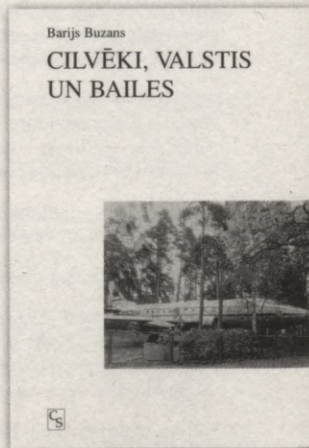
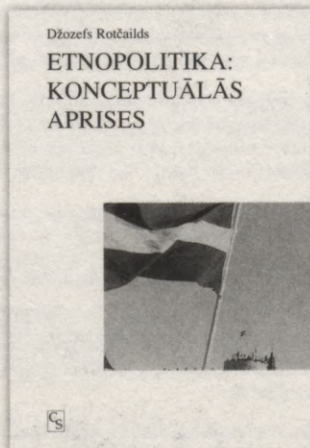
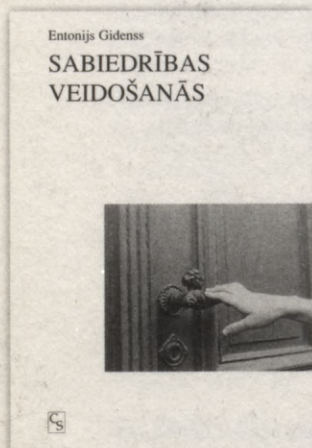
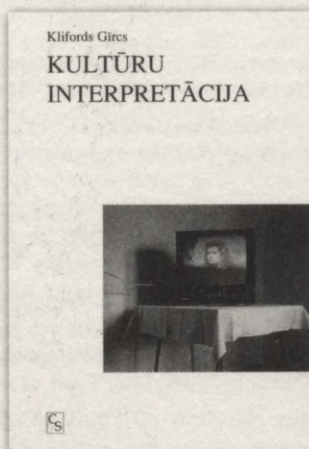
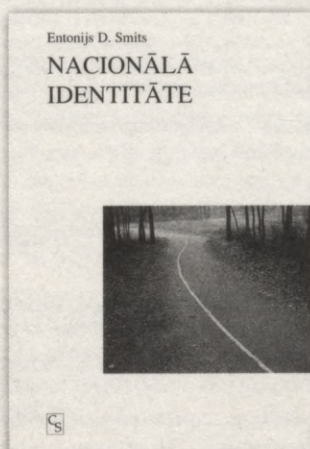
ARNIS KLUINIS

PASKAIDROJUMI

- 1 Johans Ludvigs Ūlands (1787–1862) bija literāts, literatūras teorētiķis, augstskolas profesors, ierēdnis un politiķis (landtāga un Frankfurtes Nacionālās sapulces (1848–1849) deputāts).
- 2 Makss Vēbers 1889. gadā aizstāvēja doktora disertāciju, 1892. gadā Berlīnes universitātē lasīja pirmās neatalgotās privātdocenta lekcijas un 1893. gada pavasarī saņēma piedāvājumu uz profesora vietām Berlīnē un Freiburgā, no kurām viņš izvēlējās Freiburgu. «Par spīti birokrātiskiem šķēršļiem, 1894. gada pavasarī Makss Vēbers kļuva par pilntiesīgu biedru vācu akadēmiskajā sabiedrībā, kura tajā laikā bija antidemokrātiska, ar valsts administrācijas augstākajiem slāņiem tieši saistīta profesionālā kasta,» Maksa Vēbera atklāsmes par vācu akadēmiskajām aprindām papildina Eduards Ožiganovs darbā: Политическая теория Макса Вебера. – Р., 1986. – С. 22.
- 3 Hermanis Ludvigs Ferdinands Helmholcs (1821–1894) bija gan fizioloģijas, gan fizikas profesors dažādās Vācijas universitātēs. Viņa pētījumi aptvēra mūzikas iedarbību uz cilvēka nervu sistēmu, elektrības plūsmu likumus, meteoroloģiju utt. Leopolds Ranke (1795–1886) sāka karjeru kā vēstures skolotājs ģimnāzijā, paralēli publicējot zinātniskos darbus. Kļuva par vēstures profesoru Berlīnē un Vēstures komisijas vadītāju Bavārijas Zinātņu akadēmijā.
- 4 Kopš 1806. gada institucionāli noformēta Francijas izcilāko zinātnes, mākslas un sabiedriskās dzīves darbinieku kopība.
- 5 Teiciens aizgūts no Dantes Aligjeri «Dievišķās komēdijas», saskaņā ar kuru tas esot uzrakstīts uz elles vārtiem. Valda Bisenieka atdejojumā tas skan: «Jums katru cerību būs atstāt laukā.» (R., 1994. – 18. lpp.)
- 6 Makss Vēbers savos darbos vairākkārt iepin šo teicienu, atsaucoties uz angļu vēsturnieku un esejistu Tomasu Kārlailu (1795–1881).
- 7 Roberts Jūliuss Maiers (1814–1878) bija ārsts un dabas pētnieks, kura idejas par siltuma un mehāniskās enerģijas kvantitatīvo ekvivalenci sākotnēji netika atzītas, bet vēlāk to atklāja gods pierakstīts Hermanim Ludvigam Ferdinandam Helmholcam.
- 8 Rūdolfs Irings (1818–1892) – jurisprudences profesors daudzās Vācijas universitātēs, teoretizējis par individu un grupu interešu iespaidu uz juridisko normu radīšanu.
- 9 Karls Teodors Vilhelms Veierštrāss (1815–1897) bija vācu matemātiķis, Berlīnes universitātes profesors no 1856. gada.
- 10 Šajā lekcijā Makss Vēbers akcentē dažādo zinātņu nozaru attīstību kā pēctecīgu ideju virkni un pieļauj noteiktā virknē neietilpināmu ideju izvirzīšanu ārpus jau izveidotajām zinātņu nozarēm, saistot tās ar neinstitucionalizētu cilvēku – diletantu darbību. Citā darbā M. Vēbers atvēlēja vismaz vēstures zinātnē «mūžīgu jaunību», t. i., aizvien jaunas idejas un jēdzienus, kuri nevar būt «progresīvāki» par iepriekšējiem, bet nevar arī novecot: Weber M. Die «Objektivität» socialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis // Archiv für Socialwissenschaft und Socialpolitik. – Tübingen, 1904. – Bd. 19. – S. 79.
- 11 Sk.: Platons. Valsts. – R., 1982. – 126. –129. lpp.
- 12 Leonardo da Vinči (1452–1519) bija itāļu Renesanses laika gleznotājs, arhitekts, inženieris un eksperimentators.
- 13 Galileo Galilejs (1564–1642) ir tagadējās mehānikas un eksperimentālās fizikas dibinātājs, teleskopa izveidotājs.

- 14 Frensis Bēkons (1561–1626) bija filozofs un Anglijas valstsvīrs, empīriskās izziņas metodes aizstāvis. Viņa atziņas tagad ir izklāstītas arī latviešu valodā: *Bēkons F. Jaunais organons*. – R., 1989.
- 15 Jans Svammerdams (1637–1680) bija holandiešu dabas pētnieks, kurš izstrādāja nozīmīgas metodes mikroskopa lietošanā un piemēroja savas metodes kukaiņiem, cilvēka asinsķermenīšiem u. tml. objektiem.
- 16 Filips Jakobs Špeners (1635–1705) bija luterāņu mācītājs un teologs, kurš nonāca atklātos konfliktos ar Mārtiņu Luteru (1483–1546) izveidotās baznīcas hierarhijas vairākumu.
- 17 Atsauce uz Frīdriha Ničses grāmatu «Tā runāja Zaratustra», kuras latviskajā tulkojumā pieminētās rindas skan šādi: «Mēs esam atraduši laimi,» saka pēdējie ļaudis un blisina acis» (R., 1938. – 13. lpp.).
- 18 Dītrihs Šafers (1845–1929) karjeras sākumā bija vēstures skolotājs tautskolā un beigās – profesors universitātēs, tajā skaitā Berlīnē (1903–1921). Pētījis Hanzas tirdzniecības savienības vēsturi, apcerējis vācu valsti kā tautas gara izpausmi.
- 19 Frīdrihs Vilhelms Foerstērs (1869–1966) kļuva pazīstams ar pacifisma propagandu un darbiem pedagoģijā, kuri veltīti seksuālās audzināšanas jautājumiem. Bija profesors Minhenē no 1914. līdz 1920. gadam, t. i., dažus gadus vienlaicīgi ar Maksu Vēberu, kurš viņu piemin arī lekcijā «Politika kā profesija» (sk. 83. un 95. lpp.).
- 20 Džons Stjuarts Mills (1806–1873) izstrādāja loģiku, pēc kuras, viņaprāt, veidot «tikumības zinātnes».
- 21 Jesajas grāmatas 53. nodaļa veltīta «tā Kunga kalpam», «taisnīgajam kalpam», kuram «nebija nekāda izskata, nedz arī kāda skaistuma, lai mēs to ar labpatiku uzlūkotu», «viņš bija nicināts» un «kapu viņam ierādīja pie bezdievjiem». Salamana grāmatas 22. psalms saucas «Taisnā ciešanas»: «Es esmu tārps un ne cilvēks, cilvēku apsmiets un ļaužu nievāts» utt.
- 22 Viena no F. Ničses pamattēzēm, kuru viņš izsaka daudzās variācijās. No F. Ničses darbiem sastādītu aforismu krājumā latviešu valodā tā nesen tika popularizēta šādi: «Pie ļauniem daudz kas ir, ko apbrīnot,» «viss labais ir jaunā transformācija», «kas tiecas pēc dziž, parasti ir ļauni cilvēki» u. c. Sk.: *Niče F. Viņpus algas un atlīdzības*. – R., 1996. – 68., 90. un 94. lpp.
- 23 Franču dzejnieka Šarla Bodlēra (1821–1867) ievērojamākais veikums ir dzejoļu krājums «Ļaunuma puķes» (1857).
- 24 Lekcijā «Politika kā profesija» jau izmantots motīvs, sk. 88. un 96. lpp.
- 25 Ģerģs Lukāčs (1885–1971) bija Maksa Vēbera paziņa, kurš teoretizēja par mākslu. Praktiski kopš 1918. gada nodarbojās ar komunistu varas dibināšanu Ungārijā. Neilgi pēc varas iegūšanas tika padzīts valsts amatien un zinātniskajām iestādēm, kad Padomju Savienības komunistu vadībā tika apspiesta 1956. gada ungāru sacelšanās.
- 26 Svētais Augustīns (354–430) no 396. gada līdz mūža beigām bija kristiešu bīskaps Ziemeļāfrikā. «Svētā» godu viņš izpelnījās ar sacerējumiem, kuri atstāja lielu ietekmi uz kristīgās baznīcas dogmu veidošanos un joprojām ietilpst teoloģijai un filozofijai aktuālo tekstu korpusā.

Sorosa fonda – Latvija dibinātajā grāmatu sērijā
«Cilvēks un sabiedrība»
izdevniecība «AGB»® laidusi klajā šādas grāmatas:

IZDEVNIECĪBA AGB®

SOROSA FONDS – LATVIJA

**OBLIGĀTAIS
EKSEMPLĀRS**

2.32

Maksam Vēberam pārmet novēršanos no īstenības pašā galvenajā punktā – viņš esot prasījis no cilvēkiem pārāk daudz un tāpēc bijis nolemts neveiksmei... Uz to var atbildēt, ka tik ilgi, kamēr dižs patiesīgums nav attīrījis nodomus un dziņas, cilvēce tuvojas bojāejai jau pārskatāmā nākotnē. Vēbera pārmērīgās prasības cilvēkiem izriet no šīs situācijas, nevis no tā, ka Vēbers nesaprastu īstenību.

Karls Jaspers

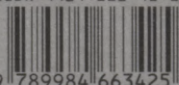
Cilvēks nebeidzas ar politiku. Kāds augsts prūšu ierēdnis pirms savas nāves uz jautājumu, par ko viņš domā, esot atbildējis, ka domā «par valsti». Makss Vēbers ar saviem pēdējiem vārdiem pateica, ka «īstais ir patiesība».

Karls Jaspers

IZDEVNIECĪBA AGB®

ISBN 9984-663-42-6

9 789984 663425